

ANUL XXVII
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Nr. 2 (238) 2017

Revistă de știință și cultură

BUZU
2076

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2 (238) 2017

CHIȘINĂU

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Ana BANTOȘ

**Secretar general
de redacție** Alex MARCHITAN

Redactori Jana CIOLPAN
Liliana GANGA-ROSTEA
Cristina CAZACLIU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Teodor BUZU, „Alexandru Lăpușeanu” (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Bălți), Marius SALA, Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor VOICU (București), Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare nr. 64,
Chișinău, 2001, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Andrei CIURUNGA
Arginții 7

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

- Vasile ȘOIMARU
Românii din jurul României (în viziunea unui călător incurabil) 8
**Comunitățile românești, vectori importanți
 în promovarea imaginii României**
 Alexandru BANTOȘ în dialog cu Andreea PĂSTÎRNAC,
 Ministrul pentru Români de Pretutindeni 18

ADEVĂRUL DESPRE NOI

- Dorin CIMPOEȘU
Moldovenism *versus* Românism (II) 26

PROZĂ

- Mihai SUCIU
Amnezii fecunde; Veșnicii... efemere 39

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Victor SPINEI, Ionel CÂNDEA
Argument pentru „Basarabica” 45
 Nicolae ENCIU
Problema basarabeană în noua istoriografie de la Chișinău 50
 Alexandru GAFTON
Gheorghe Chivu – filologul cumpănit 57

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

- Viorica MOLEA
**O privire de ansamblu asupra tratării limbajului oral
 în textul publicistic (II)** 61
 Larisa GURĂU
Fonetisme hipercorecte în mass-media 70
 Dumitru DRAICA
Analogia – sursă de greșeli în limbă 76

ITINERAR LEXICAL

Anatol EREMIA

Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (III) 81**PRO DIDACTICA**

Constantin ȘCHIOPU

Interpretarea operei literare din perspectiva unor elemente intratextuale 91**CRITICĂ, ESEU**

Theodor CODREANU

Radu Petrescu și canonul literar european 98

Diana VRABIE

Avatarurile corespondenței literare 108

Adrian Dinu RACHIERU

Sănătatea emoțională în societatea mediatică 116**POESIS**

Nicolae Grigore MĂRĂȘANU

**O torță; Stările extreme țin de confluența dezastrelor;
Dragonul de foc; Răsuflul arderii; Parfumul de frezie auree;
În aromitoare zăbavă; Hieroglifa din vârful; Divina ambiguitate;
Acest recviem al metaniei; Strigă și se tânguie Scribul;
Despre un fel de alergare** 123

Ștefania MINCU

Ceea ce religia condamnă, poezia salvează 131**BLAZON DE PROFESOR**

Alexandru BANTOȘ

Ion Dumeniuk și limba română 134**RECURS LA PATRIMONIU****Discursuri de recepție la Academia Română** 144

Lucian BLAGA

Elogiu satului românesc 145

Eugeniu COȘERIU

[Principiile cercetării de tip umanist] 157

COȘERIANA

Johannes KABATEK

În dialog cu Olaf Blixen. Despre Eugeniu Coșeriu și activitatea acestuia în Montevideo 162

ION VATAMANU– 80

Tudor COLAC

„Nădăjduiesc, cunosc, mă zbugium și visez...” 171

Tatiana BUTNARU

Semnificația mitică a verdelui matern în poezia lui Ion Vatamanu 174

Galina ANIȚOI

Simbol și simbolizare în poezia lui Ion Vatamanu 180

Dumitru APETRI

Logodit cu proza vieții prin publicistică și eseu 189

EX CIVITAS

Ion I. IONESCU

Despre modernitatea tendențială 192

DIALOGUL ARTELOR

Claudia PARTOLE

Teodor Buzu – mesager al sublimului sau Cel care poartă o lume cu sine... 206

Teodor BUZU

Un romantic în căutarea eternității (pagini color) I-VIII

Teodor BUZU

Poți smulge pe om din țara lui, dar nu poți smulge țara din om 210

INEDIT

Mircea COLOȘENCO

Diplomatul maramureșean Gheorghe Tite versus revoluționar național 212

TRADIȚII ȘI OBICEIURI

Pamfil BILȚIU

Elemente cosmogonice de mare vechime în cultura populară maramureșeană 218

*Marea Unire din 1918 a fost și rămâne
pagina cea mai sublimă
a istoriei românești.
Măreția ei stă în faptul
că desăvârșirea unității naționale
nu este opera nici unui om politic,
a nici unui guvern,
a nici unui partid;
este fapta istorică a întregii națiuni române,
realizată într-un elan țâșnit cu putere
din străfundurile conștiinței unității neamului,
un elan controlat de frunțașii politici,
pentru a-l călăuzi
cu inteligență politică remarcabilă
spre țelul dorit.*

Florin CONSTANTINIU

*Sunt român
și ca român mă socot buricul pământului.
Că dacă n-aș fi român n-aș fi nimic.
Nu mă pot imagina francez, englez, german,
adică nu pot extrapola
substanța spiritului meu la alt neam.
Sunt român prin vocație,
că altfel nu pot să ies.
Tot ceea ce gândesc devine românesc.*

Petre ȚUȚEA

Arginții

Oricât ar sta istoricii de muți,
eu nu cunosc în lume vreun criteriu
de-a fi, cu tot cu visuri, prefăcuți
în colonia unui alt imperiu.

Eu știu că roșul nostru de pe steag
e sângele-nchegat pentru Unire
și că albastru-i cerul nepribeag,
iar galbenul o holdă de iubire.

Și dacă totuși am uitat vreun vis
din câte-aname le-au visat părinții,
e că baltagul mi-a rămas proscris,
iar Iuda-n prag își numără arginții.

Andrei CIURUNGA

Andrei Ciurunga și Robert Cahuleanu sunt pseudonimele literare ale lui Robert Eisenbraun, descendent dintr-o familie de germani (n. la 28 octombrie 1920, Cahul, România Mare, azi în Republica Moldova – d. la 6 august 2004, București), poet, memorialist, martir în închisorile regimului dictatorial comunist român, deținut politic la Canal.

Vasile ȘOIMARU

Românii din jurul României (în viziunea unui călător incurabil)

V. Ș. – dr. în economie, conf. univ. ASEM, un pelerin irecuperabil prin românime, autorul a două albume monografice, „Românii din jurul României în imagini” (2008) și „Românii din jurul României. Monografie etnofotografică” (2014), care au adunat peste 150 de cronici și recenzii în toată lumea. Pentru cel de-al doilea album Academia Română i-a acordat autorului, în noiembrie 2015, Premiul „Henri H. Shtal” la specialitatea „Sociologie”.

...Românii nu sunt nicăieri coloniști, venituri, oamenii nimănui, ci pretutindenea unde locuiesc sunt autohtoni, populație nepomenit de veche, mai veche decât toți conlocuitorii lor. Căci dacă astăzi se mai ivește câte un neamț singular care caută să ne aducă de peste Dunăre, nu mai întrebăm ce zice un asemenea om, ci ce voiește el... Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne-nvețe ce-am fost sau ce-ar trebui să fim; voim să fim ceea ce suntem – români.

Mihai EMINESCU

România este locuită de români și înconjurată de români.

Nicolae IORGA

Nu în zadar am luat ca motto pentru acest articol un citat din opera lui Mihai Eminescu și altul din cea a lui Nicolae Iorga; ele sunt edificatoare pentru români, pentru cei din Țară și pentru cei din afara granițelor. Citate similare puteam găsi și la alți cercetători – etnologi, etnografi, istorici, folcloriști, lingviști – ai românilor de pretutindeni cum ar fi: Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Theodor Burada, Anton Golopenția ș. a. De fapt, aceste teze mi-au fost

călăuzitoare în peregrinările mele: în 15 ani un sfert de milion de kilometri prin româtime, din care doar 30 de mii de kilometri cu avionul, restul 220 de mii – cu autoturismul personal, echivalând cu înconjurul, de șase ori, al Terrei noastre la ecuator.

Acești ani și aceste mii de kilometri de drum mi-au permis să văd, să înțeleg, să apreciez și să adun informații, cele mai multe în imagini, despre frații noștri de pe întinsurile continentului european, de la isto-româtime de pe litoralul Adriaticii până la moldovenii din Caucazul de Nord și de la goralii (muntenii) din Carpații nordici până la aromâtime din nordul Greciei. În perioada respectivă, pe aceste distanțe, am acumulat circa 300 de mii de imagini, sute de CD-uri și DVD-uri cu imprimări, scanări ale acestor locuri sfinte pentru Neamul nostru.

... Și toate au pornit de la o simplă curiozitate, transformată, cu timpul, într-o mare pasiune și fascinație pentru impresionanta extindere, istorică și culturală, a etniei românești pe meridianele și paralelele bătrânului continent european.

Din punct de vedere cronologico-geografic, aceste peregrinări prin româtime includ trasee bătătorite (dar și nebătătorite) de alții, care au cercetat respectivele spații sub aspect etnologic, etnografic, demografic, istoric, folcloric, lingvistic etc. Multe dintre aceste drumetii le făcuse cândva, cu circa 140 de ani în urmă, marele călător și etnograf Teodor Burada.

Obiectul preocupărilor mele personale l-au constituit aproape că exclusiv locurile de trai sedentar al româtime, în diferite perioade ale istoriei, și nicidecum româtime împrăștiați de soartă, în lumea largă, mai ales în epoca actuală, a unei „tranziții” fără de sfârșit. Cu alte cuvinte, m-am călăuzit de extrem de precisa afirmație a lui Mihai Eminescu, potrivit căreia „[...] româtime nu sunt nicăieri coloniști, venitori, oame-time nimătime, ci pretutindenea unde locuiesc sunt autohtoni, populație nepomenit de veche, mai veche decât toți conlocuitorii lor”.

Și concluziile pe care le trag au la bază exclusiv impresiile personale din aceste călătorii.

Prima constatare pe care țin să o fac are în vedere fărâmițarea, într-un hal fără de hal, a etniei române, inclusiv la nivelul etnonimului și

al glotonimului, altfel zis – al denumirii poporului și limbii noastre. Diferiți invadatori, dar și unii vecini „binevoitori” au făcut tot posibilul ca reprezentanții aceleiași națiuni, fi și fiice ale acelorași părinți să fie numiți în mod diferit, aceasta făcându-se de cele mai multe ori intenționat, din rațiuni strategice, pentru justificarea politicilor de cotropire, de asimilare, iar în ultimă instanță – și de genocid al românilor. Cel mai edificator ar fi cazul pământurilor dintre Nistru și Prut, pentru că tot ce s-a întâmplat în Basarabia sub țarii ruși, apoi în RSSM sub regim bolșevic, apoi în Republica Moldova, pentru a cărei independență (așa credeam atunci) am votat și eu, îmi este cel mai bine cunoscut. Nu e cu nimic mai bună situația din actuala Ucraină, nici din Valea Timocului (Bulgaria, Serbia), nici din Albania, Grecia... Reprezentanții aceleiași națiuni sunt divizați în români și moldoveni (în Republica Moldova, Ucraina, Rusia); sunt numiți după bunul plac al „stăpânilor” actuali *moldoveni* (Republica Moldova, Ucraina), *vlahi* (Serbia, Bulgaria), *latinofoni* (Grecia); sunt înscriși în documentele de identitate ca și locuitorii majoritari (istro-românii sunt considerați croați) sau nu sunt recunoscuți în genere ca minoritate etnică (aromânii din Grecia, parțial și din Albania), aceasta pentru a-i lipsi de orice drepturi, pentru a-i asimila mai ușor. De asemenea, în fel și chip este numită și limba română din țările sus-amintite, în Rusia/URSS și în Serbia, limbii noastre mai impunându-i-se, decenii la rând, alfabetul chirilic. Divizarea, dezbinarea aceasta, se făcea și se mai face nu numai pentru a-i rupe de la matricea românească, dar și pentru a crea, a stimula complexe de inferioritate etnico-minoritară, de populație „străină”, „ne semnificativă”, „înapoiată”: cel mai edificator exemplu fiind cu vlahii din Serbia și Bulgaria, însă nu mai puțin strigător la cer este și „modelul moldovenist”, promovat la Chișinău, dar și la Kiev. Moldovenismul primitiv de la Chișinău sau alte forme de dezmembrare etno-glotonimică, păguboase din toate punctele de vedere, au un numitor comun ce s-ar rezuma la: ura oarbă față de tot ce-i românesc și dragostea necondiționată față de stăpân. Dovada cea mai grăitoare a netemeinicii și a lipsei de perspective a „moldovenismului”, „vlahismului” și alte asemenea stă în niște realități incontestabile. Apologeții și promotorii mai mărunți ai „moldovenismului” sau „vlahismului” luptă cu încrâncenare exclusiv pentru comoditatea lor, pe când din rândul celor care luptă ca să-și păstreze ființa românească – fie ei din Republica Moldova sau din Nordul

Bucovinei, fie din Serbia, Bulgaria, sau chiar aromâni din Grecia, Macedonia slavă, Albania –, există mulți, am cunoscut personal numeroși oameni care sunt gata să-și dea și viața pentru această cauză, pentru adevărul istoric și lingvistic românesc.

Altă constatare ce se impune e că institutele de specialitate din România zilelor noastre nu au cercetat niciodată anumite spații românești, de exemplu, cele 10 sate din sudul Rusiei, ținutul Krasnodar, locuite până astăzi preponderent de români. Localitățile românești de la est de Bug nu au mai fost studiate amănunțit după superba cercetare efectuată de echipa lui Anton Golopenția în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Dar nici la vest de acest fluviu, localitățile dintre Nistru și Bug nu au fost răsfățate de atenția specialiștilor bucureșteni. Nici măcar în Pocuția, pământ pentru care au vărsat sânge ostașii lui Ștefan cel Mare, nu au catadicsit să meargă în expediții persoane investite cu această misiune profesională.

Știm că au existat cauze obiective, dictate de interdicțiile „frățești” din timpul „lagărului comunist-kominternist”. Ne întrebăm totuși de ce și după 1990 continuă aceeași atitudine? Ce să fie la mijloc: indiferența, defetismul sau poate totuși frica de a nu supăra străinii prin simplul efort de a-ți căuta frații de sânge, ramurile răsfirate ale Neamului nostru? E bine să se știe că până în prezent, în pofida rusificării/ucrainizării masive și agresive a acestei populații românești, un cercetător onest și bun patriot ar avea de cules adevărate perle ale românismului, cam vetust, arhaic, dar neperimat.

O altă descoperire din domeniul istoriei românilor: existența unor paralele, a unei simetrii dintre satele românești de la est de Bug (Ucraina) și cele de la vest de Tisa (Voivodina) și din Câmpia Aradului. Am în vedere coincidența de toponime din aceste zone: satele Pancevo, Canij, Martanoșa, Turia, Suboțți, Nadlac și încă vreo 25 de localități (unele cu denumirile deja rusificate) din regiunea Kirovograd a Ucrainei, de la est de Bug, pe de o parte; și orașele Pancevo, Suboțița și Canija, precum și satele Martonoș, Turia etc. din Voivodina și Banatul zis Sârbesc și Nădlacul din Banatul românesc, pe de altă parte. Această impresionantă simetrie de ordin toponimic se explică prin migrația împreună cu toponimia locală spre imperiul rus a creștinilor ortodocși care au colonizat noile teritorii ocupate de ruși. În total am descoperit circa

30 de localități în Vest a căror denumire se repetă și în Est. Curios este faptul că în localitățile de la est de Bug trăiesc până în prezent majoritar români (fiind deja rusificați/ucrainizați), iar în așezările bănățene actualmente trăiesc doar maghiari (Martonoș, Canija, Suboțița), sârbi (Turia și Pancevo)?... Unde au dispărut românii de altădată din aceste localități bănățene? Au fost deznaționalizați sau poate mai curând au fost duși cu toții dincolo de Bug, pe pământurile „eliberate” în sec. al XVIII-lea de către țarii ruși, de tătari, turci, karaimi ș. a. asemenea, colonizare încredințată colonelului Horvath, de origine incertă, dar probabil totuși maghiară? Alte analogii istorice mă fac să cred anume așa: e vorba de similitudinea metodelor folosite de către toți ocupanții, din toate timpurile, în scopul epurărilor etnice, sau, mai simplu spus – a debarasării de băștinașii care îi deranjau teribil pe noii stăpâni. Nouă, basarabenilor, ne sunt foarte bine cunoscute și metodele acestora, și consecințele, nefaste pentru noi.

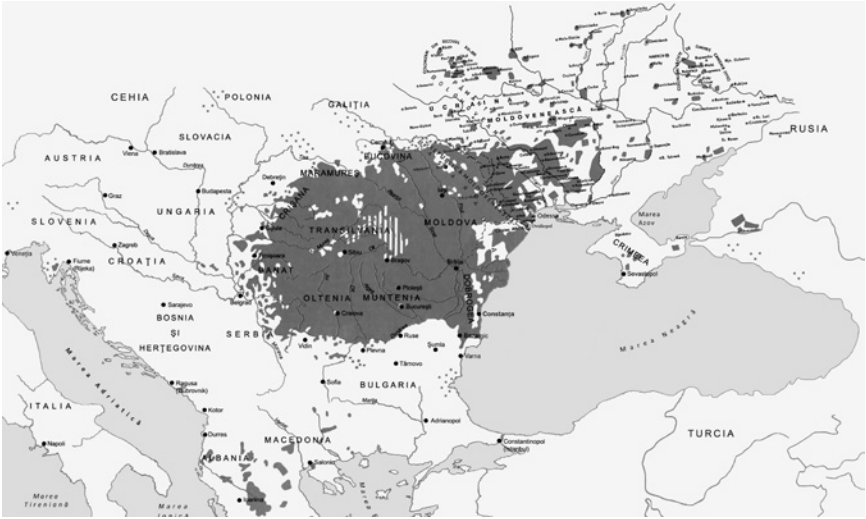
Vizitarea zonelor sus-numite mi-au întărit impresia că există într-adevăr un miracol românesc, pentru că, în ciuda trecerii anilor, în ciuda cruzimii metodelor la care au recurs ocupanții străini pentru a-i dezdădăcina, în ciuda asimilării, foarte mulți conaționali și-au păstrat totuși demnitatea și hărnicia de gospodar pur românești, și-au păstrat religia și obiceiurile de nuntă, cumetrie, hramul bisericii satului, portul, folclorul și, într-o oarecare măsură, chiar și graiul, cel mai mult expus pericolelor. Exemple concrete în acest sens avem multe și din toate zonele.

Mai este ceva important: această experiența de teren mi-a demonstrat a câta oară că noi, românii, trebuie să ne mândrim că facem parte dintr-un Neam care a supraviețuit milenii pe o insulă latină înconjurată de un ocean... acid! Acest Neam nu poate fi blamat, chiar de se încearcă prin diferite vicleșuguri mediatice. Unii ne consideră popor ucigaș, învinuindu-ne și de genocid, uitând să-și numere propriile crime și păcate. Pentru că etniile mari și cele mici sunt de la Dumnezeu. Și tot de la Dumnezeu e și îndemnul ca etniile mari să nu fie „etnovore”, să nu le înghită pe cele mici. Uniunea Sovietică a fost o adevărată rășniță de tocat națiuni. Ea a șters de pe întinsurile imperiului răului de 22,4 milioane de km pătrați, prin diferite metode bolșevice, kominterniste, mai

bine de o sută de etnii!... Dar i-a venit și ei rândul și, în 1991, a dispărut de pe mapamond. Sârbii din fosta Iugoslavia nu recunoșteau drepturile naționale ale națiunilor conlocuitoare, inclusiv ale românilor din Timoc și Banatul de Sud etc. și unde-i azi mini-imperiul iugoslav? Sârbii au rămas și fără de sârbii majoritari din Muntenegru, însă nici acum nu recunosc drepturile naționale ale românilor timoceni. Îi va veni rândul și Federației Ruse, dacă nu-și va revedea politica (de asuprire!) națională a etniilor care mai viețuiesc pe întinsurile ei.

Și Ucraina trăiește o perioadă grea de tot după ani de politică imperială față de minoritățile naționale, în primul rând față de cea românească, divizată artificial în români și moldoveni...

Ce ar mai fi de zis în concluzie: comunitățile românești din jurul României sunt pline de farmec și au toate șansele să devină pentru românii din Țară, cu o bună organizare și cu suficiente investiții, importante obiective turistice, poate chiar cel mai popular și cel mai rentabil tip de turism, etnoturismul... Mai mult, aceste comunități alcătuiesc al doilea zid al Cetății Românești care trebuie permanent întreținut, îngrijit, întărit, inclusiv cu sprijinul Patriei lor istorice...

Repartizarea populației românești pe continentul european

Trei cărățe moroșene din Apșa de Mijloc

*Străvechea biserică
Sf. Nicolae din
Apșa de Mijloc (anul 1428)*

*Maramureșul istoric
din dreapta Tisei*

Tradiții de iarnă la Crasna din Nordul Bucovinei

Cu „Steaua” în Mahala și urători (stânga, jos) din Voloca, Cernăuți

Țesătoare din Satul Nou, Sărata

Familie-taraf din Satul Nou, Sărata, fostul județ Cetatea Albă

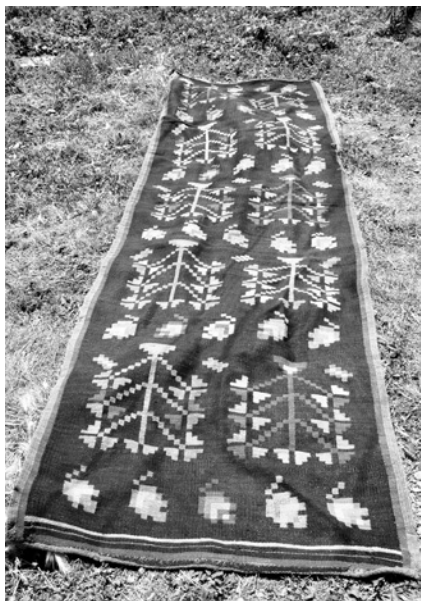

Zestrea și casa unor români de dincolo de Bug

Români din Moldovanskoie, Krasnodar, Caucazul de Nord

Români din Slatina

Timoceancă din Slatina

Clopotarii istro-români din Jeiani, Croația

Casa memorială Nicolae Tesla din Smiljanul natal, Croația

Aromâni din Metsova-Aminciu, Grecia

La un festival folcloric al aromânilor din Balcani, Metsova-Aminciu, Grecia

ICONOGRAFIE selectată din lucrarea lui Vasile Șoimaru *Românii din jurul României* (Chișinău, 2014)

Alexandru BANTOȘ în dialog cu
Andreea PĂSTÎRNĂC, Ministrul
pentru Românii de Pretutindeni

Comunitățile românești, vectori importanți în promovarea imaginii României

A. P. – originară din Brașov.
Studii: Facultatea de Filologie,
Universitatea București
(1990), Universitatea Ebraică
din Ierusalim, Israel (1994).
Domenii de interes: limba
și literatura ebraică și relații
internaționale. Atașat, atașat
cultural cu probleme de
Diaspora, secretar III, secretar II,
director-adjunct, director, MAE
(1995-2005). Ambasador al
României în Republica Cipru
(2006-2011), ambasador
al României în Statul Israel
(2013-2017), Ministru pentru
Românii de Pretutindeni
(2017).

Stimată Doamnă Ministru Andreea Păstîrnăc, Vă mulțumesc pentru că ați acceptat să acordați revistei „Limba Română” de la Chișinău acest interviu care urmează să apară în preajma Zilei Românilor de Pretutindeni. Propun să începem prin a explica semnificația acestei sărbători.

Vă mulțumesc pentru invitație și transmit un salut călduros tuturor cititorilor revistei „Limba Română”. Am deosebită plăcere să precizez că, începând cu 2015, Ziua Românilor de Pretutindeni se sărbătorește în fiecare an, în ultima duminică din luna mai, în conformitate cu Legea nr. 299/2007. Astfel, anul acesta, Ziua Românilor de Pretutindeni va fi sărbătorită pe data de 28 mai.

Ministerul pentru Românii de Pretutindeni (MRP) acordă o importanță deosebită educației în limba română sub toate formele sale, instituțională, școli de week-end, cursuri predate de asociații etc., ca element esențial în păstrarea, dezvoltarea și menținerea identității

etnice și lingvistice românești. Trebuie să precizăm că la nivelul comunităților românești de pretutindeni se înregistrează un număr tot mai mare de copii care, deși vorbesc limba română, nu au abilități cognitive de scriere și citire. Există astfel pericolul real ca, într-un interval de timp relativ scurt, tinerii români să aibă dificultăți în a se exprima în limba maternă, aceștia asimilând foarte ușor limba statului-gază.

În acest context, MRP, prin atribuțiile și obiectivele pe care și le-a asumat la nivel instituțional, propune un concept de marcarea a Zilei Românilor de Pretutindeni. Evenimentul va fi dedicat componentei educaționale și se va concentra pe importanța limbii române. Urmărim să aducem în prim plan excelența și rezultatele deosebite ale membrilor comunităților românești, ca vectori importanți în promovarea imaginii României în lume și ambadori ai valorilor românești în afara granițelor.

MRP va organiza, la București, un seminar care se va derula sub forma unei dezbateri cu privire la importanța educației în limba română și demersurile întreprinse în vederea păstrării și afirmării identității lingvistice a românilor din afara granițelor, sub deviza „Limba română mai aproape de casă”.

Totodată, suntem în plin proces de desfășurare a unei campanii de creștere a vizibilității Zilei Românilor de Pretutindeni, prin promovarea activităților educaționale în limba română, atât la nivelul opiniei publice din România, cât și la nivel internațional.

MRP încurajează asociațiile reprezentative ale românilor din străinătate să realizeze diverse materiale foto, audio și / sau video, ce urmează a fi promovate pe platformele instituției noastre (site, instrumente social-media), precum și transmise instituțiilor media din România și din străinătate, partenere la eveniment.

Ministerul pentru Românii de Pretutindeni este o subdiviziune nouă, autonomă, în cadrul Guvernului României, preluând, în fond, misiunea fostului Departament, cu întregul registru de subiecte. Care a fost mobilul fondării unei structuri distincte și în ce măsură cele câteva luni de funcționare a Ministerului justifică această inițiativă? Ce dificultăți ați întâmpinat / mai întâmpinați în demararea și legitimarea practică a unui proiect, abordat, ca să fim obiectivi, nu numai în plan pozitiv?

8 mai 2017. *Întâlnirea Ministrului A. Păstîrnac cu principesa Margareta a României*

2 mai 2017. *Întâlnirea miniștrilor de la Complexul Cultural Sportiv Studentesc TEI*

8 aprilie 2017. *Lansarea primei etape a proiectului „Limba română, educație și comunicare” în Marea Britanie*

Ministerul pentru Românii de Pretutindeni a fost înființat prin HG 17/2017 prin integrarea Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni din cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

Noua abordare instituțională reflectă preocuparea Guvernului României, dincolo de nivelul declarativ, față de problematica românilor de pretutindeni și vine în sprijinul Diasporei românești, atât cea emergentă, cât și cea istorică, în sensul prezervării identității culturale, lingvistice și religioase.

În acest sens, Ministerul pentru Românii de Pretutindeni susține, pe de o parte, activitatea românilor de peste hotare, prin acordarea de finanțări nerambursabile, în limita bugetului alocat, iar pe de altă parte, desfășoară acțiuni concertate și armonizate pentru implementarea unor proiecte proprii, care au drept scop păstrarea, dezvoltarea și afirmarea identității etnice, culturale și lingvistice românești.

În ceea ce privește a doua întrebare, vă informez că suntem o echipă tânără care, preluând din experiența fostului Departament, propune o nouă viziune, mai personalizată, prin care orice voce care își îndreaptă pașii către MRP să găsească un aliat, luând în considerare, bineînțeles, direcțiile și liniile de competență ale Ministerului.

Există și unele critici referitoare la eficiența comunicării cu cei implicați în derularea proiectelor în vederea obținerii finanțării de la MRP. Foarte mulți dintre beneficiarii acestora pretind că nu întotdeauna dialogul a fost performant și de multe ori a fost atât de birocratic, încât entuziasmul acela pe care îl ai când depui un proiect dispare aproape complet. Cel care depune un proiect este un voluntar, care renunță la timpul lui liber pentru a face un festival dedicat cântecului românesc, sau un curs de limba română, sau un alt proiect dedicat românilor din comunitatea sa. Noi trebuie să găsim o modalitate de dialog, care să valorifice această disponibilitate și să o repună pe piedestalul unde trebuie să se găsească.

Vom încerca, în noua proiecție bugetară, în noile linii pe care le avem pentru proiecte, să ajutăm foarte mult acest dialog, care să stabilească un mod eficient de a lucra între minister și românii din afara granițelor.

Promovarea, perpetuarea și ocrotirea identității etnolingvistice, naționale a românilor din afara Țării este una dintre cele mai importante misiuni ale Ministerului, având, din punct de vedere geografic și politic, două direcții de activitate oarecum diferite, cu caracteristici ce impun și o abordare pe măsură. E vorba, desigur, de românii din jurul României, care locuiesc compact, cu anumite, complicate și complexe, probleme de existență, inclusiv de supraviețuire identitară, și de românii migranți, plecați în alte țări, în special în ultimele decenii, în căutarea unui trai decent, și care, de asemenea, au dificultăți în păstrarea legăturilor culturale, identitare, politice cu țara de origine. Ministerul are potențialul uman și financiar necesar pentru a refortifica legăturile dintre Diaspora și România, pentru a se implica cu mai multă amploare și rezultativitate în soluționarea numeroaselor și variatelor probleme ale românilor din afara actualelor granițe ale României?

În momentul de față, pentru proiecte sunt alocate 8 milioane de lei. E important de reținut că actualul buget este mai mare cu o treime decât execuția bugetară din ultimii ani.

Am încercat în felul acesta să avem un buget care să ne permită clar o creștere a activității și cred că noul mod, în care evaluăm atât proiectele, cât și bugetul trimestrial, va permite într-adevăr să abordăm un număr mai mare de proiecte, să găsim modalitățile de cooperare cu asociațiile care să ne permită asistarea acestora până în faza finală de implementare a proiectului și de acordare a finanțării.

Menținem conceptul de sesiune deschisă pe tot parcursul anului, adică orice asociație care are un proiect îl poate depune oricând la Minister. Vom încerca să facem un calendar de implementare a acestor proiecte, astfel încât atât asociațiile, organizațiile care depun dosarul, cât și responsabilul de proiect să poată să accelereze, atunci când lucrurile permit, finalizarea proiectului.

În 2018 va fi marcat centenarul de la Marea Unire și de la încheierea procesului de modernizare a Statului Român. Cum va consemna acest remarcabil eveniment din istoria românilor Ministerul pe care cu onoare îl conduceți?

Centenarul „Marii Uniri” este un bun prilej să ne amintim de eforturile și dorința de unitate a românilor care împreună și-au propus să conlucreze pentru un deziderat comun, indiferent de locul în care trăiau.

În mod asemănător avem acum șansa de a continua frumoasa idee a Unirii de la 1918 și de a o actualiza la contextul contemporan al unei Europe fără frontiere și cu valori comune. Având în vedere importanța evenimentului, Ministerul colaborează cu Departamentul Centenar pentru realizarea acțiunilor propuse de acesta.

Care sunt cele mai importante proiecte susținute de Minister în Republica Moldova?

Ne dorim să fim aproape de cetățenii din Republica Moldova și să-i sprijinim, așa cum am făcut-o și până acum, întrucât România și Republica Moldova sunt două state care împărtășesc valori, tradiții culturale și lingvistice comune.

Împreună cu dl Mihai Gribincea, ambasadorul Republicii Moldova în România

Eforturile guvernamentale în direcția dată sunt numeroase și își propun să păstreze vie această conexiune dintre țări, iar ultimele inițiative ale statului român dovedesc această preocupare aparte, ca să amintesc doar de recenta donație de 96 de microbuze oferite de statul român școlilor și grădinițelor din Republica Moldova.

Unul dintre proiectele pe care l-am implementat până acum și pe care ne dorim să-l continuăm este „Spațiul comunicațional comun cu Republica Moldova”. Este o inițiativă care răspunde nevoii de a avea jurnaliști pregătiți și conectați la mediul lingvistic românesc, prin care o serie de profesioniști din Republica Moldova pot beneficia de un stagiu de pregătire în domeniul jurnalismului la instituțiile abilitate în domeniu din România, cu sprijinul MRP.

Apărarea intereselor românilor din afara granițelor Țării se efectuează inclusiv cu ajutorul presei din Diaspora, care traversează acum cea mai complicată perioadă de după 1989. Multe publicații, implicit din Republica Moldova, sunt pe cale de a-și înceta existența (Domnia Voastră cunoaște despre derapajele revistei noastre) și se impune, credem, o strategie bine pusă la punct în promovarea și sprijinirea ziarelor, revistelor etc. Or, insuficiența sau lipsa îndenlungată a mijloacelor financiare influențează negativ calitatea prestației mass-media. De regulă, dosarele presei, depuse la instituțiile de resort, inclusiv la Minister, sunt „jurizate” de-a valma cu proiecte având cele mai diverse scopuri (tabere de vară, construcția și reparația obiectelor de menire istorică și culturală, conferințe științifice, manifestații comemorative etc.), importante și acestea, a căror realizare însă nu implică în aceeași măsură continuitate, perseverență în finanțare, legături neîntrerupte cu beneficiarii (în cazul dat cu cititorii), nu presupune formarea și menținerea unor constante echipe de autori, colaboratori etc.

Doamnă Ministru, fondarea instituției pe care o conduceți este, cred, momentul oportun pentru a fi creată o subdiviziune sui-generis, ce s-ar ocupa în mod nemijlocit doar de proiectele mass-media, monitorizând nu numai finanțarea presei, dar și calitatea prestației acesteia. Ar avea de câștigat, în mod direct și substanțial, procesul de promovare a valorilor spirituale românești în lume.

Așa cum spuneam, unul dintre obiectivele majore ale Ministerului este promovarea și păstrarea identității lingvistice românești, obiectiv asumat și la nivelul Programului de Guvernare 2017-2021.

Dorința românilor de pretutindeni de a rămâne conectați cu țara prin intermediul limbajului se reflectă și în abundența de proiecte primite care vizează latura educațională și, în special, promovarea limbii prin presă, radio, tv și orice alte mijloace social-media. Luăm în considerare toate posibilitățile de funcționare și eficientizare ale Ministerului care ar asigura un procent mare de proiecte implementate într-o manieră care să genereze impact asupra comunităților de români.

Stimată Doamnă Ministru Andreea Păstîrnac, în încheierea dialogului nostru, Vă rog să adresați un mesaj celor care vorbesc și simt românește și care, risipiți în lume, sunt cu gândul la prezentul, dar mai ales la viitorul Patriei noastre.

Cu mare plăcere. E foarte dificil să găsești neapărat un îndemn, dar cred că trebuie să vorbim mai mult și foarte sincer despre cât de importantă este coeziunea mediului asociativ și doresc aici să transmit un mesaj de încurajare către organizațiile românești din afara Țării, să colaboreze prin proiecte care să aducă cât mai multe asociații la un loc.

Unitatea mediului asociativ va oferi și un context mai eficient de comunicare cu autoritățile statului de reședință, dialog prin care să identificăm cele mai bune modalități de soluționare a multiplelor probleme cu care se confruntă românii de pretutindeni.

Dorin CIMPOEȘU

Moldovenism versus Româanism (II)

D.C. – prof. univ., dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Ideologie de stat**Comuniștii transformă moldovenismul în ideologie de stat**

Odată cu revenirea la putere, în anul 2001, comuniștii au ridicat moldovenismul la rangul de ideologie de stat, depășind performanța guvernării agriinterfrontiste (1994-1998), care reușise doar să-l instituționalizeze ca politică a noului stat românesc.

Mai întâi, restaurația comunistă a luat măsuri pentru revizuirea învățământului istoric din Republica Moldova, obiectivul urmărit fiind eliminarea din învățământul preuniversitar a manualelor de Istoria românilor. În acest scop, a fost creată Comisia „Cristea” (septembrie 2002), care avea menirea să medieze conflictul între adepții și adversarii revizuirii învățământului istoric. După un an de activitate, fără niciun rezultat, comisia respectivă a mimat un simulacru de experiment, în care au lipsit profesorii pregătiți, manualele experimentale, precum și alte materiale didactice. Considerând procedura încheiată, începând cu 1 septembrie 2006, au fost introduse în învățământ manualele de Istorie integrată în locul celor de Istoria românilor. În noile manuale abordarea istoriei Basarabiei era făcută prin prisma istoriografiei

■ Continuare. Începutul în nr. 1 (237), 2017, pag. 52-67.

sovietice de sorginte stalinistă, adevărul istoric suferind o distorsionare gravă. Ingerința factorului politic în elaborarea manualelor de istorie integrată le-a conferit acestora un caracter excesiv de ideologizat și politizat, favorizând continuarea procesului de deznaționalizare a românilor basarabeni.

Mergând, în continuare, pe aceeași linie, puterea comunistă și-a arătat nemulțumirea față de simbolurile naționale „propuse pe ușa din spate și aduse în Parlament” și dorința de a le schimba. „Și limba moldovenească, și istoria Moldovei, și imnul, și stema trebuie să răspundă la întrebările, realitățile și necesitățile independenței Moldovei. Toate aceste atribute statale trebuie să fie diferite și deosebite. Dacă introducerea limbii moldovenești sau schimbarea imnului sau stemei vor contribui la întărirea statalității, vom face acest lucru, indiferent de situația politică, preciza Vladimir Voronin în cadrul unei conferințe de presă, la 18 decembrie 2007.

Momentul cel mai important însă l-a constituit declararea, prin decret prezidențial, a anului 2009 drept an al sărbătoririi a 650 de ani de la întemeierea Statului Moldovenesc. Prin același document, se stabilea înființarea unei comisii de stat, condusă de Vladimir Voronin și avându-i ca vicepreședinți pe premierul Vasile Tarlev și Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe, cu sarcina de a elabora un amplu plan de acțiuni consacrate evenimentului respectiv. Decretul prezidențial a fost urmat de Legea privind instituirea Ordinului „Bogdan Întemeietorul”, precum și de Hotărârea Parlamentului referitoare la medalia „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”. La 30 ianuarie 2009 a avut loc adunarea solemnă de deschidere a anului „întemeierii Statului Moldovenesc”, în cadrul căreia președintele comunist a rostit o alocuțiune. Printre altele, acesta spunea: „Anii în care Moldova a fost divizată de către stăpânii de atunci ai Europei, mai târziu apariția României, nu au putut determina poporul moldovenesc să renunțe la proiectul statalității sale, la atașamentul său față de acel program îndrăzneț de dezvoltare, a cărui bază a fost pusă de eminenții lui înaintași. Moldovenii, în repetate rânduri, creează cu îndărătnicie precedente pentru statalitatea lor – fie sub forma Republicii Democratice Moldovenești, care a existat timp de câteva luni la hotarul anilor 1917-1918, fie sub forma Republicii Autonome Moldovenești în componența Ucrainei. În fine, din 1940, se constituie, în componența URSS, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Bineînțeles, istoria republicii noastre nu poate fi privită în afara acestor evenimente și procese, inclusiv dintre cele mai dramatice, care au avut loc în Uniunea Sovietică de atunci. Totodată însă nu putem să nu recunoaștem și faptul că anume în acea perioadă sovietică, plină de contradicții, își are începutul acel avânt spiritual și social-economic al poporului nostru, care a determinat în multe și dezvoltarea noastră independentă de astăzi. Moldova, dintr-o provincie agrară a statului vecin, în care nu exista nicio instituție de învățământ superior, în care jumătate din populație era analfabetă, s-a transformat într-o republică cu o economie cu ritmuri înalte de dezvoltare”.

Printre manifestările și acțiunile preconizate figurau elaborarea și editarea unor lucrări istorico-științifice dedicate prezentării „tuturor etapelor din evoluția Statului Moldovenesc” și „a celor mai proeminente personalități ale contemporaneității noastre”. În acest context, un prim loc era destinat elaborării unei monografii de proporții, consacrată *Istoriei Moldovei (1359-2012)*, în patru volume, ediție academică, sub coordonarea unui Consiliu științific al Academiei de Științe, format din istoricii Valeriu Cozma, Vladimir Țaranov, Valentin Beniuc, Alexandru Burian și Alexandru Roman, ultimii trei fiind principalii coautori ai manualului de istorie integrată. Aceștia, de fapt, reprezintă pleiada noilor promotori ai moldovenismului, care continuă activitatea înaintașilor lor din perioada stalinistă, cunoscuți ca întemeietorii acestei teorii aberante.

Disputa în jurul „identității naționale” a Republicii Moldova

Viața politică a fost în mare parte dominată și de continuarea dezbaterii interne privind identitatea națională, dispută surdă sau deschisă, cu implicarea multor forțe politice și a factorilor de decizie. A continuat tendința de erijare a actualei Republici Moldova în succesorul Moldovei istorice. De altfel, în anul 1999 au fost organizate mari manifestări pentru marcarea a 640 de ani de la crearea „primului stat moldovenesc”. Adepții teoriei „Moldovei Mari” erau în continuare activi, fiind înregimentați, îndeosebi, în rândurile Partidului Comuniștilor. Sub presiunea acestora, Istoria românilor a fost exclusă din Nomenclatorul specialităților științifice al Comisiei superioare de atestare, iar la 19

februarie 1999, Consiliul Facultății de Istorie din cadrul Universității de Stat, la inițiativa prof. univ. Ion Niculiță, decanul acesteia, a luat hotărârea de lichidare a Catedrei Istoria Românilor.

Se punea deseori întrebarea la ce a slujit proclamarea independenței Republicii Moldova. Nu erau puține vocile care considerau că locul Republicii Moldova era alături de structura comună Rusia – Belarus. Forțele politice pro-românești, aflate la putere, au fost nevoite să pună surdina pe tezele unioniste. Acestea erau promovate acum, în principal, de Partidul Național Liberal, de un grup de istorici și de unii intelectuali. Tezele unioniste (cu România) erau dezavuate prompt la nivelul conducerii de vârf, în timp ce acelea care se refereau la refacerea fostei Uniuni Sovietice nu erau condamnate. Sărăcia, lipsa unor perspective reale privind ieșirea din criza economică ofereau substanță crizei de identitate, care putea duce la neîncredere și pasivitate, cu consecințe dintre cele mai neașteptate.

Comuniștii nu pot să depășească sindromul românofobiei

Pronunțându-se, încă de la venirea lor la putere, pentru relații așa-zis pragmatice, dezbrăcate, chipurile, de haina „emoțională”, comuniștii au crezut că vor reuși să dezvolte cu țara „vecină” de la Apus (România – *n.n.*) raporturi standard, ignorând deliberat caracterul special al acestora. Tentativa s-a dovedit un fiasco chiar din momentul inițierii ei, întrucât relațiile dintre cele două state românești au, în primul rând, o conotație politică și națională foarte puternică. Ca urmare, țările nu se pot dezvolta în mod armonios, dacă nu se ține cont de acest factor deosebit de important.

Toate guvernările din Basarabia de după 1991 au trebuit să țină seama, mai mult sau mai puțin, de acest aspect semnificativ. De măsura în care au conștientizat acest lucru a depins nivelul atins în dezvoltarea relațiilor cu România, astfel explicându-se fluctuația deosebită înregistrată în evoluția acestora, iar uneori „înghețarea” sau chiar „răcirea” lor.

Puterea comunistă de la Chișinău a ridicat ideologia moldovenismului primitiv la rangul de politică de stat, chiar mai abtirit decât guvernarea agrariană (1994-1998), producând o dezvoltare fără precedent a românofobiei în Basarabia. Această politică era foarte periculoasă și își

punea o amprentă deosebit de negativă asupra raporturilor cu România, în ciuda declarațiilor „binevoitoare” ale liderilor comuniști.

De altfel, la cinci luni de la preluarea puterii de către comuniști, niciunul dintre proiectele mai importante convenite în cadrul întâlnirilor la nivel înalt, precum și dintre cele consemnate în Protocolul reuniunii Comitetelor interministeriale nu a prins contur și nu avea perspectivă de a fi realizat. Mai mult, s-a constatat o blocare a oricăror inițiative venite din partea României de a participa la procesul de privatizare din Republica Moldova.

Concomitent, s-a constatat o încurajare nemaiîntâlnită a investitorilor și relațiilor cu Federația Rusă și Belarus.

Astfel, s-a observat clar direcția spre care se îndrepta efectiv Basarabia sub conducerea comunistă. Aceasta în timp ce în raporturile cu România comunistii nu recurgeau decât la declarații de imagine, lipsite de conținut și de urmări concrete.

Degradarea fără precedent a relațiilor cu România în perioada restaurației comuniste

După acuzațiile de „expansionism” aduse României, la Strasbourg, de către ministrul Justiției, Ion Morei, relațiile bilaterale dintre București și Chișinău au cunoscut o degradare continuă, care a durat până la sfârșitul guvernării PSD (noiembrie 2004) din țara noastră.

În ciuda declarațiilor ostile ale liderilor comuniști la adresa României, autoritățile de la București s-au străduit să mențină un echilibru formal al relațiilor bilaterale, fără a intra în polemici cu Chișinăul.

În ultimii trei ani ai guvernării PSD, contactele la nivel înalt între oficialitățile din cele două state au fost conjuncturale, prilejuite de unele reuniuni internaționale, cum a fost Summit-ul central-european de la Mamaia, în luna mai 2004. O invitație adresată de președintele Ion Iliescu liderului comunist de a participa la festivitățile de comemorare a 500 de ani de la moartea domnitorului Ștefan cel Mare, organizate la Putna, la 2 iulie 2004, a fost refuzată, Vladimir Voronin preferând să facă o vizită particulară la Suceava, la 12 noiembrie același an.

Nici pe linia ministerelor de externe situația nu a fost mai bună, înregistrându-se o singură vizită și aceea de lucru, efectuată de ministrul de externe român, Mircea Geoană, la Chișinău, la 1 aprilie 2003.

În planurile economic și cultural-spiritual, mecanismul de integrare comună al Comitetelor interministeriale din cele două state, care funcționa de peste 10 ani, a fost desființat și înlocuit cu o Comisie mixtă interguvernamentală de colaborare economică și de integrare europeană, care, în următorii cinci ani, s-a întrunit doar de două ori, o dată la 8 noiembrie 2004, la Chișinău, când s-a înființat, și a doua oară, la București, la 1 noiembrie 2005.

Celelalte proiecte bi- și trilaterale importante, între care Trilaterală România – Republica Moldova – Ucraina și euroregiunile „Prutul superior” și „Dunărea de Jos” au fost abandonate *sine die*, din cauza lipsei de interes a oficialităților comuniste de la Chișinău.

De altfel, trebuie precizat faptul că, în primul mandat al guvernării comuniste sovietice, relațiile bilaterale au fost aduse, din cauza reticenței și ostilității *guvernanților roșii*, la unul dintre cele mai scăzute niveluri cunoscute până atunci.

Începând cu anul 2005, în România a venit la putere o guvernare de centru-dreapta, a Alianței „DA”, iar președinte a fost ales Traian Băsescu, susținut de aceasta. În Republica Moldova, comuniștii reușesc, din nou, să câștige alegerile, iar Vladimir Voronin, în urma unei diversiuni puse la cale de Moscova, prin intermediul slugii sale credincioase, Iurie Roșca, să câștige cel de-al doilea mandat de președinte.

În aceste condiții, până la cunoașterea noilor „adversari” români, comuniștii au adoptat, timp de un an, o anumită atitudine de tatonare, perioadă în care au avut loc mai multe contacte la nivel înalt ale liderilor din cele două state românești.

După această perioadă, relațiile bilaterale dintre cele două state au reintrat în albia „firească”, a ostilității față de România, manifestate de regimul comunist în primii săi ani de guvernare.

Convingându-se că nici noua putere de centru-dreapta de la București nu avea de gând să accepte aberațiile preceptelor ideologice ale moldovenismului, liderii comuniști, în frunte cu Vladimir Voronin, au trecut la atacuri împotriva României pe toate fronturile.

Campania antiromânească deosebit de virulentă a atins o cotă maximă în anul 2007, după aderarea României la UE și reintroducerea vizelor pentru românii basarabeni, când cererea pentru redobândirea cetățeniei române a luat o amploare fără precedent, lucru care a îngrijorat într-o foarte mare măsură autoritățile comuniste.

Pentru a stăvili valul de cereri privind redobândirea cetățeniei române, V. Voronin a trecut la atac pe mai multe direcții. În primul rând, mass-media controlată de putere a început să acuze România de „distrugerea” economiei Republicii Moldova, de activitate „antistatală” în Basarabia a „coloanei a cincea” a țării noastre, precum și de comportamentul „duplicitar” al autorităților române. Întâmplător sau nu, însă foarte curios, ministrul de externe rus, Serghei Lavrov, își exprimase, cam în același timp, nemulțumirea față de acordarea cetățeniei române basarabenilor.

În al doilea rând, *președintele roșu* s-a transformat într-un orchestrator al unei diversiuni puse la cale de Serviciul de Informații și Securitate (SIS) de la Chișinău, primindu-i în audiență pe trei dintre reprezentanții așa-zisei „Comunități a Moldovenilor din România”, care s-au arătat preocupați „de a restabili echitatea istorică în privința moldovenilor, a limbii moldovenești și a istoriei moldovenești în România modernă”. În context, liderul comunist le-a promis celor „10 milioane de moldoveni” din România prioritate pentru obținerea cetățeniei moldovenești, sugerându-le chiar că poate ridica pretenții asupra „teritoriilor moldovenești aflate la Vest de Prut”.

În al treilea rând, autoritățile comuniste au efectuat unele demersuri pentru informarea organismelor internaționale și europene despre comportamentul „inadmisibil” al României față de Republica Moldova. Astfel, într-o declarație a guvernului Tarlev se preciza că acesta a cerut comunității internaționale „să-și folosească influența asupra României, pentru ca Bucureștiul să nu se mai amestece în treburile Republicii Moldova”. De asemenea, însuși Vladimir Voronin confirma că, în cadrul vizitei efectuate la Bruxelles, la 18-19 iunie 2007, „le-am povestit totul” (oficialilor comunitari – *n.n.*) despre politica României în domeniul cetățeniei și că a insistat pentru deschiderea, pe lângă Ambasada Ungariei la Chișinău, a unui Centru comun de eliberare a vizelor, pentru a lipsi România de avantajul de a fi „singura țară prin care se putea intra în Europa”.

În al patrulea rând, regimul comunist de la Chișinău a trecut la acțiuni directe împotriva României. În urma unei provocări, organizate de serviciile speciale moldovenești, consulul român, Alexandru Rus, este acuzat de luare de mită pentru a facilita procesul de acordare a vizelor românești. Iar numai după câteva luni, la 13 decembrie 2007, Vasile Nane, atașat cultural, și Laurențiu Pinte, secretar I, sunt declarați *persona non grata* și obligați să părăsească teritoriul Republicii Moldova în 24 de ore. În aceeași notă, Filip Teodorescu, ambasadorul României la Chișinău, este convocat, la 3 decembrie 2007, la Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și avertizat în legătură cu unele declarații recente ale sale, potrivit cărora România nu poate încheia un tratat de frontieră cu Republica Moldova, deoarece liderii comuniști insistă ca în text să se facă referire la Tratatul de pace de la Paris, din 10 februarie 1947, prin care erau fixate granițele URSS, într-o perioadă în care România era „un stat înfrânt și ocupat” de sovietici.

Pe de altă parte, pentru a restrânge sau înlătura „influența românească” în Basarabia, *regimul roșu* a retras, la 27 septembrie 2007, licența de emisie a postului public de televiziune TVR1, deși aceasta era valabilă până în 2011, și a acordat-o Companiei „TLFM International”, creată *ad hoc* și controlată de putere.

În continuare, autoritățile comuniste au început să introducă tot felul de restricții ilegale pentru cetățenii români la punctele de trecere a frontierei de la Prut, unor delegații ale orașelor Bacău, Târgu-Mureș, Năvodari și altele, invitate la hramul Chișinăului, interzicându-le să intre în Republica Moldova.

Retorica antiromânească a lui Vladimir Voronin și a altor lideri comuniști a continuat pe tot parcursul anului 2008, precum și în prima jumătate a anului 2009, în ciuda vizitelor, oficiale, de lucru sau ocazionale, ale unor înalți demnitari români în Republica Moldova, menite să ducă la detensionarea și normalizarea relațiilor bilaterale dintre București și Chișinău.

Contactele respective nu au reușit să elimine problemele controversate din relațiile bilaterale, care privesc, îndeosebi, încheierea Tratatului politic de bază și a Acordului de delimitare a frontierei dintre România și Republica Moldova.

Lipsa acestora din cadrul juridic bilateral este pusă de regimul comunist pe seama autorităților române și este considerată ca principala cauză a tensionării raporturilor dintre București și Chișinău. Totodată, absența acestor documente este văzută de liderii comuniști ca o nerecunoaștere de către România a independenței Republicii Moldova și un „atentat” la integritatea teritorială a acesteia.

Realitatea însă este că Bucureștiul consideră un eventual tratat de frontieră ca fiind inutil și contrar realităților istorice, care îi leagă pe românii de pe cele două maluri ale Prutului, dorind să încheie un acord de parteneriat în spirit european, în timp ce *liderii roșii* de la Chișinău vedeau în semnarea celor două documente o delimitare definitivă și totală a Basarabiei față de România, așa cum le-o cerea Moscova.

Regimul comunist a respins constant orice inițiativă de colaborare venită din partea României, inclusiv în ceea ce privește expertiza și sprijinul pe care Bucureștiul s-a oferit să le acorde Chișinăului în demersurile acestuia pentru integrarea în UE. Atât Vladimir Voronin, cât și Andrei Stratan, ministrul afacerilor externe, au respins ofertele, în acest sens, ale autorităților române, declarând că „... nu avem nevoie de avocați și de frați mai mari. Suntem pregătiți să trecem de sine stătător etapele de integrare europeană. Vom coopera cu Bucureștiul doar prin Bruxelles, conform regulilor și principiilor UE”.

Aceste declarații erau însă contrazise de cele ale lui Kinga Goncz, ministrul ungar al afacerilor externe, care, cu prilejul vizitei premierului Vasile Tarlev la Budapesta, afirma că, la cererea Republicii Moldova, urma să fie delegat la Chișinău un expert maghiar în problematica europeană, iar Vasile Tarlev, la rândul său, mulțumea Ungariei pentru sprijinul consecvent acordat în implementarea standardelor europene.

În ultimele luni ale *regimului roșu*, dar mai ales în zilele următoare comunicării rezultatelor oficiale ale alegerilor parlamentare, care au avut loc la 5 aprilie 2009, relațiile bilaterale dintre cele două state au cunoscut o criză fără precedent, atingând apogeul.

România a fost acuzată direct de către regimul comunist de la Chișinău, prin intermediul presei guvernamentale, că ar fi trimis oameni pentru a se implica în campania electorală pentru alegerile parlamentare. Premierul Zinaida Greceanîi a declarat în oficiosul puterii că Ro-

mânia și-ar dori „...pe căi ilegale, chiar violente, destabilizarea acestei țări și impunerea la guvernare a unor partide de opoziție, care îi sunt credincioase”. Filip Teodorescu, ambasadorul României la Chișinău, a fost convocat la MAEIE, pentru a fi atenționat despre participarea inadmisibilă a unor cetățeni români la diferite acțiuni cu caracter electoral. În context, autoritățile comuniste au închis granița pentru cetățenii români, în ultima săptămână a campaniei electorale, peste 200 dintre aceștia fiind întorși de la frontieră.

Îngrijorat de o posibilă înfrângere în alegeri, Vladimir Voronin, aflat în vizită la Moscova, pentru a obține sprijin de la stăpânul său, a declarat, în mod unilateral, fără a se consulta cu celelalte părți implicate, că acceptă menținerea trupelor ruse pe teritoriul Republicii Moldova și transformarea formatului „5+2” de negocieri pentru Transnistria într-unul „mai redus”, pe placul Kremlinului. Poziția liderului comunist a nemulțumit UE, SUA, OSCE și Ucraina, care se vedeau astfel excluse din procesul de negocieri privind reglementarea diferendului transnistrean.

Ulterior, în contextul demonstrațiilor anticomuniste de la Chișinău, declanșate de anunțarea rezultatelor preliminare ale alegerilor și de nerecunoașterea acestora de către partidele de opoziție, Vladimir Voronin a acuzat deschis România că ar fi fost implicată în tentativa de „lovitură de stat” din Republica Moldova și că „poporul moldovean a văzut cea mai mare înjosire a propriei lui independențe – steagul României pe Parlament”, fără a aduce probe și dovezi pentru susținerea elucubrațiilor sale.

Drept represalii împotriva „agenturilor străine” (românești – *n.n.*), *liderul roșu* a dispus expulzarea ambasadorului român la Chișinău, Filip Teodorescu, și a ministrului-consilier al Ambasadei României, Ioan Gaborean, reintroducerea vizelor pentru cetățenii români, închiderea granițelor cu România, rechemarea definitivă a ambasadorului Republicii Moldova la București, precum și alte măsuri antiromânești. Acestea echivalau cu o „declarație de război” a regimului comunist împotriva României și se aflau la limita ruperii relațiilor diplomatice dintre cele două state.

Acuzațiile lui Voronin la adresa României au fost susținute constant de înalte oficialități și analiști ruși, atât în timpul desfășurării evenimentelor, cât și după aceea.

Serghei Prihodka, consilier pe probleme diplomatice al președintelui Dmitri Medvedev, a declarat că „România a turnat intenționat și fără rușine gaz pe foc, provocând grupurile de tineri la mișcările de protest care au devenit violente”. Rusia este „foarte nemulțumită” de faptul că europenii „și-au ferit privirea” în timp ce „forțele speciale românești au folosit o serie de metode pentru a provoca dezordine în Republica Moldova”.

În același timp, într-un comunicat al MAE rus se preciza că „Judecând după sloganurile strigate în piață, după steagurile României din mâinile organizatorilor acestor acțiuni, scopul lor este să discrediteze rezultatele obținute în consolidarea suveranității Republicii Moldova”.

De asemenea, cu prilejul summit-ului Rusia – UE, de la Habarovsk, oficialii ruși au solicitat liderilor europeni să ceară României să nu se mai amestece în treburile interne ale Republicii Moldova. Alexandr Gruško, adjunct al ministrului rus de externe, a cerut, în context, ca „această țară (România – *n.n.*) să înceteze presiunile politice asupra Moldovei și să recunoască definitiv independența acestui stat”.

Autoritățile române au dat dovadă de calm și echilibru în respingerea acuzațiilor lui Voronin, arătând că acestea reprezentau o încercare a comuniștilor de a transfera responsabilitatea unor grave probleme interne pe seama României. Concomitent, poziția României a fost transmisă partenerilor săi din comunitatea europeană și euroatlantică.

Înghetarea totală a relațiilor diplomatice dintre România și Republica Moldova a survenit odată cu refuzul autorităților comuniste de a acorda agrementul lui Mihnea Constantinescu, nominalizat în calitate de nou ambasador la Chișinău, și amânarea *sine die* a desemnării unui înlocuitor al Lidiei Guțu, fost șef al Misiunii diplomatice a Basarabiei la București, numită, ulterior, ca ambasador la Sofia.

Episodul respectiv a marcat cel mai scăzut nivel al relațiilor României cu Republica Moldova, *puterea roșie* restaurată reușind să realizeze o performanță unică, după 1991, respectiv aceea de a readuce relațiile bilaterale la gradul zero, existent în ultimii ani ai *regimului bolșevic sovietic*.

Comportamentul autorităților comuniste, specific unui regim totalitar, față de România, un stat membru cu drepturi depline al UE, a fost sancționat de către oficialitățile europene de la Bruxelles. Miniștrii europeni

de externe, reuniți la Luxemburg, la 15 iunie 2009, au decis să reconsidere relațiile cu Chișinăul și să nu reia negocierile cu Republica Moldova privind integrarea europeană până când aceasta nu-și va reglementa relațiile cu România. Totodată, șefii diplomației celor 27 și-au exprimat preocuparea față de abuzurile autorităților de la Chișinău, care au avut loc după alegerile de la 5 aprilie 2009 și au cerut efectuarea unei anchete transparente, imparțiale și eficiente asupra evenimentelor, care să includă reprezentanți ai opoziției și experți internaționali. În același timp, UE a chemat autoritățile comuniste să asigure libera și corecta desfășurare a alegerilor anticipate, programate pentru 29 iulie 2009.

În ciuda avertismentelor europene primite, Vladimir Voronin a continuat retorica antiromânească, cerând României, la ieșirea de la urne, „să se dezică de trecutul ei istoric” și „să nu încerce să joace pe cartea trecutului istoric comun, dar și să renunțe la unionism și naționalism, dacă dorește dezvoltarea relațiilor cu Republica Moldova”.

Liderul bolșevic nu a uitat, în același context, să mulțumească Rusiei pentru sprijinul acordat după alegerile din aprilie, „în acele zile grele pe care le-a trecut statul nostru”. Acesta a mai declarat că Federația Rusă s-a dovedit a fi „cel mai real, cel mai adevărat prieten” al Republicii Moldova și „un astfel de sprijin nu poate fi uitat”.

Comuniștii au pierdut alegerile parlamentare anticipate, din iulie 2009, iar Vladimir Voronin avea să-și încheie și cel de-al doilea mandat de președinte, permis de Constituție. Astfel, s-a pus capăt, după o guvernare de opt ani, unuia dintre cele mai negre regimuri politice din istoria recentă a Republicii Moldova, singura țară ex-comunistă din Europa în care a avut loc o restaurare a sistemului totalitar comunist. Odată cu acesta, a dispărut și moldovenismul ca ideologie de stat, nu însă și din programele unor partide rusofone antiromânești, precum Partidul Socialiștilor, Partidul Nostru, Partidul Comuniștilor și altele.

La putere a venit o coaliție de partide, intitulată Alianța pentru Integrare Europeană (AIE), care a înlăturat ideologia moldovenismului din politică, a normalizat relațiile cu România și a imprimat Republicii Moldova un curs proeuropean, semnând cu UE, în luna noiembrie 2014, la Vilnius, un Acord de asociere.

Abstract

The author gives a brief and synthetic presentation of the beginnings and evolution of the Bessarabia issue, starting in 1812, the year when the feudal state of Moldova was occupied by Tsarist Russia, and going through 1991, the year when Bessarabia detached itself from the Soviet empire, till 2012.

As results from the title, the study aims to present an analysis of confrontation between Moldovianism ideology and Romanianism, with direct consequences for political developments in the Republic of Moldova after its Declaration of Independence, as well as bilateral relations between this and Romania.

The study is divided into three chapters: Moldovianism origin, political institutionalization and transformation of Moldovianism into a state ideology.

The first chapter deals with the issue of Moldovianism appearance or fundamentalism Moldovian as it is called, laboratories where it was created and the purpose for which its theses were drawn to by its founders.

The second chapter is devoted to stages of political institutionalization of Moldovianism, forms of its manifestation, ways and methods of action, based on so-called Moldovian statehood through to ultra-nationalism Moldovian revisionist.

The third chapter is dedicated to raising of Moldovianism to a state ideology during the communist regime

Mihai SUCIU

M.S.–prozator, publicist, Târgu-Mureș. Licențiat al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie. Curs postuniversitar de ziaristică (București, 1974), doctorat, Universitatea de Arte Tg.-Mureș (2011). Redactor-fondator al cotidianului „Cuvântul liber” (1989 - 1999), secretar general de redacție (1999 - 2001), respectiv redactor-șef (2001 - 2002) al cotidianului mureșean *Recurs*. Cărți publicate: *Părinții noștri țărani* (1995), *Relația de har* (1997), *America, prezent continuu* (2001), *Prutul dintre noi* (2004), *Obligații timpului lor* (2015). Este membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România.

Amnezii fecunde

Războiul se apropia de apus.

În patrulare prin Berlin, slalomând printre „vestigiile” barbariei mondiale moderne, atât de „vii” pe Strasse, aliații pun mâna pe-un cojoc. Pradă de război. Dar cum să-l împarți, obiectul fiind unul singur, iar cuceritorii patru? Și-apoi, nici harta Noii Europe, prădată și împărțită „frățește” doi ani mai târziu la Paris, încă nu-și configurase contururile definitive, „veșnice”. Iar zidurile berlineze abia încolțiseră în mințile proiectanților de războaie reci.

Rusul, mai iute de mână, propune să ia el cojocul, să-l vândă – pe la el pe-acasă era mare criză de îmbrăcăminte –, iar cu banii obținuți să pună de-un chef în comun, ca-ntre aliați.

După o vreme, partenerii se întâlnesc din nou.

- Cum o mai duci? e întrebat rusul de aliați.
- Harașo, oeni harașo!
- Cu sănătatea?
- Harașo, harașo.
- Dar cojocul? L-ai vândut?
- Care cojoc... ?! se miră rusul.
- Păi, nu-ți amintești, când eram în patrulare...
- Da, da.
- Și am găsit un cojoc...
- Care cojoc?!...

Pradă de război sau pradă de pace, ce-a înșfăcat odată rusul e-al lui pe veci. Și niciodată nu le-a fost îndestul, oricât și-ar fi adjudecat, cu forța sau cu diplomația.

Tot un cojoc pentru ei este și pământul românesc de la estul și nordul Prutului, cu care și-au tighelit la apus imperiul, fie el țarist, fie cel sovietic, sub masca cinică a democrației norodului nărod. Pământ frământat de răutăți și silnicii și bântuit de griji de tot felul. Răscolit de copitele barbarilor năvălitori dinspre Soare-Răsare, hoarde crâncene, prăvălind spre vest nu lumină, ci noapte neagră: tăvălugul morții, al nimicirii. Prinși de istorie, unii dintre migratori ca entități definite (prin superlative ale răului, de regulă, nemernicie și cruzime!); cu numele spulberat de timp alții, efemere năluci pe ecranele Timpului, nu fără traume în conștiința unui neam statornic, silit să țină într-o mână coarnele plugului, iar cu cealaltă încleștată pe mânerul sabiei. Căci, nesmintit, hoarda căta spre vest, iar prima stavilă în calea lor eram noi, la răscruce de drumuri și de istorii, și de poftă. Cotropitorul neînduplecat ținea morțiș să-și adape caii în Nistru și-n Istru.

Până să-i urmeze cei cu cojocul, au mai trecut veacuri bune. Sau rele. Dar, spre deosebire de predecesorii deschizători de drumuri europene, aceștia s-au dovedit nomazi... statornici. Au luat (cu japca) pământ și apă, cât au vrut, fără să le ceară adevăraților stăpâni ai pământului și ai apei. Analfabeți și orgolioși, nu i-au interesat titlurile de proprietate; corecturile pe acestea se operau cu tăișul sabiei, nu cu pana de scris. S-au înstăpânit peste ele, peste ei, au devenit pământeni, înainte de a deveni... pământ, sau în loc de a se preface „tot o apă și-un pământ”, cum le hărăzea domnitorul înțelept. Prin număr, puhoiul îi copleșea pe băștinași. Era peste puterile acestora a mai ține un steag. Dar ce forță să rezisti vrăjmășiilor și vrăjmașilor de toate semințiile – goți, huni, gepizi, longobarzi, pecenegi, cumani, tătari, slavi, unguri, turci, cazaci, poloni, habsburgi, avari toți nu doar avarii! –, peste silnicii și nenorociri, să supraviețuiești sub formă de neam, păstrând și perpetuând elementele esențiale ale ființei naționale, chiar dacă la nivel de individ s-au mai ră-tăcit, au mai clacat! În definitiv, toate semințiile și-au avut fiii risipitori și rătăcitori. Doar două căi aveau, în fapt: adaptarea – acceptarea aparentă a jugului și lupta pasivă pentru subminarea acestuia – sau bejenia. Spre cinstea lor, cei mai mulți au rămas „grămăjoară”. Și sunt.

De niște ani, s-au resuscitat și tradiționalele târguri. Sau, mă rog, tradiția târgurilor moldovenești de odinioară – „la ruși”. Negustorii ambulanz străbat, nu cu căruța cu cai de odinioară, ci strunind caii putere ai „Lăzii” sau „Nivei”, automobile de fabricație rusească, sute de kilometri, de la Nistru pân la Tisa și la Dunăre – ape și câmpii și munți în desfășurare geografică – strigându-și marfa și îmbiindu-i pe localnici.

– Hai la magazinul meu! Marfă pe cinste, ieftină!

„Magazinul” – o tarabă improvizată, acoperind 5-6 m² într-o piață a Gheorghienilor, primul orașel de pe Mureș din preajma izvorului. Printre șuruburi și piulițe, piese de schimb pentru biciclete, instalații sanitare și butelii de aragaz, pastă de dinți și pistoale, puști și poze cu dame goale pușcă – un bujor de moldoveancă de peste Prut. Bine făcută, bine îmbrăcată: o bluză „Versace” strânsă pe torace, să-i plesnească nu alta, reușind cu greu să țină în supușenie rotunjimile obraznice și sfârcurile provocatoare. Blugi de marcă, Lewis, mulați perfect pe coapsele superlungi. Nimic nou, nimic ieșit din comun până aici. Frapează însă virajul brusc de la limba română, bine stăpânită, după rigorile gramaticii și departe de orice nuanță dialectală, la explicațiile oferite pe ungurește unui posibil cumpărător al unei scule de tăiat faianță și gresie, majoritatea localnicilor, secui, cunoscându-și doar propria limbă. Nuanțată și maghiara fetei – accent, gramatică, mă rog, tot tacâmul lingvistic și departe de orice nuanță dialectală, nu doar însăilare de vorbe ciupite de prin ghiduri de conversație uzuală. Sau, de partea cealaltă, dincoace de taraba „rusului”, rememorarea și resuscitarea unor rudimente de „ruschi jazăc”, băgate pe gât cu forța încă în clasele primare sau reverberată, pe toate lungimile de undă („Să învățăm limba rusă cântând”), limba marelui nostru eliberator / cotropitor de la răsărit: „Skolko?”, „Davai cias!” etc., formule la care apelează, în negocieri la nivelul de jos, ignoranții sau cei care se descurcă mai greu cu limba.

Și nici n-ar fi exclus ca Natașa de după tarabă să fi absolvit Dreptul, de nu chiar Literele. La București sau la Chișinău. Extraordinară putere de adaptare. „Clientul nostru, stăpânul nostru!” Mai țineți minte lozincă vremurilor comuniste: formă fără fond. Inclusiv fond de marfă lipsă. Sau precar de tot.

În situația rușilor, lozincă mereu înjumătățită: doar stăpâni, nu și clienți. Mereu (ne-)au luat, uitând să plătească. Sau ne-au plătit cu vârf și îndesat... de sabie. De nu cu toată sabia...

Veșnicii... efemere

1711. Prin Tratatul de alianță de la Yaroslav, Petru cel Mare se angaja față de Dimitrie Cantemir să respecte pe veci granițele Moldovei. Articolul I le definește: „Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotar și Bugeacul și cu toate cetățile tot ale Moldovei să fie”. Articolul II: „Hotarul Principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sunt acelea ce descriu cu râul Dnistrul, Camenețu, Bender cu totu teritoriulu Bugeacului, Dunărea, Muntenia, Marele Ducat al Transilvaniei și teritoriul Poloniei, după delimitarea făcută”.

„Nistrul să slujească întotdeauna drept delimitare între cele două imperii”, trăgea lunie – „linie de demarcație între Sublima Poartă și Imperiul Rusiei” – Tratatul ruso-turc din 29 decembrie 1791 – 9 ianuarie 1972. Teritoriile din partea dreaptă a Nistrului rămâneau sub suzeranitatea turcilor, iar cele de pe malul stâng „vor rămâne sub stăpânirea absolută și incontestabilă a Imperiului Rus”.

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama Sa, România”. Din „Actul Unirii” votat de Sfatul Țării la 27 martie 1918. „Basarabia este acum unită pe veci cu România!”, exclama, la Chișinău, Alexandru Marghiloman, primul ministru al României.

„Unirea necondiționată și pe vecie, a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României.” Din Moțiunea Congresului general al Bucovinei, 15/28 noiembrie 1918, în Sala Sinodală a Palatului Metropolitan din Cernăuți.

„Unirea acestor provincii românești cu Țara mamă și cu celelalte provincii surori alipite ei este pentru toate veacurile pecetluită”, proclama președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia, George Pop de Băsești, 1 Decembrie 1918. Urmău „clipe de delir, îmbrățișări între frați, săruturi și nesfârșite aplauze”.

„Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia dela 18 noemvrie / 1 decemvrie 1918 sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul României” – Art. I al Decretului lui Ferdinand, prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României.

Doar 22 de ani avea să dureze... veșnicia, configurată cu atâta suferință și speranță!

1935: „Trupele sovietice nu vor penetra niciodată teritoriul României dincolo de Nistru, decât la cererea guvernului român” – Litvinov, ministrul de externe sovietic.

Vor penetra, după doar... un cincinal! Prin viol.

1991. Dată la întors veșnicia. La 27 august 1991, basarabeni proclamă independența deplină a Republicii Moldova. Păcăliți cu „vechiile”, cotesc pe alt adjectiv-suport, degrevat de determinări temporale. Discutabil și acesta. Dinspre Transnistria, Armata 14, proiecte și presiuni de federalizare, hârjoana găgăuză etc., se vede, n-au brodit-o nici când credeau că s-au scuturat de ruși. Independența deplină rămâne, deocamdată, deziderat.

Dumnezeu a dat omului spre îmbelșugare apele, să rodească pământul, nu să-și tragă piatră de hotar. De pe un râu pe altul ne-a tot învăluit marele vecin de la răsărit. Salt de cangur, într-un fel de șotron uriaș. Aruncat mai întâi cu pietricica-armată, apoi săltată cizma imperială și aruncată mai la vest cu o apă. De pe Bug, salt pe Nistru (1792). De pe Nistru, pe Prut (1812). De fiecare dată, negreșit, promit că atât le-a fost „pohta”, că se opresc. Apoi uită. Mereu invocată veșnicia ca atribut al noii staționări post-rapt, ca ultimă frontieră a lăcomiei și a morții. Într-un singur rând, neieșindu-le în cale o apă de talia lor – Siretul le era prea mic! –, rușii s-au fixat pe munte (1806). Doar șase ani avea să le dureze și lor veșnicirea pe Carpații noștri. Tot mai statornică apa, deși curgătoare precum istoria, decât muntele. Finalmente, ce e val, ca valul trece. Trec și veșniciile. Doar pietrele rămân! Mai cu seamă bolovanii.

În definitiv, și Marea Sarmatică a căzut în păcatul trufiei: s-a crezut veșnică. N-a fost! Depune mărturie Marea Neagră, urmașa ei directă și mult mai mică; rămășiță infimă a Marelui Lac Pontic. Nici chiar Terra nu va dăinui „cât veacul”. Până și Soarele va înceta odată să pâlpâie, și lui îi este sortită și programată ora stingerii, spun savanții.

În veci, pe vecie, totdeauna, niciodată...

Cuvinte grele de înțeles, de necuprins pentru mintea (limitată a) omului. Și totuși însușite nu doar de efemere documente diplomatice – la bursa politicianismului parșiv și fariseic – tratate, pacturi, ucazuri etc., –, ci reverberate chiar din amvonuri bisericesti. „În veci (pomenirea lor)”, „Până la sfârșitul veacurilor”, „Acum și pururea și în vecii vecilor” sunt sintagme echivalente timpului nesupus unității de măsură omenești. Rudă sau nu cu veșnicia (veșnic-vecinic-veci-veac descind dintr-o rădăcină comună, cu aceeași obârșie semantico-lexicală), veacul pare unitate de măsură (și) a veciei, prin însumarea veacurilor („veci” – formă de plural de la „veac”). Numai că vecia / veșnicie nu are nevoie de unități de măsură, nu se supune comensurării. Dacă matematica operează cu plus și minus infinit, o face exclusiv cu uz didactic.

Una după alta au căzut și „veșniciile” parafate cu sânge pe câmpuri de luptă, sau efect al turnirurilor diplomatice la masa tratatelor și a negocierii. Exemplele de mai sus sunt elocvente. Printre cadavrele atâtor iluzii, mi-a ieșit în cale și excepția: „Pravila vremennogo pravlenia Bassarabii” – „Pravila conducerii vremelnice a Basarabiei” –, un decret țarist din 1813, ce conferea drept de autonomie, limitat în timp, Basarabiei ocupate cu un an înainte de ruși „pe vecie”. Bine conceput, documentul avea să acopere un segment de timp de aproximativ un deceniu și jumătate. Tot relativă, se vede, și vremelnicia!

Numai că, din păcate, excepția întărește regula.

Argument pentru „Basarabica”

În martie curent, în Aula Magna a Academiei Române, a avut loc manifestarea omagială „Ziua Basarabiei: 99 de ani de la unirea cu Țara” (27 martie 1918 – 27 martie 2017), onorată de prezența ES Mihai Gribincea, ambasadorul Republicii Moldova la București, prof. Valer Dorneanu, Președintele Curții Constituționale a României, Oleg Bălan, rectorul Academiei de Științe Administrative din Republica Moldova, membrul corespondent al AȘM Ion Guceac, vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei, de alte oficialități.

În cadrul întrunirii a fost lansată o nouă colecție, „Basarabica”, ce apare la Editura Academiei Române și la Edituria Istros a Muzeului Brailei „Carol I”. Primele două volume ale colecției prezentate – „Geneza problemei basarabene – 1812” de Vlad Mischevca și „Constituția la răscruce de milenii” de Ioan Guceac, autori din Republica Moldova, – sunt însoțite de o prefață semnată de academicienii Victor Spinei și Ionel Câdea.

Dincolo de fruntariile actuale ale țării – cu precădere în Republica Moldova – locuiesc entități românești care produc valori culturale și științifice notabile, adesea ignorate sau nu îndeajuns de bine cunoscute în România, motiv pentru care considerăm oportun să se aibă în vedere publicarea contribuțiilor celor mai reprezentativi erudiți de la răsărit de Prut în volume consistente, destinate atât lumii savante, cât și publicului larg interesat de domeniile umaniste și de disciplinele științifice.

După faptul teritorial produs ca urmare a ultimatumului din 26 iunie 1940 și mai cu seamă după ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice în vara anului 1944, represaliile obstinate împotriva populației locale, orientate cu prioritate spre pătura sa cultă, au condus, pe de o parte, la încarcerări și deportări masive, soldate frecvent cu suprimarea fizică a opozanților dictaturii, iar, pe altă parte, cu emigrarea în masă a comunităților amenințate de hecatomba războiului și de instalarea regimului despotic. În condițiile exterminărilor, ale exodului și ale anihilării elitei cărturărești

*ES Mihai Gribincea, ambasadorul Republicii Moldova la București,
Valer Dorneanu, Președintele Curții Constituționale a României*

din Basarabia, precum și a măsurilor opresive față de spiritul național din regiune, posibilitățile de reliefare a valențelor intelectualității românești de la răsărit de Prut au întâmpinat inevitabile impedimente. Semnificativ ni se pare faptul că, prin aplicarea politicii de deznaționalizare promovate de autoritățile comuniste, procentajul păturii cu studii superioare din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească a fost cel mai scăzut față de celelalte republici din componența defunctei „Uniuni Sovietice”.

Cu toate acestea, conducerea statului federal a trebuit să întreprindă anumite măsuri de natură să impulsioneze dezvoltarea unor domenii științifice, în acest scop recurgându-se pentru început la atragerea tehnocraților alogeni. Înființarea unei baze de cercetări în 1946, transformată în Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS în 1959 și, ulterior, în Academia de Științe a RSS Moldovenești în 1961, au reprezentat măsuri cu efecte benefice pentru evoluția ulterioară a multor paliere din sfera științifică și culturală. Cu timpul, ponderea specialiștilor recrutați din rândurile elementelor autohtone a sporit exponențial, un rol însemnat în acest sens revenind unităților de învățământ superior. Fondată în 1946, Universitatea de Stat din capitala republicii și-a sporit numărul de

facultăți și de studenți, înregistrându-se succese atât în sfera învățământului, cât și a cercetării.

După proclamarea independenței la 27 august 1991 și crearea Republicii Moldova, tendințele pozitive spre reînnoire s-au accentuat, societatea locală parcurgând o perioadă de tranziție nelipsită de convulsii, dar aspirând la o altă dinamică existențială. Cu toate dificultățile materiale, dar și de altă natură, specifice tuturor entităților statale din jumătatea răsăriteană a Europei, care s-au debarasat de povara regimurilor dictatoriale și de hegemonia tenebroasă a Kremlinului, lumea intelectuală din Republica Moldova a reușit ca, prin har și determinare, să obțină performanțe savante de netăgăduit, unele dintre acestea cu relevanță nu numai pe plan național, ci și internațional. Confruntată cu un destin istoric presărat cu precarități, când însăși ființa națională s-a aflat la ceas de grea cumpănă, românitatea dintre Prut și Nistru a dobândit verticalitate umană și profesională, probând o forță regenerativă cu totul și cu totul remarcabilă, care se cuvine evidențiată și care merită întreaga admirație.

Dincolo de scindarea nefirească și, desigur, vremelnică a trunchiului neolatin ancestral, realizările confracților de la răsărit de Prut din toate sferile de activitate constituie un bun comun, indiferent de locul și momentul în care au fost produse. De aceea, este imperios necesar ca acestor împliniri purtând pecetea sagacității și a exigențelor să li se confere proliferare în tot spațiul carpato-dunărean. Un belșug de noi roade va fi oricând binevenit în grădina civilizației românești.

Demersul preconizat se bucură de adeziunea conducerii Academiei Române, fiind agreat totodată de numeroși colegi din mediul academic și universitar de la Chișinău, împreună cu care sperăm să identificăm oportunitățile cele mai bune pentru o cooperare fructuoasă și viageră.

Materializarea acestui proiect urmează să se realizeze prin coeditarea asumată de Editura Academiei Române și Editura Istros & Muzeului Brăilei „Carol I”.

**Victor SPINEI,
Ionel CÂNDEA**

Acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române

*Acad. Dan Berindei,
președintele Secției de științe istorice
a Academiei Române*

*Prof. dr. Ionel Cândea, membru
corespondent al Academiei Române,
directorul Editurii Istros*

Istoricul Vlad Mischevca, autorul volumului „Geneza problemei basarabene – 1812”

Foto Alina BĂLAN

Nicolae ENCIU

Problema basarabeană în noua istoriografie de la Chișinău

N. E. – doctor habilitat în istorie, șeful Secției istorie contemporană a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei (2010-2016); director-adjunct pentru probleme de știință al Institutului de Istorie al AȘM (2016 – prezent). Redactor-șef adjunct al „Revistei de Istorie a Moldovei”. Membru al Comisiei Internaționale de Demografie Istorică (2014).

Monografii: *Populația Basarabiei interbelice. Aspecte demografice* (Chișinău, 2013); *Scrierea și rescrierea istoriei. Tendințe recente în istoriografia rusă de reinterpretare a participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial. De la Lenin la Putin* (Chișinău, 2016) ș. a.

Într-un mod cât se poate de logic și de firesc, unul dintre volumele cu care a debutat colecția „Basarabica” este *Geneza problemei basarabene – 1812* de dr Vlad Mischevca, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei [1].

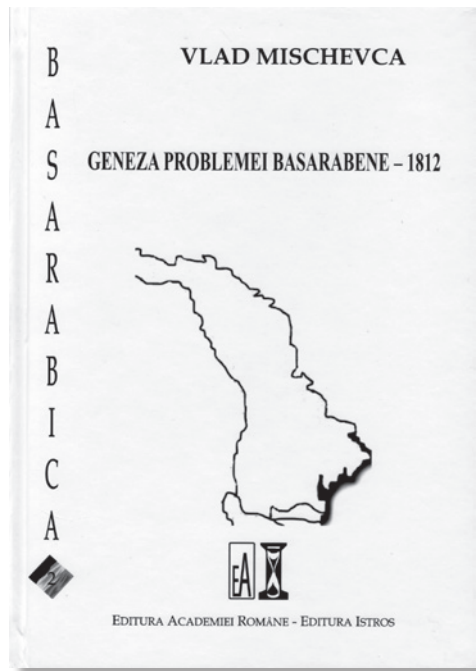
Autor al mai multor monografii și studii publicate la Chișinău, Iași, Atena și Salonic, dr Vlad Mischevca este membrul mai multor societăți științifice internaționale, având ca principale domenii de competență perioada de trecere de la medieval la modern – istoria relațiilor internaționale din Sud-Estul Europei (secolul XVIII – începutul secolului al XIX-lea), genealogia domnilor fanarioți, faleristica și vexilologia heraldică națională, raporturile istorice româno-elene (în special cu Sfântul Munte Athos). Este unul dintre primii istorici de la Chișinău care a abordat, încă la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut, istoria diplomatică a semnării Tratatului de Pace de la București din 1812 și problema anexării Basarabiei la Imperiul rus, reușind să analizeze acest subiect prin prisma celor mai recente realizări ale istoriografiei românești și europene și a utilizării vastelor izvoare documentare din mai multe țări. La tema privind geneza problemei basarabene a publicat, de-a

lungul timpului, numeroase studii și materiale, precum și câteva monografii în care urmărește impactul factorilor internaționali, inclusiv al celui fanariot, asupra evoluției tratativelor de pace ruso-turce, în urma cărora a avut loc anexarea Moldovei dintre Prut, Dunăre și Nistru la Imperiul rus.

Cu toate că geneza problemei basarabene a preocupat atenția mai multor cercetători, atât din cadrul spațiului românesc, cât și din diferite țări europene și extra-europene, suscitând numeroase discuții și dezbateri contradictorii. Subiectul este

departe de a fi epuizat, astfel încât problema raporturilor politice moldo-ruse a fost și va rămâne, cu certitudine, un subiect inepuizabil pentru istorici, grație complexității și dramatismului său. Pe de altă parte, dincolo de numeroasele contribuții istoriografice și documentare, cert este că, din toate războaiele ruso-turce declanșate pe teritoriul Moldovei, cel din anii 1806-1812, precum și raporturile politice premergătoare acelei perioade încordate, rămân în continuare insuficient studiate, fiind omise sau subestimate evenimentele internaționale legate de chestiunea Principatelor în cadrul problemei orientale.

Pornind de la necesitatea studierii impactului raporturilor internaționale de la începutul secolului al XIX-lea asupra Principatului Moldovei, ceea ce ar contribui la cunoașterea esenței spinoasei probleme orientale, dar mai ales a genezei problemei basarabene, noul studiu al istoricului Vlad Mischevca, elaborat în baza lucrărilor publicate, a investigațiilor de mai mulți ani și a noilor cercetări, a urmărit să elucideze una dintre cele mai dramatice și actuale probleme de istorie a românilor: actul din 1812, când o parte a Moldovei, numită ulterior Basarabia, a fost anexată la Rusia. Întemeiat pe un solid suport docu-

mentar al materialelor de arhivă din Federația Rusă, România, Franța, Turcia, precum și al vastelor culegeri de documente diplomatice ale epocii, valorificând istoriografia accesibilă din mai multe țări, autorul urmărește consecutiv expansiunea Imperiului rus în secolul al XVIII-lea spre Sud-Estul Europei, principalele etape ale extinderii imperiului țarist de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea în direcția țărmului de nord al Mării Negre, precum și consecințele acelei extinderi asupra Principatului Moldovei.

În cadrul celor trei compartimente ale monografiei (Moldova sub impactul problemei orientale; Lupta diplomatică pentru Principatele Române în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812; Geneza problemei basarabene), autorul elucidează impactul problemei orientale în această zonă, politica marilor puteri față de Principatele Române, unele aspecte politico-demografice din istoria Transnistriei și importanța geografică a spațiului populat de români, urmările disputelor politico-militare asupra Principatelor Române, etapele principale ale duelului diplomatic dintre Imperiul rus și Imperiul otoman în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, ce s-a încheiat cu semnarea la 16 (28) mai 1812 a Păcii de la București.

Un loc important în lucrare este acordat examinării luptei diplomatice pentru Principatele Române în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, respectiv, rolului diplomatic al fanarioților în problema basarabeană, inclusiv al familiilor fanarioților Ipsilanti și Moruzi (capitolul II). În cadrul noului său volum, dr Vlad Mischevca confirmă ceea ce a nuanțat și acad. Ioan-Aurel Pop, când a remarcat că: „Fanarioții au fost și răi, și buni, ca toți oamenii, dar unii dintre ei ne-au legat sau relegat – paradoxal – cu Europa vestică, cu lumea civilizată, cu iluminismul și cu despotismul luminat. Acești dragomani-domni erau oameni culti, versați cu literele și cu artele, cititori de cărți bune, aducători de idei noi, novatoare. Pe unele le-au putut chiar aplica, deși gândul lor nu era la propășirea românilor, cât a grecilor” [2]. Conform hattî-șerifului din 1802, Principatele continuau să fie fiefuri de exploatare turco-fanariotă, iar dregătoriile Țărilor Române de la nord de Dunăre rămăneau în continuare la discreția domnilor fanarioți, care puteau să „fie volnici în a-i alege și pe aceia dintre cei de neam grec, care sunt cinstiți și pricepuți și care merită să ocupe aceste posturi” [3].

Așa cum susține autorul, în Țara Moldovei, care după anexarea Bucovinei de către Imperiul habsburgic, la 1775, pierduse circa 11 % din teritoriu, până la declanșarea războiului ruso-turc din 1806-1812 încheiat cu o nouă scindare a țării și anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul rus, au fost investiți la domnie o seamă de domni fanarioți, dintre care cel mai mult s-au aflat la cârma Moldovei două rude apropiate – Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti. Și dacă stăpânirea lui C. Ipsilanti în Moldova este considerată, în general, că „n-a fost rea” (C. C. Giurescu), domnul fiind prezentat în ultima cronică moldovenească, aceea a lui Manolache Drăghici, ca având „un caracter vesel și priincios pentru țară” [4], în privința fanarioților Moruzi, așa cum menționează dr Vlad Mischevca, rolul diplomatic al acestora în problema basarabeană a fost pe cât de esențial, pe atât de controversat.

Pornind de la o lectură atentă și multiaspectuală a literaturii de specialitate, inclusiv a izvoarelor istorice publicate atât în culegerile de documente din arhivele rusești de la Moscova și Sankt Petersburg, precum și în diverse articole, studii și monografii, autorul ajunge la concluzia că Alexandru Moruzi „a încercat să ducă o politică de echilibru între marile puteri, dorind să profite atât de susținerea rușilor (activitatea lui depindea de aprecierile consulului rus la Iași), cât și de cea a francezilor (a căror poziție era tot mai determinantă în Sud-Estul Europei), fără a provoca nemulțumirea sau chiar dezamăgirea otomanilor (mai ales că întreținea o corespondență privată cu sultanul)”. Așa cum argumentează autorul lucrării, tentativa lui Alexandru Moruzi de a fi pe placul tuturor era cât se poate de explicabilă, decurgând din tradiția fanariotă, conform căreia „pentru a te menține în funcție, trebuia să fii flexibil în relațiile diplomatice (mizând nu doar pe o singură putere) și să-ți aranjezi interesul personal și cel al clanului” [5].

Concluzia autorului este că moruzeștii au trădat, în cele din urmă, Poarta Otomană, dar nu același lucru îl putem spune și despre vinovăția lor în geneza problemei basarabene, despre răspunderea lor personală pentru raptul arbitrar din 1812, pe care o poartă, în fond, doar părțile beligerante: Imperiile otoman și țarist [6].

Extrem de interesante și de instructive sunt paginile în care dr Vlad Mischevca ilustrează drama anului 1812 cu aprecieri din opera mare-

lui poet, istoric și vizionar Mihai Eminescu sau din gândirea ilustrului diplomat Nicolae Titulescu.

Așa cum, pe bună dreptate, afirmă autorul volumului, Eminescu a demonstrat, ca nimeni altul din generația sa, adevăratul românism și compasiunea față de drama Moldovei, publicând un șir de studii și articole istorice „despre Basarabia”. În viziunea acad. M. Cimpoi, „marele poet al mitului ca istorie și istoriei ca mit, dar și ca istorie reală, cu roata ei strivitoare și regeneratoare (prin păstrarea ființei naționale)” [7]. Polemist reductabil, Mihai Eminescu a demonstrat cu raționamente istorice că „Basarabia e din zestrea și teritoriul străvechi al Moldovei, deci fiecare moldovean simte mult mai adânc acea pierdere. [...] Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării, – îndemna Eminescu. – Niciodată nu am fost element stăpânitor; niciodată nu s-a manifestat în noi chiar nici tendința de a supune pe alții, ci totdeauna românul s-a mulțumit a fi adăpostit și a se dezvolta pe pământul său” [8].

Nicolae Titulescu, la rândul-i, manifestând o înțelegere perfectă a situației și importanței Basarabiei în cadrul relațiilor ruso-române, pe de o parte, precum și a relațiilor României cu marile puteri, pe de altă parte, a definit, în anii interbelici, semnificația actului din 1812 din punctul de vedere al dreptului internațional. „Turcia, – sublinia marele diplomat român, – a cedat Basarabia Rusiei. Prin această concesie, Turcia a violat pur și simplu contractul său de vasalitate; și Rusia a devenit complicele violării unui contract de drept internațional. Ori, complicitatea la violarea unui contract de drept internațional nu poate crea dreptul... Odată ce Basarabia a revenit în posesia noastră, (...) a cere recunoașterea rusă a acestei anexiuni înseamnă a renunța la 2000 de ani de posesiune, înseamnă ratificarea noastră a violării contractului internațional comis de Turcia în 1812, înseamnă recunoașterea complicității ruso-turce ca sursă de drept” [9].

Cu referire la politica imperială a țarismului promovată în teritoriul dintre Prut și Nistru, cunoscut de acum încolo drept Basarabia, desprins în mod arbitrar și violent din trupul Moldovei, pentru a se afla, timp de 106 ani, în oblăduirea și sub dominația celor cinci împărați ruși (Alexandru I, Nicolai I, Alexandru al II-lea, Alexandru al III-lea și Nicolai al II-lea), autorul împărtășește punctul de vedere al acelor istorici, care o împart, convențional, în trei perioade ce corespund, în general,

etapelor de includere a regiunii în sistemul economic, administrativ și politic al Imperiului rus: prima cuprinde anii 1812-1828/1830, cea de-a doua – anii 1831-1868/1873 și cea de-a treia – anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea – 1917 [10].

Cât privește efectele de durată ale anexării teritoriului dintre Prut și Nistru, acestea s-au întins până în februarie 1917, Basarabia devenind pe parcurs o unitate ordinară administrativă rusă – gubernia Basarabia, – populația acesteia având de suportat consecințele unui regim autocratic țarist, al cărui impact s-a resimțit asupra vieții politice, economice, sociale, spirituale etc. Așa cum conchide autorul, românii basarabeni au fost excluși din procesul Unirii Principatelor de la 1859, cu excepția celor trei județe de la nord de Dunăre – Cahul, Bolgrad și Ismail, care au fost retrocedate, conform Păcii de la Paris din 1856, „Principatului Moldova, sub suzeranitatea Sublimei Porți” (art. XXI) și apoi reanexate Rusiei, conform Păcii de la Berlin (13 iulie 1878). Ca urmare a acestui fapt, basarabeni au fost dezrădăcinați cultural și lingvistic și decuplați de la procesele de modernizare ale națiunii române și de integrare vest-europeană, conservându-și aspectul preponderent rural al societății, resimțit până în zilele noastre [11].

În mod paradoxal, în pofida politicii imperiale de tip colonial constant, în teritoriul dintre Prut și Nistru a rămas, mai ales în mediul rural, caracterul românesc al Basarabiei. În susținerea acestui adevăr, dr Vlad Mischevca invocă opinia pictorului francez Lucien Lantier (născut la Odesa, în 1879), care consemna fără echivoc că: „Basarabeanul este, în mod clar, un latin. Tipul său, moravurile, aspirațiile, costumele, locuințele, tiparele de cultură, felul de alimentare, de trai, credințele sale și chiar superstițiile, sărbătorile sale atât de pline de veselie care provine de la vinul de pe colinele învecinate – toate acestea demonstrează înrudirea sa cu țăranul din România Mare” [12].

Urmărind perpetuarea peste decenii a problemei basarabene, autorul studiului ajunge inclusiv la importantul, dar mai puțin cunoscutul tratat de pace ruso-turc, semnat la Moscova în 1921. Depistat într-o colecție de documente mai puțin accesibilă a Departamentului administrativ al Comisarilor Poporului din URSS, publicată în 1944 „pentru uz de serviciu”, Tratatul ruso-turc de „prietenie și frăție” din 16 martie 1921 între succesorii imperiilor țarist și otoman – Republica Sovietică

Federativă Socialistă Rusă și Marea Adunare Națională a Turciei – includea 16 articole și 4 anexe, stipulând părților semnatare să nu recunoască niciun tratat de pace sau alte acte internaționale în care ar fi fost impuse cu forța să adere una dintre părți. Articolul VI al tratatului prevedea în mod expres că „Ambele părți contractante recunosc că toate tratatele încheiate până în prezent între cele două țări nu corespund intereselor reciproce. Prin urmare, sunt de acord să recunoască aceste tratate drept reziliate și neavenite” [13].

În atare mod, conchide dr Vlad Mischevca, la mai bine de un secol de la semnare, Rusia (devenită deja sovietică) a recunoscut în mod oficial, chiar dacă și indirect, nulitatea consecințelor Tratatului de pace de la București din 16 (28) mai 1812, deși, cu trei ani mai devreme, populația Basarabiei și-a decis de sine stătător destinul prin Actul Unirii din 27 martie 1918, rezolvând, astfel, în mod echitabil, problema basarabeană.

Lucrarea domnului dr Vlad Mischevca se înscrie în cadrul general al istoriografiei noi de la Chișinău, ce s-a cristalizat începând mai ales cu ultimul deceniu al secolului al XX-lea ca parte integrantă a istoriografiei române și europene, constituind o contribuție esențială la studierea și cunoașterea obiectivă a trecutului românilor sub aspect politico-diplomatic.

- Note** ■
- ¹ Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*. Prefață de Demir Dragnev. Volum îngrijit de Ionel Căndea, Viorel Coman, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, București–Brăila, 2016, 368 p.
  - ² *Ibidem*, p. 11.
  - ³ *Ibidem*, p. 144.
  - ⁴ *Ibidem*, p. 154.
  - ⁵ *Ibidem*, p. 225.
  - ⁶ *Ibidem*, p. 257.
  - ⁷ *Ibidem*, p. 272-273.
  - ⁸ *Ibidem*, p. 273.
  - ⁹ *Ibidem*, p. 269.
  - ¹⁰ *Ibidem*.
  - ¹¹ *Ibidem*, p. 278.
  - ¹² *Ibidem*, p. 283.
  - ¹³ *Ibidem*, p. 294.

Alexandru GAFTON

Gheorghe Chivu – filologul cumpănit

A. G. – lingvist și filolog evoluționist de orientare neo-lamarckiană, cu o concepție humeeană asupra realității și adept al metodei baconiene. Autor de ediții de texte vechi românești și al unor studii care încearcă să înțeleagă dinamica limbii, gândirii, societății și evoluția relațiilor dintre acestea. Traducător și comentator al unor lucrări de lingvistică diacronică, istorie a creștinismului, evoluționismului și a mentalităților.

Educat alături de mari profesori și cercetători bucureșteni, format la Universitatea din București și la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, unde a devenit apoi parte integrantă a corpului academic, cercetător și profesor formând, la rândul său, viitori profesori și cercetători, cel astăzi omagiat este un model exemplar al Școlii lingvistice de la București.

Având o capacitate remarcabilă de a culege învățătura profesorilor pe care i-a cunoscut, adesea destul de deosebiți sub variate aspecte, dotat cu instinctul, convertit în știință, de a armoniza acele învățături într-o structură unitară, în sfârșit, înzestrat cu daruri naturale, precum echilibrul judecăților și statornicia convingerilor, profesorul Gheorghe Chivu este unul dintre reputații filologi și lingviști ai zilelor noastre, unul dintre puținii care se bucură din plin de recunoașterea colegilor din țară. Am avut adesea ocazia de a fi alături de

Recent, la Târgoviște, a apărut de sub tipar volumul omagial *Gheorghe Chivu. Un model de rigurozitate științifică și didactică*, care întrunește comunicările prilejuite de conferirea titlului de doctor honoris causa al Universității „Valahia” din Târgoviște Domnului Academician Gheorghe Chivu. Preluăm unul din textele incluse în noua apariție editorială și adresăm cele mai sincere felicitări autorului și susținătorului revistei „Limba Română”, bucurându-ne că activitatea colegului nostru a fost înalt apreciată de către universitarii târgovișteni.

profesorul Gheorghe Chivu în felurite împrejurări, de a aborda împreună tot felul de teme pe care doi prieteni le discută în conversații particulare, de a-l cunoaște pe profesor sub variate aspecte, de a observa și a mă convinge personal de respectul de care beneficiază, precum și de felul în care știe să primească omagiile colegilor din țară, mai tineri, de-o seamă sau mai exersați în activitatea științifică. Desigur, acesta fiind un privilegiu personal și un dar direct, ca semn al încrederii, nu voi descrie indiscutabilele calități umane ale profesorului.

De altfel, profesorul Gheorghe Chivu, discret manifest în interacțiunile cu colegii, ceva mai generos în relațiile cu cei apropiați, deși scrutător cu realitatea, este circumspect cu opiniile și parcimonios în exprimare, astfel încât i-ar displace un portret, o reliefare chiar a calităților de profesor și cercetător. Știind prea bine că profesorul Gheorghe Chivu este un adept și un practicant al sobrietății și al chibzuitei rețineri, voi spune, potrivit momentului, doar o mică parte din ceea ce cred și știu despre om, despre cercetător și despre profesor, încercând să ofer o imagine coerentă și fidelă care să reflecte atribute și realizări pe care nu doar le promovăm și apreciem, ca societate, dar le respectăm și le răsplătim într-atât, încât le ridicăm la rang de modele.

Cercetarea lingvistică românească s-a desfășurat diferit de cea din alte țări, lucru datorat aproape deloc obiectului și aproape exclusiv oamenilor. Fundamentele și temelia, multe dintre elementele construcției, precum și direcțiile de cercetare plănuite și materializate prezintă destule aspecte carențiale. Pe măsura trecerii timpului, procesele necesare edificării unei construcții solide au devenit tot mai anevoioase, din felurite motive, care, esențialmente, decurg din evoluția tot mai pregnantă a carențelor comportamentale, în special a celor care atârnă de obiceiurile de pregătire și de acțiune în domeniu. Întregul proces a fost mai degrabă lipsit de organicitatea necesară, de acea competiție care să ducă la selecție și la acumulare, care să genereze coerența structural-funcțională, adesea diferitele perioade constituind entități îndeajuns de neconcordante și de puțin compatibile, încât să compromită ideea de întreg. În acest context, numeroase elemente de principiu și de perspectivă au fost lăsate deoparte, cu toate că erau de rang fundamental. Starea aceasta de neașezare și de început de iznoavă reluat a influențat hotărâtor evoluția lingvisticii românești, deși limba, istoria,

cultura, întregul material de studiu sunt îndeajuns de generoase, încât să fi putut îndemna și determina în direcția unor cercetări deosebit de interesante, de fertile și de valoroase.

În opinia noastră, aceasta este schița contextului general, care a dominat și care încă domină cercetarea filologico-lingvistică românească. (Firește, bunul meu prieten, profesorul Gheorghe Chivu, este departe de această opinie, se bizuie pe propriile-i argumente, dar sper că nu va relua aici această discuție, doar una dintre cele care ne animă separându-ne temperamental pentru a ne reuni intelectual.)

Țin să spun că totuși în această stare în care începuturile se succed sifific, în care opiniile nu concurează colaborativ, ci doar se neagă, se ignoră sau se iscă doar spre a se combate, în care elementele sunt insuficient cercetate, privite doar în sine, separate și necoroborate de alte elemente sau perspective, în care opiniile teoretice – adesea împrumutate de aiurea – sunt la fel de ades lipsite de legătură cu realitatea la care pretind a se aplica și pe care pretind a o reprezenta, în sfârșit, în această stare în care cercetarea lingvistică, fracturată în sine, nu pare a avea resursele trebuincioase pentru a se racorda firesc și eficient la științele și la perspectivele ample de care depinde – și pe care filozofia științei le indică cu binevoitoare insistență –, ea, lingvistica românească, încă are speranțe, nu doar prin unii dintre tinerii pe care și i-a ales (căci, în științele adevărate, nu omul alege știința, disciplina, ci aceasta îl alege pe cercetător), dar și prin profesorii lor de valoare.

În această stare, este cu atât mai mult de apreciat fastul moment în care apare cineva încercând să ofere lucruri temeinice și, dimpreună cu ele, modelul trudei eficiente și corelate. Numeroasele lucrări ale profesorului Gheorghe Chivu deja alcătuiesc o operă științifică de certă valoare, importanță și coerență tematico-metodologică. Fie că sunt tipuri de ediții de text, volume de autor, fie că sunt articole și studii de diferite întinderi și profunzimi, toate contribuie la dezvoltarea lingvisticii și a filologiei românești, precum și a gândirii filologico-lingvistice a celor în formare.

Prin unele lucrări ale sale, profesorul și cercetătorul Gheorghe Chivu a adus contribuții de substanță la procesul de edificare a filologiei și lingvisticii românești, prin altele a oferit modele de lucru, arătând că se

pot construi lucruri trainice în modalități eficiente. Prin toate lucrările sale, el a contribuit la învățarea mai multor rânduri de tineri, studenți și cercetători, cu toții având nevoie de o astfel de cunoaștere, de modelul cumpătării eficiente, al pozitivismului și al inducției, al verificării atente și riguros științifice – în primul rând a propriilor produse științifice –, al fermei exigențe cu care este privită orice teorie, al racordării la produsele valide ale cercetării filologice românești, în sfârșit, al științei ca modalitate de oficiere a procesului raționării. Felul în care se structurează și funcționează cercetările de la baza acestor lucrări, modalitatea în care se edifică și edifică ele, chipul în care se întrepătrund perspectivele roditoare, dar și în care fecundează gândirea filologico-lingvistică românească sunt exemplare.

Deduc de aici că dincolo de acumulările de cunoștințe, de știința metodelor și de tehnica utilizării instrumentelor, ceea ce temeinicește activitatea de cercetare științifică, ceea ce-i dă organicitate și viață este înălțimea perspectivei și capacitatea de a trece succesiv și repetat de la privirea cu ochiul liber la cea telescopică și apoi la cea microscopică, în mod rațional-obiectiv, cu delicatul respect pentru disciplina studiată și cu profunda asumare a consecințelor concluziilor pe care doar realitatea concretă și spiritul științific le impun.

Știu bine că astfel am descris modul de a face știință al profesorului Gheorghe Chivu și cred cu tărie că nu există un mod mai adecvat prin care ființa umană poate ajunge la marile adevăruri și secrete ale realității.

Viorica MOLEA

O privire de ansamblu asupra tratării limbajului oral în textul publicistic (II)

V. M. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a trei cărți: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010), *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011) și *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe internaționale.

Majoritatea cercetătorilor tratează fenomenul oralității implicat în textul publicistic, relevând diverse aspecte ale acestuia, precum și efectele obținute prin utilizarea lor. Ioan Lașcu vorbește despre prezența așa-numitului „stil imagé”, care „este mai puțin subordonat comunicării și mai mult talentului literar al ziaristului” [Lașcu 2004: 29], presupunând utilizarea resurselor expresive atât ale limbii scrise (retorismul, figurile de stil), cât și cele ale limbii vorbite (elementele marcate stilistic ale oralității). Referindu-se la limbajul presei, în particular, Carmen Neamțu consideră că „presa românească este într-o continuă pri-

The interest for the stylistic and pragmatic values of orality in literary written text has always been maintained by several researchers concerned with the study of the text. This aspect is mainly reflected in literary criticism studies with reference to artistic works.

Since the publishing text has, mostly, similarities with the belletristic one, but not only because of that, orality was and remains a source that continuously inspires journalists with its richness and diversity of means of expression, but also with its stylistic and pragmatic poignancy.

Oral language is the one that reflects the latest trends in language and the one that „tests”, „probes the ground” of language evolution in general. Thus, the publishing text, which folds neatly on the reality of the moment, almost exhaustively expresses the current profile of Romanian language.

■ Continuare. Începutul în nr. 1, 2017, pag. 103-111.

menire de limbaj, de stil, încercând, dincolo de a copia formulele consacrate ale celei occidentale, o adaptare a tehnicilor la fondul autohton românesc” [Neamțu 2004: 20]. Presa a preluat, de la început, în special în articolele de opinie, „lexic și turnuri stilistice expresive”, revelând și unele „modalități de comunicare orală numite după inovații culturale” [Dumistrăcel „Radio șant”... 2007].

Cei mai mulți abordează prezența lexicului oral în textul publicistic, adică secvențele lexicale marcate stilistic sau, altfel spus, diversele straturi stilistice lexicale ale oralității, întrucât, după cum constată Rodica Zafiu, „lexicul este domeniul în care elementele de oralitate sunt cel mai bine reprezentate și cel mai ușor de recunoscut”, iar „efectul de oralitate este produs mai ales de mărcile stilistice ale unor unități lexicale (...): populare, familiare, argotice, vulgare”, întrucât „conotațiile de acest tip sunt adesea însoțite de valori afective”, dar și pentru a crea „efectul de oralitate pitorească, chiar în contrast cu un context standard sau solemn” [Zafiu 2002: 415].

Această opinie este susținută de mai mulți cercetători, care au ajuns la concluzia că „mărcile oralității apar la toate nivelurile limbii, cele mai multe înregistrându-se în sfera lexicului și a frazeologiei” [Troneci]. Constatarea respectivă se referă la utilizarea lexicului oral atât în titluri, cât și în conținutul propriu-zis al textelor publicistice, relevându-se „preferința pentru... termeni și expresii colocviale sau argotice, inserate în contexte contrastante stilistic (standard, protocolar)” [Cvasnii Cătănescu 2007: 35]. Maria Cvasnii Cătănescu precizează că „vocabularul colocvial sau cel periferic, deseori depășind limita decenței, precum și interferența registrelor stilistice, exteriorizează atitudinea emotivă, patetică a jurnalistului, transferată, de altfel, și asupra receptorului, căruia i se induce o stare de spirit și o grilă de lectură” (*Miștocăreală made în Senat; Gigi Becali sare la gâtul lui Copos...*) [*idem*: 38-39]. Tot aici cercetătoarea vorbește și despre unele cuvinte noi, formate recent în limba română, după modelele productive în general sau cele la modă, obținute prin mijloace tradiționale (derivare, compunere sau conversiune), care „consolidează îndeosebi vocabularul argotic și familiar” (câteva exemple (*n.n.*): „Șpăgarii din primărie și-au reluat activitatea”; „Cu «fițometrul» printre vedete”; „Megainstituție pentru exporturi”... etc.) [*idem*: 40].

A. Dănilă, referindu-se la aceeași „invazie” a limbajului oral în titluri, relevă „constructe lingvistice care se înscriu în sfera limbajului colocvial, chiar argotic, și care se remarcă printr-un grad de expresivitate mult mai ridicat”, menționând că „limbajul familiar relaxat promovat în cadrul paratextului jurnalistic reprezintă și un mijloc al jurnalistului de a-și exterioriza atitudinea personală” [Dănilă].

Trebuie să remarcăm că tinerii jurnaliști recurg cel mai frecvent la elemente verbale argotice sau neologice la modă pentru a obține efecte stilistice inedite. Vorbind despre elementele de argou, des întâlnite în textele începătorilor, O. Felecan constată că „în concepția elevilor și a studenților, termenii argotici – forme lingvistice de manifestare a fanteziei și a creativității – se caracterizează prin expresivitate maximă ori exotism...” [Felecan 2007: 264-265]. Un deosebit interes, în opinia autorului, prezintă, în creația publicistică a tinerilor, unele elemente împrumutate recent, îndeosebi din limba engleză, din care derivă creații ad-hoc inedite și originale care au la bază flexiunea anglicismelor, articularea sau sufixarea lor, de exemplu, „atunci când se atașează câte un sufix neoaș la un cuvânt pur englezesc, după cum se pot observa și ezitări în legătură cu alipirea articolului la substantivul-bază ori despărțirea lui prin cratimă de acesta: «Cele mai *fair-play-oase* condiții...» [idem: 273]; «Au trimis *mess-uri* la prieteni...»” [idem: 274]. Elementele lexicale orale neologice, în special anglicismele folosite ca sociolime profesionale și cele utilizate din dorința de a fi la modă sau pur și simplu „pentru a ne «construi» un aspect profesional făcând (ab)uz de o pronunție anglo-americană și câteva împrumuturi care «sună» bine” sunt tot mai răspândite în limbajul publicistic actual. Bunăoară, Liana Silaghi relevă utilizarea anglicismelor în ziare și reviste de specialitate, cum ar fi „Curierul Național”, „Săptămâna Financiară”, „Banii Noștri”, subliniind, în același timp, necesitatea folosirii adecvate și justificate a acestora. „Specialiștii în comunicare trebuie să facă diferența între anglicismul ca necesitate terminologică și anglicismul de fason”, declară cercetătoarea, adică este important ca aceștia „să aibă capacitatea de a face diferența între necesitatea utilizării unui anglicism, de tipul celor care fac parte din domenii specializate, și pretențiile neîntemeiate de a utiliza cuvinte la modă, lipsite de orice temei lingvistic” [Silaghi].

De multe ori prezența lexicului și, în general, a limbajului popular, familiar, argotic este considerată drept neindicată în atare tipuri de text.

Cercetătorii revendică dozarea și filtrarea lexicului substandard, care adesea depășește limitele decenței. Astfel reținem atitudinea critică, pe alocuri ostilă, a utilizării aspectelor oralității care nu se încadrează în definiția expresivității, ci denotă impuritate verbală: „A comunica o informație și chiar a o caracteriza în niște note speciale de tip comentariu, analiză și, de ce nu, pamflet, nu înseamnă însă a deborda în domeniul periferiei vocabularului, de unde răsar tot felul de „perle” împrumutate din argou, din jargonul local, de tip bucureștean („dâmbovițean”!) și chiar din limbajul țigănesc” [Mărcușan 2003: 153]. Ioan Lașcu observă, de asemenea, că limbajul oral, popular „se învecinează și cu argoul”, iar acesta, la rândul său, „câteodată... nu este departe de vulgaritate, de trivialitate sau chiar de obscenități...”, având funcția „de a epata prin stil, care este de natură veleitară sau teribilistă” [Lașcu 2004: 33-34].

Savanții împărtășesc îngrijorarea că în limbajul publicistic „predomină orientarea argumentativă negativă: limbajul necultivat apare ca semn de vulgaritate, incultură, agresivitate” [Zafiu 2002: 403], fiind contaminat atât de mult de expresii, sintagme etc. ce aparțin oralității (anume unei oralități triviale), cu scopul „de a fi pe înțelesul cititorului sau pe placul său morbid, încât nu se mai are în vedere faptul că decența unei exprimări poate fi realizată cu atâtea alte mijloace de care limba română dispune” [Rus], semnalând ideea că „se ridică, într-adevăr, problema conștientizării responsabilității diverselor forme de mass-media față de uzul general al limbii române, prin relevarea rolului de model lingvistic (principal), pe care li-l conferă statutul lor în viața societății actuale” [Rus]. Trebuie de știut, recomandă Ioan Lașcu autorilor de texte publicistice, că „apelul la limbajul popular, ca și la cel familiar, presupune multă abilitate din partea celui care scrie”, iar „în presă o asemenea abilitate trebuie să servească nu stilul, ci comunicarea” [*idem*: 33-34].

Termenul de „huliganism verbal”, preluat de la M. Avram pentru „a caracteriza un anume tip de comportament verbal”, este utilizat într-un articol semnat de Doina Marta Bejan, „Huliganismul verbal și limbajul violenței în presa românească actuală”, unde sunt luate în discuție aspecte ale limbajului violent, suburban, care ține, în cea mai mare parte, de oralitate. Autoarea atrage atenția asupra faptului că prezența unui limbaj huliganic, abuziv a crescut după 1989 și „a devenit extrem de răspândit, o adevărată piedică în

calea civilizației”, constatând că „fenomenul este întâlnit atât în limbajul jurnalistic din pamflete, cât și în cel din textele în care obscenul și violentul substituie informarea reală, refuzând cititorului dreptul la opinie”. Doina Marta Bejan prezintă nouă registre ale lexicului „huliganic” și violent, relevate de R. Cesereanu. Este vorba de o clasificare după criteriul semantico-stilistic a acestor elemente lexicale, și anume (prezentăm succint câteva dintre ele): **registru subuman** (*nimicuri, retardați, pleavă, scursuri, handicapat, paralytic, pitic* etc.); **registru infrațional** (*golani, derbedei*); **registru de tip bestiar, prin animalizarea adversarului** (*bovine, porcine, viermi, șobolani, ploșnițe, păduchi* etc.)...; **registru putridului și al excremențialului** (numit și tehnica fecalizării)...; **registru sexual sau libidinos...** etc. [Cesereanu 2003]. Autoarea studiului înțelege prin sintagma *limbajul violenței (...)*, pe de o parte, violența în limbaj prin porecle, înjurături, insulte, blasfemii, iar pe de altă parte, utilizarea în presă a unui limbaj care să sugereze permanența ideii de agresiune.

Alte cercetări în care sunt relevate aspecte ale lexicului oral în limbajul jurnalistic și, în special, în textul publicistic se regăsesc într-o serie de articole din „România literară”, la rubrica Păcatele limbii, semnate de Rodica Zafiu, în care sunt reliefate mai multe valori și funcții stilistice, pragmatice, semantice ale unui șir de expresii, cuvinte relativ noi sau chiar recent intrate în limbă și utilizate de către autori jurnaliști. Iată câteva dintre ele: *la fix* [RL, 2011, nr. 33], *tupeu, cu tupeu* [RL, nr. 13, 2011], *cel mai cel* [RL, nr. 2, 2011], *la blană* (*a o călca la blană* – „a accelera la maxim”) sau *a merge cu prețurile la blană* („cu profit minim” – R. Zafiu) [RL, nr. 13, 2010], *cu crengi* (*urâtă cu crengi*) [RL, nr. 9, 2010], *lol* („a râde” – abreviere din jargonul comunicării rapide și informale din internet) [RL, nr. 49, 2009], *panaramă* („Forma populară s-a specializat pentru anumite sensuri, marcate ironic și depreciativ: ca termen de desemnare pentru „scandal, hărmălaie, ceartă” ori pentru „situație comică, ridicolă”, sau ca termen insultător pentru o femeie („deloc respectabilă” – R. Zafiu) [RL, nr. 40, 2009], *matrafox* și *pufoaică* (în limbajul familiar-argotic românesc: denumiri ale băuturilor alcoolice de proastă calitate, foarte ieftine, obținute prin amestecuri sau prin fabricație artizanală dubioasă – R. Zafiu) [RL, nr. 36, 2009], *trendinez* („a fi foarte la modă”) [RL, nr. 22, 2009], *ușchit* [RL, nr. 20, 2009], *cocălar* [RL, nr. 13, 2009], *abureală* („înșelare”) [RL, nr. 7, 2009], *baștani* și *mahări* [RL, nr. 4, 2009] etc.

Mai puțin atestate sunt cazurile de utilizare a diverselor aspecte ale oralității legate de ortografie, accent sau ortoepie. Unele elemente de acest gen regăsim în studiul Rodicăi Zafiu „Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual”, precum notarea unor accidente fonetice, încercarea de a sugera sau de a suplini accentul frastic și intonația etc. Bunăoară, la nivelul fonetic și ortografic, întâlnim „transcrierea pronunției termenilor străini”, „transcrierea unor forme expresive (repetarea literelor pentru a marca lungirile expresive de sunete – sunt cele tradițional utilizate de textele literare)”, „transcrierea pronunției neliterare”, „transcrierea modificărilor produse de ritmul rapid al vorbirii...” etc. [Zafiu 2002: 406-409]. Uneori sunt cercetate mărci ale oralității la nivel ortografic și gramatical în lexicul oral neologic, în împrumuturile recente, în special, care nu sunt suficient adaptate la normele limbii literare și circulă în mass-media, îndeosebi, în diverse ipostaze, neconforme de multe ori nici cu norma din limba de origine, nici cu cea din română. Astfel, evaluând prezența, funcția și impactul anglicismelor recente în presa feminină, cercetătoarea Troneci O.-C. abordează segmente caracteristice acestui tip de presă, și anume limbajul modei, care, fiind „un prim domeniu de larg interes..., îmbină terminologia tehnică și stilul colocvial”, relevând o dinamică a sensurilor, aspecte ortografice, morfologice, sintactice, lexicale, stilistice în utilizarea împrumuturilor din limba engleză”.

Aspectele oralității la nivel morfologic sunt puțin cercetate în textul publicistic, deși acestea sunt foarte relevante pentru diverse valori pragmatice și stilistice. Dumitru Irimia propune o tipologie a numeroase forme populare ce reflectă categorii morfologice, precum flexiunea nominală și verbală, persoana, gradele de comparație, forme ale interjecțiilor, redarea dativului etic, afectiv etc.: „La nivel morfologic, semnificative în textul jurnalistic sunt „reducerea flexiunii”, „multiplicarea perifrazelor verbale”, „forme specific populare” ș. a. [Zafiu 2002: 410-412].

La nivel sintactic însă studiile pun în valoare faptul că „majoritatea trăsăturilor sintactice implică aspecte textuale, care țin de nivelul pragmatic al organizării discursive”, iar „transpunerea în scris a sintaxei orale este întotdeauna aproximativă și parțială”, mărcile de bază fiind: „procedeu fragmentării”, „conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale polivalente”, „elipsele”, „repetiția”, „discontinuitatea”, „topica” ș. a. [*idem*: 413-414]. Prin utilizarea structurilor specifice oralului în textele scrise ca „repeti-

ția cu funcție expresivă sau explicată prin memoria de scurtă durată a locutorului, elipsa, anacolutul, frecvența pauzelor, a exclamațiilor, căutarea cuvintelor, caracterul incomplet al enunțurilor, revenirile, anticipările” [Nicolae Stanciu], „limbajul publicistic tinde să își formeze o gramatică discursivă de influență populară”. Totodată, Nicolae Stanciu relevă „apariția unei sintaxe mixte sau dialogate, care afectează structura enunțului în stilul publicistic (...) a scrisului,” fiind „mai degrabă circumscrisă unei gramatici a oralului, prezentând o serie de particularități care o apropie de sintaxa limbii populare, evidentă în construcțiile *nominale* și *eliptice, anacolutice*, în *prezența dezacordurilor* sau a *acordurilor prin atracție*” [Stanciu]. Astfel sunt stabilite o serie de aspecte ale sintaxei oralității, cu texte selectate ca exemplu din publicistica românească: „brevilocvența mesajului publicistic”, marcată „prin elipse”; predilecția pentru „subiectul nedeterminat realizat prin persoana a II-a a verbului”; „discontinuitatea sintactică”, ce „se manifestă la nivelul propoziției și al frazei, dar și la nivel intrafrastic (...)” etc.

Diverse stări afective, atitudini, tendințe, intenții sunt redade prin mijloace amalgamate ale oralității. Rodica Zafiu, de exemplu, remarcă exprimarea în scris a tendinței hiperbolice prin intermediul unor aspecte lingvistice orale „precum lungirile de sunete, repetiția, folosirea unor construcții cu elemente lexicale expresive (uneori cu sens „dezagreabil” – *groaznic de frumoasă*), cu substantive adverbializate (*frumoasă foc*), cu propoziții consecutive tipice (*frumoasă de pică*) etc.” [Zafiu 2001: 245]. Sunt analizate o serie de „locuțiuni ale intensității”, trunchierea cuvintelor, a expresiilor, a frazelor, specifică limbii vorbite în virtutea caracterului afectiv, grăbit și nepretențios al ei, (...) autoarea subliniind că „trunchierea presupune familiaritate dezinvoltă, un tip de relație interpersonală care nu corespunde cazurilor oficiale, solemne, de folosire a numelui de familie ca marcă a distanței sociale” [*idem*: 254], notând că „în momentul de față procedeul e la modă în limbajul jurnalistic, aplicându-se personalităților zilei și mai ales, în mod ironic, oamenilor politici” [*ibidem*].

În presa din Republica Moldova oralitatea este la fel de prezentă ca și în cea din dreapta Prutului, conținând, pe lângă elementele general-valabile pe ambele spații lingvistice, și trăsături specifice, locale, în virtutea evoluției neordinare a limbii pe acest teritoriu. Unul dintre puținele studii referitoare la această stare de lucruri în presa din Basarabia îi aparține cercetătoarei

Irina Condrea, care, în descrierea și analiza specificului limbii utilizate de publicității basarabeni, vorbește și despre unele elemente ale oralității inserate în textele presei cu diverse scopuri, exprimându-și atitudinea critică față de rostul și locul lor aici. Domnia Sa declară, între altele, că „în multe publicații periodice din Republica Moldova poate fi constatat un adevărat amalgam stilistic, când, într-un material oarecare, neologismele cele mai elevate și elegante sunt utilizate alături cu cele mai specifice regionalisme, neoașisme și cuvinte populare (...)” [Condrea 2000: 334]. O concluzie pe care o subliniază în final autoarea articolului este că „prezența unor expresii deosebit de colorate într-o informație sau într-un articol cu pretenții de analiză dă textului trăsături de parodie, chiar de prost gust” [*idem*: 334-335].

În concluzie, considerăm că, deși există destul de multe studii ce abordează aspectul oralității în textul publicistic, nu am atestat o investigație completă, multilaterală, care ar ordona și ar prezenta lucrurile din perspectivă pragmatilistică, prin relevarea textelor din presa actuală, cu descrieri și comentarii detaliate.

Bibliografie

1. Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, 1979.
2. O. Bălănescu, *Tehnici discursive publicistice și publicitare*, Editura Ariadna, București, 2003.
3. D. M. Bejan, *Huliganismul verbal și limbajul violenței în presa românească actuală* [accesat: 17.07.12.] Disponibil: //academiaronana-is.ro/philippide/.../029-032%20BEJAN_RED.pdf
4. R. Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*. „România literară”, nr.12, București, 2002. [online]. http://www.romlit.ro/imaginarul_violent_al_romnilor [accesat: 10.04.14].
5. Șt. Ciorța-Neamțu, *Funcțiile discursului în stilul publicistic*, teză de doctorat, Iași, 2006, cond. șt. Stelian Dumistrăcel, 167 p.
6. I. Condrea, *Limba presei periodice: clișee și formule de exprimare*. În: *Probleme actuale de lingvistică română*, USM, Chișinău, 2000, p. 328-335.
7. M. Cvasnii Cătănescu, *Titlul jurnalistic*. În: *Stil și limbaj în mass-media din România*, Editura Polirom, Iași, 2007.
8. A. Dănilă, *Observații privind componenta lexico-semantică în formularea titlului jurnalistic*. [online] euromentor.ucdc.ro/NR1_v2/OBS%20privind.pdf [accesat: 14.03.13].

9. St. Dumistrăcel, *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcționale*, Editura Institutul European, Iași, 2007.
10. St. Dumistrăcel, „Radio șanț” și „Zvon-press” ca markeri ai comunității fatice în satul global. În: *Stil și limbaj în mass-media din România* (coord. Ilie Rad), Editura Polirom, Iași, 2007, p. 231–246.
11. O. Felecan, *Stilul și limbajul tinerilor din presa scrisă maramureșeană*. În: *Stil și limbaj în mass-media din România*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 247–281.
12. D. Irimia, *Stilul publicistic actual între libertatea de exprimare și libertatea de expresie*. În: *Stil și limbaj în mass-media din România*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 283–298.
13. I. Lașcu, *Stil și expresivitate în presa de astăzi*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2004.
14. M. M. Manu, *Structuri colocviale în revista „Academia Cațavencu”* [accesat: 04.04.13] Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/43.pdf>
15. C. Mărcușan, *Limbaj jurnalistic sau... „vadinizarea” limbajului?* În: *Limbaje și comunicare*, VI, Partea I, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, Editura Universității Suceava, Suceava, 2003.
16. C. Neamțu, *Stilul publicistic*, Editura Mirador, București, 2004.
17. C. Parfene, *Mihai Eminescu. Note privind stilul publicisticii*, Vaslui, 2000. [online]. doinpopa.files.wordpress.com/.../c-tin-parfene-note-privind-stilul-... [accesat: 08.01.13].
18. L.-M. Rus, *Familiaritatea exprimării în presă*. [accesat: 09.08.13] Disponibil: http://www.upm.ro/ccj/volCCI_II/Pages%20from%20Volum_texteCCI2-128.pdf
19. L. Silaghi, *Anglicismele în discursul jurnalistic*, 2009. [online] <http://culturasicomunicare.com/pdf/2009/Silaghi%20%20Anglicismele%20in%20discursul%20jurnalistic.pdf> [accesat: 19.08.13].
20. N. Stanciu, *Elemente sintactice populare în stilul publicistic*, Colegiul Național „Barbu Știrbei”, Călărași. [accesat: 02.05.12] Disponibil: <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/18.pdf>
21. H. Topoliceanu, *Mixajul discursului în publicistica românească și italiană actuală. Mărci ale limbajului colocvial*. În: *Limbajul colocvial în spațiul romanic. Studiu pragmatolingvistic diacronic și sincron*. Coordonator: Mirela Aioane, Cermi, 2008.
22. O.-C. Troneci, *Presa feminină românească – o abordare pragmatolingvistică*. [accesat: 15.07.14]. Disponibil: <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Decembrie/TRONECI%20ANA%20CORINA%20-%20Presa%20feminina%20romaneasca%20-%20o%20abordare%20pragmatolingvistica/rezumat.pdf> [accesat: 15.07.14].
23. R. Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2001.
24. R. Zafiu, *Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual*. În: *Aspecte ale dinamicii limbii române*, Editura Universității din București, București, 2002.
25. Т. Г. Добросклонская, *Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ*, Москва, 2008. [accesat: 18.06.13] Disponibil: <http://www.fll.msu.ru/research/publications/dobrosklonskaya/dobrosklonskaya-medialingvistika.pdf> [accesat: 18.06.13].
26. В. А. Плунгян, *Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики*. În: „Русский язык в научном освещении”, М., 2008. № 2 (16). с. 7-20, [accesat: 24.07.14] Disponibil: <https://us-mg6.mail.yahoo.com/neo/launch?.rand=7npul83pov1a9#8757863194>.

Larisa GURĂU

Fonetisme hipercorecte în mass-media

L. G. – conf. univ., doctor în filologie, Departamentul limba română, lingvistică generală și limbi clasice, Facultatea de Litere, USM.

Domenii de cercetare: cultivarea limbii, fonetica, ortografia și ortoepia limbii române, lingvistica aplicată.

Participantă la conferințe naționale și internaționale.

Pretutindenii în lume televiziunea ocupă prim-planul scenei de informare. Pentru că ea face actualitate. Totul se decide prin intermediul mijloacelor mass-media. Societatea e tot mai informatizată, „mediologizată“. Contactul la distanță a accelerat evoluția comunităților. O televiziune e cea mai reprezentativă a fi chestionată pentru aflarea stării profunde a unei societăți. În cele din urmă, televiziunea și, în genere, mass-media a devenit mediul nostru de existență. Și, în acest mediu, jurnaliștilor le-a revenit rolul cel mai dificil de a prezenta corect, imparțial și echitabil informații telespectatorilor. Corect presupune și respectarea normelor limbii române literare.

It is not a novelty that the Romanian language spoken on TV or radio is below the academic norm. However, both the concern to present news and information in a correct linguistic form and the awareness of the norm existence are quite obvious. Fear of mistaking, the tendencies to possess a good knowledge of Romanian literary language, on the one hand, ignorance, perfunctoriness, rush, on the other hand, lead to hypercorrection, a frequent phenomenon in the audiovisual language – a mistake due to the exaggerated preoccupation of the speaker to express himself correctly. A hypercorrect word, from on construction is, in fact, a wrong one.

Keywords: Phonetic phenomenon, hypercorrection, error, literary norm, linguistic deviation.

Norma literară stabilește regulile de exprimare corectă, cultivată, îngrijită, într-o anumită etapă din evoluția limbii. Pentru noi, limba română reprezintă factorul cel mai important al identității naționale și partea bună a societății contemporane este profund sensibilizată de *erorile lingvistice*, de problema cultivării limbii.

Importanța cultivării limbii a crescut datorită ritmului rapid de generalizare a limbii literare și a înmulțirii formelor de manifestare a aspectului său verbal, care impun realizarea unității ei și în domeniul pronunției corecte. Fenomenul este intens mediatizat grație efortului depus de lingviști notorii din România și din Republica Moldova. Specialiștii sunt îngrijorați de rapida depreciere a limbii române în mass-media, inventariază și analizează aspectele morfologice, sintactice, lexicale și semantice.

Nu putem însă trece cu vederea și faptul că se remarcă, destul de evident în ultimul timp, o preocupare de a prezenta știrile și informațiile într-o formă corectă din punct de vedere lingvistic, o conștientizare a existenței unor norme. Teama de a nu greși, tendințele de a manifesta o bună cunoaștere a limbii române literare, pe de o parte, neștiința, neatenția, graba, pe de altă parte, conduc spre hipercorectitudine, fenomen frecvent în limbajul audiovizual – o greșeală datorată preocupării exagerate a vorbitorului de a se exprima corect. Un cuvânt, o formă, o construcție hipercorectă este, de fapt, una greșită. De la termenul *corectitudine*, prin adăugarea elementului de compunere savantă *hiper-*, s-a format cuvântul *hipercorectitudine*, care nu înseamnă corectitudine dusă la extrem, ci, paradoxal, se definește drept *abatere lingvistică*, în ciuda faptului că *hiper-* înseamnă „peste, în exces, excesiv de...”, iar *corect*: „care se conformează normelor, regulilor lingvistice în vigoare” [2, p.170]. Hipercorectitudinea este o greșeală comisă din grija de a evita altă greșeală, dintr-o exagerată precauție a vorbitorilor să respecte norma limbii literare, o abatere lingvistică de tip special datorată maximumului efort al vorbitorului de a se exprima cât mai bine, cât mai elevat.

Principalele cauze care conduc la apariția hipercorectitudinii sunt: necunoașterea sau cunoașterea insuficientă a normelor limbii, analogia, confuzia lingvistică. Datorită bunei intenții de a evita o exprimare considerată neliterară, vorbitorul se conformează uneori mecanic regulilor limbii (din alte contexte), ajungând astfel să evite o eroare lingvistică, dar să comită alta.

Hipercorectitudinea este o abatere ce atinge, direct sau indirect, toate nivelurile lingvistice: fonetică, ortografie, lexic [4, p. 74]. Studiul nostru își propune să scoată în evidență anumite cazuri de hipercorectitudine la nivel fonetic, auzite la prezentatorii diverselor emisiuni și la reporterii TV. Înregistrările faptelor de limbă s-au făcut pe parcursul anilor 2016-2017. S-au avut în vedere, în special, emisiunile posturilor Moldova1, Publica, Jurnal TV, Prime TV, Accent TV. Am constatat numeroase cazuri de abateri hipercorecte, pe care le-am generalizat mai jos. Specificăm că exemplele depistate sunt mult mai numeroase, ele încadrându-se în următoarele categorii:

Este vorba, în primul rând, de pronunțarea formelor verbale *ești, este, eram, erai, era, erați, erau* și a formelor pronominale *eu, el, ea, ei, ele* fie cu *e* deschis, fie cu *i* inițial apăsat, situații în care pronunțarea trebuie să fie cu *i* scurt. Norma literară impune ca formele verbului *a fi* și formele pronumelui personal să fie pronunțate preiotat. La posturile TV urmărite au fost înregistrate numeroase cazuri de pronunțare a acestor forme cu *e* închis.

Pe de altă parte, cuvintele neologice scrise cu *e* inițial nu se pronunță preiotat. Rodica Zafiu, Tatiana Slama-Cazacu, Valeria Guțu-Romalo și alții au vorbit despre această problemă lingvistică pe care o au prezentatorii noștri și nu doar ei, afirmând că ar fi vorba de o influență slavă asupra pronunției basarabene. Ambiguitatea fonică a literei *e* este principala cauză a acestor hipercorectitudini. Asocierea literei *e* cu diftongul *ie* ste rezultatul unei reguli ortografice în care principiul etimologic tradițional a prevalat asupra celui fonologic [3, p. 216].

Am înregistrat și pentru acest caz exemple: *(I)europa, (i)conomie, (i)evoluție, (i)eficient* ș. a. Unii crainici modifică însă pronunțarea lui *e* după cum consideră ei că ar fi corect, fie ca *iot*, fie ca *ă* „în sensul că aplică deprinderi fonetice de la cuvinte mai vechi cunoscute de ei” [1, p. 35] pentru cuvinte precum: *(i)/(ă)epocă (i)/(ă)exploatare, (i)/(ă)echilibru*.

Ideea falsă că în neologisme s-ar scrie numai *e* – născută din generalizarea și absolutizarea situației care este doar cea mai frecventă, dar nu unica – duce la manifestări de hipercorectitudine: *atribue, constituie, proect, revizuesc* [1, p. 19].

În același context, menționăm și tendința de hipercorectitudine a unor jurnaliști de a face uz de forme verbale într-o variantă neacceptată de

normele morfologice și ortoepice ale limbii române. Este vorba despre verbele de conjugarea a II-a, cărora li se atribuie o formă incorectă la conjugare. Astfel că, la pers. a II-a sing., conjunctiv, unii crainici preferă să spună *să iai*, în loc de *să iei*, *să preiai*, în loc de *să preiei* și *să vrei*, în loc de varianta corectă *să vrei*. Așadar, pronunțarea incorectă a acestor verbe, în paradigma cărora *ia* alternează cu *iei*, și nu cu *iai*, demonstrează fie necunoașterea regulilor gramaticale elementare, fie particularități regionale, fie încercarea nereușită de a fi mai corecți.

O problemă deranjantă este rostirea consoanei *l*. Probabil, din încercarea de a evita influența slavă, jurnaliștii noștri cad într-o altă extremă și aproape în fiecare cuvânt ce-l conține pe *l* comit aceeași greșeală ortoepică. Atâta timp cât o asemenea rostire va da rezonanței lui *l* un timbru străin limbii române, nu vom putea vorbi de nicio formă de originalitate. Iată câteva dintre exemplele în care *l* apare denaturat: *boaliă*, *muliți*, *miliioane*, *să divulige*, *Molidova*, *Filiat* etc.

La fel de alarmantă este rostirea lui *j* și *ș*, deoarece sunt dese cazurile de articulare greșită a acestora. „Câteodată vârful limbii se apropie de palatul tare, făcând constricția canalului vorbitor, nu chiar în spatele alveolelor incisivilor superiori, ci puțin spre partea posterioară a palatului, lăsând aerul să scape lateral în timpul emisiei. Altădată, vârful limbii se întoarce, în timp ce face construcția, spre interiorul cavității bucale, dând consoanei *ț* o rezonanță sonoră străină” [5, p. 136]. Așa se întâmplă că, în timpul unei construcții imperfecte, după *ș* și *j* apare un *i* care denaturează vorbirea clară și frumoasă. În prezent, se înregistrează tot mai des astfel de cazuri de hipercorectitudine fonetică. La Jurnal TV, cuvintele de felul *jiale*, *șiase*, *jiurnal*, *jiudecată* și *șiapte* sunt în vârful piramidei (lângă pronunțarea cu *ă* în loc de *e*, evident). Această articulare neromânească ar trebui să dispară din rostirea unor crainici, ultimii convingându-se că, renunțând la ea, exprimarea lor nu va pierde nici claritatea, nici expresivitatea. Precizia nu scade, întrucât consoanele sunt anunțate încă în timpul articulării lor, iar prin varietatea rostirii se obține un plus de colorație sonoră.

Alte fonetisme hipercorecte întâlnim în cazul consoanelor *s* / *z*. Chiar dacă la pronunțare buzele și limba iau pozițiile ca pentru *z*, totuși consoana *s* se pronunță foarte greu și orice deviere, oricât de mică ar fi, îi poate schimba timbrul, rezultând o confuzie de exprimare. Iată câteva

exemple ce ilustrează rostirea defectuoasă a fricativei: *cozmos, trăznet, izlam* etc., cu mențiunea că înainte de sonante se scrie și se pronunță *s* nu *z*, după cum o fac unii prezentatori și reporteri tv. Astfel, ținând cont de regulă, trebuie să se rostească *cosmos, trăsnet, islam*. Bine ar fi să se evite, să se corecteze formele hipercorecte ale lui *z* urmat de sonante, de felul: *furnizor, simposion, vitesă* etc. și să se pronunțe *furnizor, simpozion, viteză*. Se mai rostește *ovăs* în loc de *ovăz, saharat* în loc de *zaharat*. În unele situații, *s* este pronunțat ca *ș* (iarăși o articulare defectuoasă), precum: *ștejar, ștofă, ștafie* în loc de *stejar, stofă, stafie*. Mioara Avram [1, p. 70] consideră că variantele de pronunțare cu *ș* în loc de *s* sunt rezultatul hipercorectitudinii, datorându-se aplicării greșite a unei reguli de pronunțare valabile în anumite cuvinte de origine germană.

Una dintre gravele erori de exprimare ale prezentatorilor și reporterilor tv este rostirea imperfectă a lui *x*. Această consoană nu notează totdeauna grupul *cs*, considerat „corespondentul ei direct” [1, p. 38], ci uneori notează grupul de consoane *gz*. De aceea, se atrage în mod special atenția asupra unor cuvinte precum *exact, execuție, examen, exercițiu*, care trebuie rostite cu *gz*. Dar unii reporteri / prezentatori, influențați fiind de scriere, pronunță astfel de cuvinte greșit, cu *cs*, de felul *ecsamen, ecsecuție, ecsercițiu* etc. În schimb, în alte situații, acolo unde ar trebui să fie pronunțată surd, consoana *x* se „bucură” de o sonoritate ex(cs)cesivă!, de exemplu: *paradogzal, își egzpun* ș. a. Regula prevede ca înaintea unei consoane surde, grupul *c+s* își păstrează surditatea. Când însă surda este un *č*, foarte mulți rostesc un *ș* palatal în loc de *s*. Forme ca *ecșcelentă, deșcentralizare, dișciplină, fașcism* sunt aproape generale pe piața media. Majoritatea le rostesc așa, nefiind conștienți că intenția lor de a se exprima corect ajunge în extrema altei greșeli. Un alt aspect în rostirea lui *x* ține de înlocuirea acesteia cu *s*. Dintr-o tendință de hipercorectitudine, prefixul *esc-* este deseori confundat cu *ex-*, de unde apar și greșelile în articulare. Astfel, am înregistrat la Prime TV cuvântul *excortă*, în loc de *escortă*, la Moldova1 forma *excroc* în locul lui *escroc*, iar la Publika *se exchiva* în loc de *se eschiva*. Șirul unor astfel de exemple ar putea continua.

În concluzie, ținem să menționăm faptul că jurnaliștii, prezentatorii și reporterii tv fac parte din categoria vorbitorilor instruiți și intenția lor este, de fapt, una nobilă – de a se exprima frumos, fluent și corect. Le

recomandăm să manifeste mai multă atenție și să evite cazurile de pronunții hipercorecte, să conștientizeze că libertatea lor de exprimare nu este nelimitată, fiind reglementată de normele limbii române literare. Or, norma academică solicită respectarea cu strictețe a regulilor de exprimare corectă, cultivată, îngrijită.

Referințe bibliografice

1. M. Avram, *Ortografie pentru toți*, Editura Academiei Române, București, 1990.
2. Gh. C. Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998.
3. V. Guțu-Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 216.
4. V. Sporiș, *Hipercorectitudinea în limba română*, Studia UPM Philologia, Târgu Mureș, 2011.
5. E. Vrabie, Gr. Rusu, *Arta de a vorbi frumos și convingător*, Editura Tipcim, Chișinău, 1998.
6. R. Zafiu, *Păcatele limbii: culoare înșelătoare*, „România literară”, nr. 17, 2009.

Dumitru DRAICA

Analogia – sursă de greșeli în limbă

D. D. – conferențiar
universitar doctor,
Universitatea din Oradea.
Arie de preocupări științifice:
lingvistică generală,
dialectologie, ortografie
românească.

În limba română actuală, în comunicarea cotidiană orală și scrisă, se manifestă o serie de greșeli, folosirea limbii este susceptibilă de încălcarea unor norme și reguli gramaticale. Limba noastră continuă să se dezvolte încontinuu, ea trebuie să răspundă în orice moment nevoilor vorbitorilor ei, în activitatea de zi cu zi, îndeplinindu-și, în acest mod, principala funcție, aceea de comunicare (comunicativă) între membrii unei comunități lingvistice. Posibilitățile limbii române sunt numeroase, problemele ei în comunicarea orală și scrisă îi interesează pe toți indivizii, iar rezolvarea acestor probleme depinde de reprezentanții tuturor categoriilor sociale. O limbă vie este în permanentă transformare, într-o instabilitate continuă și totuși se păstrează un anumit echilibru, prin natura lucrurilor. Atâta timp cât o limbă „trăiește” datorită vorbitorilor ei, „crizele” ei sunt inevitabile și se încheie, dacă aceasta are rezistența necesară, perfecționându-și și îmbogățindu-și mijloacele de expresie. Este necesar ca vorbitorii, în marea lor majoritate, indiferent de pregătire, mediu social, nivel de trai, să-și însușească și să respecte normele gramaticale ale limbii, pentru a-i asigura în orice moment corectitudine, stabilitate, unitate.

Însă în procesul comunicării se manifestă, chiar dacă în număr redus, o serie de greșeli, de abateri de la uzul consacrat al limbii, de la

normele ei în vigoare, termenul greșeală fiind definit ca „o perturbare, un zgomot cu punct de plecare la emițător (nu survenit pe canalul transmiției) și care împiedică înțelegerea mesajului, total sau parțial. Există situații când e interpretat greșit un mesaj corect” [1, p. 32-33].

Cele mai multe dintre abaterile din limbă ajung să se răspândească și să se generalizeze prin acordul tacit al celor mai mulți dintre vorbitori; abaterile pot fi clasificate și evaluate în funcție de frecvență, natura cauzei ce le provoacă, codul utilizat, integrarea în sistemul limbii etc.

Ele sunt provocate, cel mai adesea, de *cunoașterea insuficientă a limbii* (aici trebuie să-i amintim pe vorbitorii străini care provoacă numeroase greșeli în scriere și vorbire, necunoscând suficient unele reguli ortografice și ortoepice, dar nu trebuie omiși nici unii dintre vorbitorii români), de *comoditatea vorbitorilor* (cei care în anumite momente, din motive diferite, preferă să comunice fără să acorde prea mare atenție corectitudinii celor spuse sau scrise, dând naștere unor greșeli de limbă) și de *analogie*, o formă de raționament prin care, pe baza unor trăsături comune a două noțiuni, obiecte, fenomene, situații, stabilim asemănările lor și în privința altor note.

Analogia este considerată, din punct de vedere lingvistic, „fenomenul care constă în modificarea formei sau uneori a sensului unui cuvânt sub influența alteia dintre formele sale sau sub influența altui cuvânt” (lat. *analogia*, fr. *analogie*) [2]. În realitate, termenul a fost împrumutat de gramaticii latini de la cei greci, pentru a denumi tendința de stabilire a unor concordanțe între gând și expresie, în opoziție cu o tendință contrară, numită *anomalie*, o aberație în limbă, o formă neregulată a unor construcții, „ceea ce se abate de la normă, de la regula obișnuită” [2]. Gramaticienii *analogiști* susțineau că *analogia* trebuie să elucideze multe probleme și că *analogismul* este un curent important în gramatică, în vreme ce *anomaliiștii* încercau să scoată în evidență cazurile de asimetrie dintre formă și noțiune, dintre gândire și expresie. Și gramaticienii latini și cei greci considerau că trebuie urmată fie *analogia*, ca flexiune apropiată în cazul unor cuvinte asemănătoare, fie *anomalia*, o inexactitate flexionară apărută în limbă datorită obișnuinței.

De fapt, orice *analogie* are un punct de plecare fals, deoarece se schimbă o situație tradițională, o normă ce corespunde așteptărilor vorbitorilor

vizavi de etimonul latin al unuia sau altuia dintre cuvintele românești. În gramatică, în cazul formelor gramaticale, *analogia* este factorul principal și chiar unic al schimbărilor de orice natură, ea fiind în strânsă dependență cu psihicul vorbitorilor, cu modul în care aceștia își imaginează raportul dintre noțiuni și diverse categorii gramaticale. În același timp, *analogia* reprezintă un tip de raționament inductiv, incomplet, în care se ajunge la un enunț derivat din altul, pornindu-se de la niște asemănări parțiale până la unele totale, între două noțiuni, fenomene, obiecte...

În lingvistică, *analogia* este privită ca un fel de asimilare sau substituire la distanță, apărută din tendința de simplificare, simetrie, ea determină orice modificare a formei și sensului cuvintelor.

Analogia încalcă, de obicei, o normă sau strică o regulă, dar când este consacrată de uz, acționează ca un factor de evoluție și progres, abaterile analogice care se impun în limbă reprezentând un important mijloc de inovație în multe compartimente ale limbii: fonetică, morfologie, sintaxă. Unitățile lexicale care reprezintă punctul de plecare în procesul analogic se numesc *modele analogice*, la baza lor stând similitudinea structurii a două obiecte, fenomene, procese, dar și posibilitatea transferului însușirilor unuia asupra celuilalt. Analogia poate fi *noțională* sau *formală*, în funcție de modul în care afectează latura materială sau sensul cuvântului, și *nivelatoare* sau *creatoare* morfologică ori lexicală, când are drept rezultat forme gramaticale noi sau chiar noi cuvinte.

Vom urmări câteva manifestări ale analogiei în diverse nivele ale limbii, în *fonetică*:

– lat. *aqua*, *-ae* ar fi trebuit să devină *ace*, dar a fost restabilită, prin analogie, consoana *p*, ajungându-se la forma *apa*, *-e*;

– *eu pus* (*u*), pers. I sg., s-a transformat în *pusei*, prin analogia cu formele de pers. II-III sg.: *puseși*, *puse* și *lăsai*, *lăsași*, *lăsă*...

– *n* urmat de *s*, în cuvintele românești, este eliminat: *densus* – *des*, *mensa* – *masă*...

– numeralul *șapte* are un *-e* final așteptat, căci provine din lat. *septem*;

– numeralul *șase*, în schimb, nu ar fi trebuit să aibă *-e* final, căci el provine din lat. *sex*, dar îl primește prin analogie cu numeralul *șapte*;

- grupul lat. *-ct* a devenit *-pt*: *lactem* – *lapte*, *octo* – *opt*, *factum* – *fapt*...;
  - întâlnim și fenomenul contrar: *sectembrie*, în loc de *septembrie*, prin analogie cu *octombrie* (unde *-ct* nu mai devine *-pt*);
  - *e* devine *-i*: *trimete* – *trimit*; *a* devine *-e*: *eram* – *eream*, sub influența lui *ceream*, *făceam*...; *ă* devine *-e*: *plajă* – *plaje*, *birjărești* – *birjerești*...;
  - în cazul accentului: toate zilele săptămânii au accentul pe prima silabă: *miercuri*, *vineri*, *sâmbătă*; în schimb, *duminică* este accentuat greșit pe prima silabă, prin analogie cu celelalte zile, el este corect accentuat pe antepenultima silabă - *dumini**c**ă*;
  - pronunțările mai vechi: *stabil*, *umil*... s-au transformat în *stabil*, *umil*... sub influența unor adjective: *agil*, *docil*, *mobil*...;
  - puțini sunt vorbitorii care pronunță: *directori*, *inspectori*..., prin analogie cu *învățători*, *lucrători*...;
- Și în morfologie, *analogia* este prezentă în multe situații:
- *analogia* este cu atât mai frecventă, cu cât un cuvânt are o situație mai izolată în sistemul limbii: *mân(u)*, din lat. *manus*, a devenit *mână*, ca și *sor(u)* – *soră*, *nor(u)* – *noră*...;
  - subst. *mănușă* este pronunțat și *mânușă* datorită analogiei cu subst. *mână*...;
  - în cazul subst. *imagină* – *image* – *imagini*, forma cu *-ă* se datorează analogiei cu *margină* – *margin* – *margini*...;
  - verbul *a face*, cu forma învechită *feci(u)*, devine *fac*, la ind. prez., după modelul *rac-raci*, *sac-saci*, *mac-maci*...;
  - la ind. perf. simplu devine *făcui*, prin analogie cu formele: *bătui*, *crezui*, *dădui*, *trecui*, *stătui*, *văzui*...;
  - unele verbe de conjug. II, care sunt mai puține în limbă, prezintă forme analogice cu cele de conjug. III: *a avea*, *a bea*, *a dura*, *a părea*, *a plăcea*, *a se complăcea*, *a putea*, *a scădea*, *a ședea*... (vom *scade* prețurile, dorința de *a pare* ce nu ești, ideea de *a place*...);
  - ind. prez., pers. I sg. de la verbul *a continua* a fost eu *continuu* (după DOOM 2), a redevenit în prezent *continui*, omonimie cu pers. II sg., tot *continui*, datorită și analogiei cu *atribui*, *contribui*...;

– de la verbul *a da* avem participiul *dădut*, care se explică prin analogie cu alte participii: *stătut, făcut, tăcut, văzut...*;

– adverbul *îndeajuns* este o variantă a lui *de-ajuns*, el funcționând ca adjectiv prin analogie cu sinonimul *îndestul* și sub influența lui *destul...*

În sintaxă:

– acordul atr. adj. – atr. adj. al unui subst. în G–D sg. – tinde să nu se mai realizeze și în caz, ci numai în gen și număr: în mijlocul sălii *acoperită* cu..., imaginea unei vieți *povestită* de..., sărbătoarea cărții *descrisă* de...;

– schimbarea topicii normale a cuvintelor în unele construcții, de tipul: *Noastre stilouri* sunt pe masă, prin analogie cu lb. fr.: *Nos stylos* sont sur la table...

Limba română literară contemporană trebuie să rămână o realitate îmbucurătoare prin toți vorbitorii ei, ea se cere respectată oriunde și oricând, tradiția și inovațiile trebuie să fie prezente mereu în limbă, prin limbă, care este tezaurul strămoșesc cel mai de preț, ținem legătura cu cei care au fost și cei care vor veni; toți cei care vorbesc, scriu și gândesc românește au datoria să transmită acest dar multiseclar mai bogat, mai nuanțat, mai expresiv...

Referințe bibliografice

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

Anatol EREMIA

Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (III)

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică.

A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Tătarii nogaici au pătruns în Moldova la sfârșitul sec. al XV-lea și începutul sec. al XVI-lea. În 1487, turcii, după ce au ocupat cetățile Akkerman (Cetatea Albă) și Chilia, au transformat ținuturile lor în raiale turcești (tc. *raya* „teritoriu cucerit, supus, cu populație nemusulmană”). În 1538 este prefăcut în raia și ținutul Tighinei. Hanul Mengli Ghirei, nu fără amestecul Porții Otomane, strămută în aceste locuri hoarde de tătari ce se opoșiseră în Crimeea și în stepele Donului.

Așezările tătarilor în Bugeac sporesc mai cu seamă în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Dimitrie Cantemir ne relatează în legătură cu aceasta: „Bugeacul s-a dat ca loc de așezare tătarilor nogaici, dintre care unii se numesc tătari de Bugeac, ceilalți tătari din Belgorod. Căci pe la anul 1568..., la porunca lui Selim al II-lea, când hanul tătarilor încerca să lege Do-

Bugeac, the southern part of Bessarabia, has a thousand years-old history. This region has been inhabited by a permanent and sedentary population, the Geto-Dacian, the Romanians on river Prut, the Romanian that left for future generations a priceless treasure of our national history and culture. Bugeac's toponymy, the subject of this study, is a part of the millennial Romanian patrimony.

■ Continuare. Partea II în nr. 1 (237), 2017, pag. 197-204.

nul cu Volga, mai mult de treizeci de mii de tătari nogaici... s-au dus în Crimeea împreună cu toți ai lor. Dar, fiind aceasta prea mică pentru a-i cuprinde pe toți, li s-au dat alte locuri de așezare în câmpia Bugeacului” [19, p. 29]. De la început tătarii, fiind la număr nu prea mulți, s-au așezat în raiaua Akkermanului și de-a lungul țărmurilor Mării Negre. Mai târziu însă, când de peste Nistru au început să se reverse valuri noi de tătari, sultanul turcesc le dădu spre locuire și restul Bugeacului. „De atunci încoace, neamul acesta, primind din când în când familii noi din Stepă Nogaică, s-a înmulțit într-atâta, încât aproape nu stă mai prejos ca număr față de nicio altă hoardă tătarească” [19, p. 29].

Tătarii au adus cu ei de dincolo de Nistru mai multe toponime, pe care le-au transplantat în noile locuri de trai: *Abaclia, Hagichioi, Acui, Baurci, Borogani, Gaidar, Caragaci, Comrat, Sucleea, Taraclia, Tomai, Șamalia* ș. a. Lor le corespund în Crimeea denumirile: *Abaklı, Agikioi, Akkuii, Baurcea, Borogan, Aidar, Karagaci, Komrat, Sugakleia, Taraklı, Tomai, Aceamaili* ș. a.

Înmulțindu-se, tătarii nu s-au mulțumit numai cu locurile de stepă ale Bugeacului, ei s-au extins spre apus până dincolo de râurile Lunga și Ialpuș și spre nord până la hotarele ținuturilor Lăpușna și Orhei. Spre sfârșitul sec. al XVII-lea ei ocupau aproape în întregime Bugeacul și parțial pământurile de la nord de Valul lui Traian de Sus, care se măsurau prin „32 de ceasuri de-a lungul și 2 ceasuri de-a curmezișul”. Pe harta lui Bawr din 1770 (1774), sub linia Mingir (Pрут) – Bâcioc (Nistru), satele cu nume tătarești sunt notate atât de des, încât linia aceasta se conturează de la sine dinspre ținuturile Lăpușna și Orhei.

Tătarii din Bugeac erau grupați în mai multe hoarde: edisan, orac-oglu, orumbet-oglu, geambulat-oglu, kirghiz, kezli ș. a. Triburile hoardei edisan locuiau în raialele Akkerman și Tighina (Bender), de-a lungul râurilor Alcalia, Hagider, Sărata, Cunduc, Ceaga. Hoarda orac-oglu era așezată în raiaua Tighina, pe râurile Cogâlnic, Ceaga, Saca. Cea mai numeroasă dintre ele era hoarda orumbet-oglu. Ea ocupa partea de vest a Bugeacului.

În sec. al XVIII-lea, în partea de sud a Basarabiei existau vreo 300 de aule și cășle tătarești. Mai târziu majoritatea dintre ele au dispărut. Printre localitățile existente astăzi nu le găsim pe cele cu denumirile

Geapar, Togai, Ciogalac, Calalar, Kiurt, Biuiuc, Chiciuc, Tontebe, Acaș, Boceac, Cumrat (pe râul Sărata, raiaua Akkerman) ș. a. Dispariția acestor așezări este legată de strămutarea tătarilor din Bugeac. La 1759, hanul Mengli Ghirei a evacuat din raialele Akkerman și Tighina triburile hoardei edisan. În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, guvernul țarist a strămutat din Bugeac în Crimeea peste 12 mii de tătari. Restul triburilor tătărăști, circa 5 mii de familii, au părăsit aceste locuri la începutul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, când de pe aceste pământuri au fost definitiv izgoniți și turcii. Majoritatea toponimelor tătărăști reprezintă la origine denumiri de triburi și ginți noгаice: *Abaclia, Albota, Baimaclia, Borogani, Cazaclia, Chiriet, Cimișlia, Comrat, Congaz, Copceac, Coștangalia, Mingir, Sadaclia, Șamalia, Taraclia, Tartaul, Tocuz* ș. a. Actualmente aceste nume au forme deja modificate, adaptate în limba română, față de cele originare: *Abakly, Akbota, Baimakly, Borogan, Kazaiakly* etc. De origine tătaro-nogaică sunt și numele unor râulețe din cuprinsul Bugeacului: *Alcalia, Aliaga, Ceaga, Sarâiar, Sasâghiol, Tașlâc*.

După războiul din 1806-1812 stepele Bugeacului rămăseseră aproape fără locuitori. De aceea, printr-un decret imperial special, aceste locuri au fost date spre locuire altor populații: ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi și, în rare cazuri, români moldoveni. Găgăuzii, populație turcică ce locuiește și astăzi pe teritoriul republicii, sunt originari din sudul Dunării. Ei au imigrat în Basarabia în timpul războaielor ruso-turce (sec. XVIII-XIX). Aici bejenarii găgăuzi au ocupat în temei așezările părăsite de tătari, formând localitățile de astăzi: *Avdarma, Bașchiu (azi Chirsova), Baurci, Beșghioz, Gaidar, Dezghingea, Joltai, Enichioi, Etulia, Cazaclia, Ceadâr (azi Ceadâr-Lunga), Chiriet (azi Chiriet-Lunga), Cișmichioi, Cioc-Maidan, Congaz, Copceac (Tatar-Copceac)* ș. a. Găgăuzilor le aparțin în fond numele topice minore din hotarul localităților respective. Exemple: *Avdarma Deresi, Derea Pailari, Ciocrac Iolu, Eschi Daalac, Ghiolgiuclear, Ingea Culac, Mezarlâc, Sârt, Tașli Iol* etc.

Toponimia de origine slavă din această regiune se reduce doar la denumirile satelor-colonii. Majoritatea toponimelor în *-ovca / -evca* denumesc localități cu populație rusă și ucraineană, apărute în sec. XIX-XX pe calea colonizării: *Alexandrovca, Alexeevca, Bogdanovca, Borisovca, Constantinovca, Dmitrievca, Egorovca, Elenovca, Grogorievca, Ivanovca,*

Nicolaevca, Petropavlovca, Petrovca, Romanovca ș. a. O categorie aparte formează toponimele noi, apărute în perioada postbelică: *Iasnaia Po-leana, Lebedenco, Pervomaisc, Svetlâi, Vinogradovca* ș. a. Aceste nume topice sunt formații rusești, apărute pe cale oficială, la origine reprezentând creații comemorative, simbolice.

Nomenclatura topică a Bugeacului cuprinde și o serie de nume de origine germană. Acestea nu datează mai înainte de sec. al XIX-lea, pentru că la începutul acestui secol apar la noi primele colonii nemțești. În 1814, administrația rusă a așezat pe pământurile libere din Bugeac 1443 de familii de coloniști germani, țărani aduși din ducatul Varșoviei. Mai târziu, aici s-au așezat încă câteva sute de familii de nemți, aduși din Rusia. Pe la mijlocul sec. al XIX-lea, în Basarabia existau 24 de colonii germane: Arciz, Cațbah, Cleasnița, Culma, Laiptig, Lihtental, Paris etc. Multe dintre ele au fost denumite după numele proprietarilor de pământ din localitățile respective: *Achendorf, Alexanderfeld, Bechendorf, Blumental, Denevița, Emental, Iacobstal, Iosefdorf, Marienfeld, Neifeld, Rozenfeld* etc. Dat fiind faptul că aceste colonii au fost întemeiate după războiul din 1812, unele dintre ele au fost denumite în legătură cu biruințele armatei rusești asupra celei franceze lângă Berezino, Borodino, Tarutino. În anii postbelici, după 1945, majoritatea numelor germane au fost substituite cu alte denumiri: *Achendorf* cu *Doina* (r-nul Cantemir), *Denevița* cu *Svetlâi* (r-nul Taraclia), *Emental* cu *Pervomaisc* (r-nul Căușeni), *Neifeld* cu *Tcacenco* (UATSN), *Iacobstal* cu *Lazo* (r-nul Ștefan-Vodă) etc.

În prezent, în regiune, active și productive sunt formațiile onimice de limbă română, acestea reprezentând atât clasa numelor topice minore, a numelor de locuri, cât și categoria de lexeme ce denumesc așezări omenești (sate, cătune, cartiere, mahalale etc.).

Sub aspect lexical-semanic se disting două categorii principale de nume topice: topografice și social-istorice. Din prima categorie fac parte grupurile semantice:

- Oronimele: *Arcaciul*, vâlcea, s. Slobozia Mare (*arcaci* „ramificație a unei văi; vâlcea”); *Chiscurile*, dealuri, s. Câșlița-Prut (*chisc* „deal înalt, cu vârful ascuțit”); *Fundoaia*, hârtop împădurit, s. Andrușul de Sus (*fundoaie* „terminația superioară a unei văi”, „hârtop”); *Găvanul*, vâlcea, s. Andrușul

de Sus (*găvan* „depresiune de teren adâncă”, „văgăună”); *Grindul Lung*, loc în lunca Prutului, s. Crihana Veche (*grind* „ridicătură de teren de formă alungită în lunca inundabilă a unui râu”); *Gropana*, vâlcea râpoasă, s. Giurgiulești (*gropană* „depresiune de teren”, „vale adâncă”); *Holmul*, deal, s. Badicul Moldovenesc (*holm* „ridicătură de teren mai mică decât dealul”); *Movila Străjii*, movilă, s. Colibași (*movilă* „ridicătură mică de teren de formă rotunjită”, *straja* „loc de pază”); *Podișul*, parte de moșie, s. Badicul Moldovenesc (*podîș* „formă de relief de mare întindere, de regulă plană, la o anumită altitudine”); *Zăpodia*, parte de moșie, s. Manta (*zăpodie* „așezătură mai mult plană la o anumită altitudine”)*.

- Hidronimele: *Bahna*, fostă baltă, azi teren agricol, s. Paicu (*bahnă* „baltă cu apă stătută”, „loc mlăștinos pe valea unui râu”); *Barcul Mare*, lac în lunca Prutului, s. Crihana Veche (*barc* „lac mic”, „baltă”); *Budăiul*, vale, s. Chircani (*budăi* „izvor captat”, „fântână cu apa în fața”); *Bulboaca*, sat în r-nul Reni, vale, s. Sătuc (*bulboacă* „lac mic”, „baltă”, „bulhac, băltoacă”); *Bulboana*, loc băltoș, mocirlos, s. Tătărești (*bulboană* „ochi de apă cu nămol”, „izvor mocirlos”); *Çișmeaua Văruită*, sat, r-nul Bolgrad (*çișmea* „instalație prin care este adusă apa prin conductă; izvor captat”); *Fântâna Zânelor*, sat, r-nul Ismail; *Iezărul*, fost lac în lunca Prutului, azi teren agricol, s. Brânza (*iezer* „lac natural, foarte adânc”, „lac fără mlaștini”); *Japșa*, baltă în lunca Prutului, lângă lacul Belevu, s. Slobozia Mare (*japșă* „lac mic”, „baltă”); *Privalul*, curs mic de apă în lunca Prutului, s. Manta (*prival* „gârlă într-o luncă inundabilă”); *Selul Mare*, pârâu, s. Giurgiulești (*sel* „pârâu”, „gârlă”, „șuvoi de apă provenită din ploii”); *Șomuldovul*, fost lac în lunca Prutului, azi teren agricol, s. Paicu (*șolmul-dov/șomuldoc/șomuldog* „lac mic”, „baltă”, „băltoacă”).

- Floronimicele (fitonimicele): *Brăniștioarele*, foste lacuri în lunca Prutului, azi terenuri agricole, s. Zârnești (*brăniștioare*, diminutiv plural al entop. *braniște* „loc de pășune sau fâneată”; „fâneată rezervată, unde este interzis păscutul vitelor”); *Ceairul*, loc de pășune, s. A.I. Cuza și Chioselia Mare (*ceair* „pășune pe valea unui râu”); *Curnuțul*, fost lac în lunca Prutului, azi teren agricol, s. Roșu (*curnuț* „plantă cu frunze ghimpoase și globuloase cu ghimpi îndoiți la vârf; scai”); *Dracile*, lacuri în lunca Prutului, s. Manta (*dracilă* „arbut spinos cu flori galbene

* Aici și în continuare pentru toponimele din r-nul Cahul nu se indică denumirea raionului.

și fructe în formă de boabe roșii”); *Foltanele*, lacuri, s. Crihana Veche (*foltan* „desiș de stuf și papură”); *Frunzariul*, parte de moșie, s. Colibași (*frunzar* „pădurice”, „desiș de copaci; tufăriș”); *Mlădițele*, lacuri în lunca Prutului, s. Crihana Veche (*mlădițe*, diminutiv plural al apel. *mladă* „pădurice tânără și deasă”, „desiș de copaci tineri și arbuști de răchită, salcie”); *Sădăria*, loc în hotarul s. Pelinei (*sădărie* „teren năpădit de sad, chirău, costei; paragină”); *Scumpia*, vale, s. Badicul Moldovenesc (*scumpie* „arbust cu flori verzi-gălbui”); *Socăria*, vale, s. Cășlița-Prut (*socărie* „loc unde cresc mulți soci; desiș de soci”); *Suhatul*, loc de pășune, s. A. I. Cuza (*suhāt / suat* „pășune, imaș”).

• Zoonimicele: *Bătcăria*, lac în lunca Prutului, s. Văleni (*bătcărie* „lacul bătcilor”, derivat colectiv cu suf. -ărie al apel. *bătcă* „pelican”); *Cărasul*, lac în lunca Prutului, s. Crihana Veche (formație onimică prin metonimie (*toto pro pars*), având semnificația inițială „lacul cu carași”, „lac unde se prind bine carași”); *Ciorăria*, vâlcea, s. Slobozia Mare (*ciorărie*, derivat colectiv cu suf. -ărie al apel. *cioară*, numele topic desemnând habitatul ciorilor – „valea cu multe ciori”, „valea ciorilor”); *Crapul*, lac în lunca Prutului, s. Colibași (din apel. *crap*, hidronimul redând la origine o particularitate a obiectului desemnat – „lac bogat în crapi”, „lac unde se prind bine crapii”); *Gâscariul*, fost lac în lunca Prutului, azi teren agricol, s. Chircani (*gâscar*, reg. *gâscari* – „lacul găștelor sălbatice”); *Hidrarea*, gârlă în lunca Prutului, s. Crihana Veche (din entop. *hidrar* „habitatul hidrelor”; *hidră / vidră* „mamifer carnivor care trăiește pe malul apelor” cu suf. -ar (-ea)); *Răcariul*, lac în lunca Prutului, s. Crihana Veche (din entop. *răcar* (reg. *răcari*) „habitatul racilor”, semnificația hidronimului fiind „lac cu mulți raci”, „lac unde se prind bine racii”).

Grupurile semantice din categoria toponimelor social-istorice sunt, de asemenea, multiple și variate:

• Antroponimice: *Andrușu*, sat, reședință de comună (din *Andrușu / Andrieșu*); *Băcăianul*, deal, s. Trifești (din *Băcăianu / Băcăianu*); *Bubuiogi*, parte a s. Slobozia Mare (din *Bubuiog*, antroponim istoric); *Burlacu*, sat, reședință de comună (din *Burlacu*, nume de familie predominant în localitate); *Crihana*, sat, reședință de comună (din *Crihan / Cârhan*); *Dumitrești*, sat în r-nul Chilia (din *Dumitru* și suf. -ești); *Lucești*, sat, reședință de comună (din *Lucescu*, prin pluralizare, sau *Luca* și suf. -ești); *Manta*, sat, reședință de comună (din *Manta / Mantu*); *Niculești*, sat în

r-nul. Chilia (din *Nicula* și suf. *-ești*); *Paicu*, sat în com. Zârnești, (din *Pai-cu* „rom. *paic*” ostaș din garda domnitorilor români” < tc. *peyk*); *Pașcani*, sat în com. Manta (din *Pașca* și suf. *-ani* sau *Pașcanu* prin pluralizare); *Trifești*, sat în com. Moscovei (din *Trif* / *Trifu* și suf. *-ești*) ș. a.

- Etnonimice: *Baurci-Moldoveni*, sat, reședință de comună (din antrop. *Baurci* și num. grup. *moldoveni* / *români moldoveni*); *Comrat*, oraș în Găgăuzia (din num. trib. tăt. *komrat* / *komürat*); *Copceac*, sat în Găgăuzia (din num. trib. tăt. *kipceak* / *kypceak*); *Lipovanca*, cartier al or. Cahul (din *lipovan* / *filipovan* / *filipovean* „persoană care face parte dintr-o populație de ritual vechi rusec”); *Taraclia*, oraș (din num. de trib. tăt. *tarakly*); *Tătarca*, râuleț, afluent de stânga al Prutului, la s. Slobozia Mare (din etn. *tătar* și formantul *-ca*).

- Oiconimice: *Bălțile Măntășilor*, bălți în lunca Prutului, s. Crihana Veche (din *balta*, pl. *bălți* și num. grup. *măntăși*, derivat cu suf. *-aș* (pl. *-ași*) de la oicon. *Manta*); *Barcul Renașului*, lac în lunca Prutului, s. Văleni (din entop. *barc* „lac”, „baltă” și apel. *renaș*, pl. *renași* „persoane originare din or. Reni”, derivat cu suf. *-aș*); *Bordeieni*, cătun, și *Bordeiele*, parte a s. Andrușul de Sus (*bordei* „locuință săpată în pământ și acoperită cu ceamur din lut și paie”); *Cantonul*, loc de agreement pe malul unui braț al Prutului, la SV de Cahul (*canton* „pichet de grăniceri”); *Câșlița-Prut*, sat, reședință de comună (*câșliță*, diminutiv al apel. *câșlă* „așezare păstorească”, „cătun”); *Crama*, gospodărie vinicolă, s. Borceag (*cramă* „clădire, de obicei la vie, cu pivniță, unde se prepară și se depozitează vinul”); *Făgădăul*, parte a s. Lebedenco, altă dată cătun separat (*făgădău* „han la un drum mare”, „cârciumă”, „prăvălie, magazin”); *Poșta Veche*, loc în hotarul s. Alexanderfeld (*poștă* „stație de poștă la un drum mare”); *Sărăieni*, parte a s. Slobozia Mare (*serai* / *sărai* „șură”, „șopron”); *Standoală*, vale și parte de moșie la SV de Pelinei (*standoală* „hambar pentru cereale”, „adăpost pentru uneltele agricole”); *Satul Nou*, sat în r-nul Tatarbunar (*sat* „așezare rurală”).

- Fortonime: *Cetatea* și *Sub Cetate*, locuri în hotarul s. Giurgiulești (*cetate* „loc fortificat”, „oraș-fortăreață”); *Șanțurile*, locuri cu urme de vechi fortificații în hotarul s. Giurgiulești (*șanț* „săpătură lungă și îngustă, element al unei fortificații de pământ”); *Troianul*, val de pământ la SE de Vadul lui Isac și loc în hotarul s. Gotești, r-nul Cantemir, *Troianul Vechi*, sat în r-nul Chilia (*troian* „întăritură străveche constând din-

tr-un val lung de pământ, cu șanț de apărare”); *Valul / Valul cel Mare / Valul lui Traian / Troianul*, același val de pământ care se întinde de la s. Vadul lui Isac până la Tatarbunar (*val* „întăritură străveche în formă de val cu șanț de apărare”).

• Profesionale: *Dealul Mocanilor*, deal la est de s. Slobozia Mare (din entop. *deal* și num. grup. *mocani* „ciobani”, „păștori”); *Hârtopul Harbuzarilor*, teren agricol, s. Cotlovina (Bulboaca), r-nul Reni (din entop. *hârtop* și num. grup. reg. *harbuzari* „cultivatori de pepeni verzi”); *Mahalaua Grădinarilor*, parte a satului Furmanca, r-nul Chilia (din entop. *mahala* și num. grup. *grădinari* „cultivatori de legume”) etc.

Sub aspect derivațional, se disting diverse tipuri de modele structurale, corespunzător procedeelelor și mijloacelor de formare a cuvintelor specifice limbilor din care provin formațiile respective. După cum e și firesc, mai active și productive sunt tipurile și modelele toponimice românești. Predomină derivatele în *-a* (*Andrușa, Crihana, Cucoara, Manta*), *-ani / -eni* (*Burlăceni, Greceni, Chircani, Pașcani, Văleni*) și *-ești* (*Cârpești, Giurgiulești, Gotești, Lucești, Tătărești, Tudorești, Trifești, Zârnești*). Majoritatea acestora au ca bază onimică de formare diferite antroponime (*Andruș, Crihan, Manta; Burlacu, Chircă, Pașca; Gotea, Luca, Tudor, Zârână*). Semnificația lor inițială a fost „comunitatea de oameni trăitori pe moșia sau în satul fondat de Andruș, Crihan, Gotea, Luca etc.”.

Sunt frecvente și formațiile toponimice compuse, acestea semnificând la origine apartenența, vechimea, dimensiunile, poziția geografică a obiectelor desemnate: *Barcul lui Duia, Pădurea Liceului, Vadul lui Isac, Valea Poștarului; Larga Nouă, Larga Veche, Satul Nou, Trifeștii Noi; Balta Lată, Gârla Lungă, Movila Mare, Roșul Mare, Roșul Mic, Salcia Mare, Salcia Mică; Andrușul de Sus, Andrușul de Jos, Câșlița-Prut, Dracile din Sus, Dracile din Jos, Taraclia de Salcie*.

Formațiile toponimice de origine slavă sunt relativ noi (din sec. XIX-XX) și se reduc, în fond, la denumirile rusești în *-ka, -ovka / -evka*, acestea denumind mai cu seamă fostele colonii de ruși și ucraineni: *Alexandrovca, Bogdanovca, Dimitrovca, Iurievca, Mihailovca, Nicolaevca, Petrovca, Petropavlovca, Vladimirovca* etc. Rusești ca formații sunt și compusele toponimice: *Belolesie, Cervonâi Iar, Crivaia Balca, Novaia Ivanovca, Novâi Troian, Staraia Necrasovca, Svetlodolinscoe, Vesiolâi Cut* etc.

Toponimele de proveniență turcică aparțin populațiilor turanice vechi (pecenegilor, cumenilor) și celei de mai târziu (tătaro-nogaicilor). Sunt de mare vechime hidronimele: *Cahul*, *Cogâlnic*, *Cunduc*, *Ialpug*, *Catlabug*. Dintre numele topice tătaro-nogaice se impun numele de localități ce reproduc denumirile unor triburi și ginți turanice: *Abaclia*, *Baimaclia*, *Cazaclia*, *Comrat*, *Congaz*, *Copceac*, *Coștangalia*, *Taraclia*, *Tartaul*. Denumirile în *-lia* reprezintă formații adaptate în limba română, formele lor de origine conținând formantul *-ly* / *-li*. Acestea atribuie derivatelor semnificația de apartenență, de proprietate: *Abaclia* < *abak* + *-ly* „trib cu dangaua în formă de idol”; *Cazaclia* < *Kazaiakly* < *kaz aiak* + *-ly* „trib cu dangaua în formă de labă de găscă”; *Taraclia* < *Tarakly* < *tarak* + *-ly* „trib sau gintă cu dangaua în formă de pieptene”.

Studiul complex al toponimiei Bugeacului, în plan sincron și diacronic, cu aplicarea diverselor principii și metode de cercetare și cu utilizarea informațiilor colectate prin anchete de teren și din sursele documentare și arhivistice va contribui la soluționarea multor probleme ce țin de diferite domenii ale științei: lingvistică, istorie, etnografie, geografie, sociologie. De aici interesul specialiștilor din domeniile respective care și-au propus ca obiect de cercetare aspecte și probleme de toponimie în special și de onomastică în general.

Bibliografie

1. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.
2. *Moldova în epoca feudalismului*, Chișinău, vol. I-IX, 1961-2004.
3. *Condica liuzilor pe 1886*. În: „Uricariul”, Iași, vol. VIII, 1886.
4. *Tabloul de toate comunele rurale din țară*, Ediție oficială, București, 1864.
5. Șt. Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău, 1993.
6. *Recensământul general al populației României*, București, vol. I, partea I, 1938.
7. *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.
8. Z. Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 2001.
9. I. Neamțu, *Treimea de o fință*, Iași, 1991.
10. V. Crețu, *Județul Cahul. Economic. 1927-1937*, Cahul, 1938.

11. Gh. Ivănescu, *Origine pre-indo-europene des noms du Danube*. În: „Contributions onomastiques”, București, 1958.
12. A. Eremia, *Unitatea patrimoniului onomastic românesc*, Chișinău, 2001.
13. I. Hâncu, *Soarta băștinașilor din spațiul pruto-nistrean în Antichitate și în Evul Mediu timpuriu*. În: „Revistă de istorie a Moldovei”, nr. 1-4, 2001, p. 36-46.
14. Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1923.
15. A. Gonța, *Documentele privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
16. N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Olt, 1990.
17. A. Eremia, V. Răileanu, *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc*. În: „Buletinul Institutului de Lingvistică”, Chișinău, 2003.
18. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, București, 1975, vol. I și urm.
19. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992.

Constantin ȘCHIOPU

Interpretarea operei literare din perspectiva unor elemente intratextuale

C. Ș. – conf. univ. dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumular de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
a XI-a (coautor Marcela
Vâlcu-Șchiopu), *a XII-a, liceu*
(coautor M. Cimpoi), *a IX-a*
(coautor V. Pâslaru).

În dialogul „Ion” al lui Platon, Socrates afirmă că „poeții nu sunt altceva decât tâlmaci ai zeilor, stăpâniți fiecare de cel care îi are sub stăpânire”, iar rapsozii, care cântă textele poezilor, sunt numiți „interpreții interpreților” [4, p. 153-154]. Privită din perspectiva psihologică a noțiunii, interpretarea este o activitate mentală, cu largă aplicație. Raportată la studierea literaturii în școală, interpretarea este, de fapt, un proces de descifrare a sensului fundamental și a semnificațiilor secundare ale unei opere literare printr-un ansamblu de reguli metodologice, al căror rost este, conform lui Ovidiu Ghidirmic, „de a scoate în evidență un

In this article there is approached the problem of literary work interpretation from the prospective of several intertextual elements as: title, instances of communication and enunciation perspective, incipit, end, different types of recurrences, key-words. Knowing the specific and the role of these intertextual elements, by students, contributes to texts understanding and interpretation. At the same time, taking into consideration the characteristics of these elements, the professor will be able to formulate more tasks, which will help students getting into the essence of the work.

Keyword: interpretation, intertextual elements, title, incipit, end, perspective of enunciation, instances of communication.

sistem de semnificații și o structură internă” [3, p.22]. Interpretând, elevul atribuie sens imaginii artistice, secvenței, personajului etc., având posibilitatea să aleagă dintre mai multe variante posibile de înțelegere considerate, fiecare în grade diferite, satisfăcătoare. Evident, atribuirea sensului se sprijină pe un sistem referențial format din cunoștințele subiectului și care constituie premisa necesară pentru înțelegerea unei situații.

Nevoia de interpretare, de a face recurs la o serie de strategii speciale pentru înțelegerea unui text artistic, este resimțită de către cititor (în cazul nostru de către elev) ca impas de lectură (insuficiență, contrarietate, nesiguranță etc.), ce declanșează demersul hermeneutic. Strategiile interpretative pot varia de la individ la individ și de la situație la situație. Cu toate acestea, în actul interpretării, o importanță deosebită revine relației dintre parte și întreg: pentru a înțelege totalitatea e necesar a interpreta secvențele care o compun (cuvinte, enunțuri, paragrafe, capitole, motive etc.). Demersul respectiv, la rândul lui, este influențat de perspectiva interpretativă a cititorului asupra ansamblurilor mai largi în care secvențele se integrează, deci asupra întregului text. Astfel, pentru a descifra sensul fundamental, a formula mesajul global al poeziei *Decor* de G. Bacovia, de exemplu, elevii vor releva, mai întâi, elementele ei de structură, importanța lor în constituirea mesajului (trei strofe, fiecare fiind urmată de un vers separat, în care este reluat titlul), motivele atestate (ninsoarea, regretele, pasărea), laitmotivul (cromatismele alb – negru), stările lirice (singurătate, lamentație etc.), elementele de limbaj (simbolurile, antiteza, repetiția etc.). Ulterior, din aceste semnificații secundare se va constitui întregul. Interpretarea va avea ca finalitate, în mod explicit, înțelegerea (corectă, adecvată, satisfăcătoare) textului interpretat.

Ceea ce trebuie să rețină profesorul în procesul de predare-studiere a literaturii în școală este faptul că înțelegerea și interpretarea textelor sunt influențate atât de factori intratextuali (titlul, instanțele de comunicare și perspectiva de enunțare, incipitul, finalul, recurențele de diverse tipuri, cuvintele-cheie etc.), cât și de elemente care nu se regăsesc nemijlocit în text (intenția auctorială, situarea textului în contextul mai larg al operei autorului respectiv, raportarea operei la contextul epocii în care a fost creată etc.).

Cât privește titlul, ca prim element de ordin textual, el determină, în primul rând, formarea unui anumit orizont de așteptare în lectură (elevul-cititor, de regulă, își alege cărțile fie după numele autorului, fie după titlu). Totodată, funcția primară a titlului este cea descriptivă: el transmite cititorului o serie de informații privind conținutul scrierii respective. Cel mai frecvent, titlurile operelor literare, ale capitolelor se referă la tema textului respectiv (ex.: *Iubire, Toamna, Viața la țară*), la personajul principal (ex.: *Ion, Moromeții, Alexandru Lăpușeanul*), la eveniment (*Moartea lui Fulger, Nunta*), la intrigă (*Răfuiala, Moartea pasagerului* de I. Minulescu), la conflict (*Glasul pământului și Glasul iubirii*), la specia / genul literar căruia aparține opera (*Sonet, Rondelul rozelor, Elegie de toamnă, Romanul adolescentului miop*), la starea dominantă a eului liric (*Singurătate, Melancolie, Nervi de toamnă* etc.), la arta poetică (*Ars poetica, Cuvinte potrivite* etc.). De reținut că în literatura modernă titlurile descriptive sunt tot mai mult concurate de cele sugestive, care se referă indirect (simbolic, metaforic, metonimic etc.) la conținutul / mesajul scrierii (ex.: *Gorunul* de L. Blaga, *Ciuleandra* de L. Rebreanu, *Floare albastră* de M. Eminescu, *Patul lui Procust* de C. Petrescu etc.).

Având în vedere aceste caracteristici, profesorul va formula mai multe sarcini, care-i vor ajuta pe elevi să pătrundă în esențele operei prin intermediul titlului / subtitlului, mai ales ținând cont și de faptul că un item obligatoriu din testul de evaluare pentru examenele de bacalaureat vizează comentariul titlului și raportarea acestuia la mesajul global al poeziei / textului. Ca sarcini pot fi și următoarele: „Dați câte trei exemple de titluri pentru fiecare dintre categoriile menționate: titlu-temă; titlu-personaj, titlu-stare; titlu-specie literară, titlu-eveniment etc.”, „Ce element structural al operei dezvăluie titlul: tema, personajul etc.?”, „Dați exemple de titluri sugestive (alcătuite din simboluri, metafore, metonimii) de opere din literatura română”, „Argumentați cu referire la operă că titlul accentuează un eveniment, o stare, un conflict etc”. Un alt set de sarcini poate viza structura titlului, acesta putând fi alcătuit dintr-un singur substantiv (*Plumb*), dintr-un substantiv și adjectiv (*Floare albastră*), din două substantive / adjective legate cu o conjuncție (*Arta și iubirea, Fumos și sfânt*), dintr-un termen regent și altul subordonat legat cu prepoziție (*Dragoste de porțelan*), dintr-un verb la unul din modurile personale (*Iartă*), dintr-un enunț (*Lasă-ți lumea*), dintr-un pronume precedat de o prepoziție (*Fără tine*) etc. Prin-

tre sarcinile de analiză a structurii titlului se pot regăsi și următoarele: „Stabiliți structura titlului”, „Comentați valoarea stilistică a verbului la conjunctiv / condițional-optativ etc. din titlul operei”, „Determinați dacă cuvântul din titlu are conotații simbolice / metaforice”, „La ce persoană și număr este pronumele din titlu? Ce accentuează această formă?”. Așadar, sarcinile vizând titlul vor fi alcătuite în corespundere cu principalii parametri ai strategiei de definire / autodefinire: modalitatea de realizare a relației (titlu – specie, titlu – temă etc.), elementul la care se face raportarea (personaj, conflict etc.), scopul trimiterii intertextuale („sincer” / „serios”, ludic, ironic, retoric etc.).

O trăsătură distinctivă a comunicării literare constă în faptul că aceasta permite autorului real să construiască un emițător fictiv, pe seama căruia să pună mesajul compus de el. Depistarea identității emițătorului fictiv (eu liric sau narator), elucidarea perspectivei de enunțare pe care acesta o adoptă (modul în care el se raportează la ceea ce comunică) influențează decisiv lectura, implicit, interpretarea, atât în plan cognitiv (înțelegerea mesajului), cât și emoțional și axiologic (atitudinea lectorului față de personaje, evenimente relatate etc.). Dacă într-o operă epică emițătorul fictiv se individualizează mult mai evident, având o identitate net distinctă de cea a autorului, el fiind considerat doar un purtător de cuvânt sau un alter ego al acestuia, într-o creație poetică, eul liric este, de regulă, doar o „voce” asimilabilă eului auctorial. În textele dramatice, după cum se știe, prezența unui emițător al întregului mesaj se limitează la notațiile cu rol de indicații scenice și de regie (didascalii). Astfel, interpretarea operei din perspectiva celor care comunică se poate axa pe următoarele coordonate:

- precizarea emițătorului intratextual (de ex.: „Cine vorbește în poezia *Tu* de Gr. Vieru, în poemul *Zburătorul* de I. Heliade Rădulescu?);
- precizarea destinatarului intratextual (ex.: „Precizați cui se adresează vorbitorul din aceste opere: cititorului, iubitei, soției, mamei etc.”);
- stabilirea situației de comunicare (ex.: „Precizați dacă relatarea: a) are loc înainte / în timpul / după consumarea evenimentului / într-o situație specială / independent de niște condiții imediate; b) este disponibilă pentru o stare de lucruri din trecut; c) vizează o situație din prezent etc.”);

– precizarea tipului de act de comunicare (ex.: „Ce fel de mesaj se transmite și în ce scop: o poruncă, un îndemn, o invocație, o declarație, o confesiune etc.?”).

În urma rezolvării acestor sarcini elevii vor concluziona că, în *Zburătorul* de I. Heliade Rădulescu, emițătorul este Florica, destinatarul – mama fetei, tipul de mesaj – confesiune către o persoană apropiată, codul – limbajul simplu, asemenea vorbirii populare; canalul – oralitatea, contextul (referentul) – primele trăiri erotice ale unei adolescente din lumea satului etc.

În cazul unei opere epice sau dramatice, elevii vor opera cu noțiunile: „perspectivă auctorială”/„autor-narator”, „perspectivă actorială”/„personaj-narator”, „perspectiva unei camere de luat vederi” ș. a. Cu certitudine, precizarea acestor elemente îi va ajuta pe elevi să înțeleagă sensurile operei.

Un rol deosebit în influențarea proceselor interpretative îl au incipitul și finalul textului. Or, marcarea „granițelor” textului – a începutului și a sfârșitului acestuia – constituie una dintre practicile esențiale ale comunicării verbale, scrise și orale, în genere. În ceea ce privește incipitul, acesta „mediază lumea exterioară cu cea interioară textului” [2, p. 68], oferă chei de lectură (expectații, ipoteze de lectură) sub diferite aspecte: tematic (privitor la tema sau subiectul operei), structural (referitor la compoziție sau la perspectiva de comunicare), tipologic (convențiile de gen), stilistic (cu referire la tonul scrierii sau la dominantele expresive), axiologic (vizând atitudinea față de subiectul abordat). Prin urmare, în procesul interpretării operei literare din perspectiva incipitului, elevii vor fi solicitați să identifice formulele de introducere atestate într-un basm / poveste și rolul acestora în precizarea convențiilor de gen și specie, să compare variante de incipituri extrase din diverse texte literare, precizând în baza acestora tema, tonul scrierii, dominantele expresive, atitudinile celui care comunică, tipul de proză (psihologică, istorică, socială) etc. Prin aceste analize elevii vor însuși totodată și structurile compoziționale ale începutului de text: preambulul / prefața (ex.: preambulurile povestirilor din *Hanul Ancuței* de M. Sadoveanu), rezumatul (ex.: „Eram așa de obosit și sufeream...”), începutul abrupt (ex.: „Pe urmă ne vedeam din ce în ce mai des”), introducerea trepetată a informației în secvența de orientare („Un prinț din Levant îndrăgind vânătoarea / prin

inimă neagră de codru trecea / Croindu-și cu greu prin hățișuri cărarea / cânta dintr-un flaut de os și zicea”).

Optând pentru o activitate a elevilor cu caracter creativ, profesorul le poate solicita să alcătuiască / să scrie un incipit abrupt, rezumativ etc., care să anunțe un text descriptiv, comic, meditativ, confesiv, o povestire istorică, fantastică, de iubire etc.

Un alt punct strategic al textului este finalul, care marchează momentul de demarare a interpretării operei din perspectiva întregului. În această ordine de idei, P. Cornea afirma: „Explicitarea încheierii a fost și este intens folosită în literatură, deoarece reprezintă un puternic stimul interpretativ: apariția cuvântului „sfârșit” închide ansamblul de enunțuri; prin aceasta însă e pus în mișcare procesul de căutare a sensului global ori e activat cel de definitivare a ipotezelor emise pe parcurs.” [1, p. 39-40]. Ceea ce trebuie să rețină elevii în cazul interpretării finalului este că el interacționează semantic cu restul textului, că, sub aspectul predictibilității, există finaluri previzibile, surprinzătoare, deschise, închise, că, uneori, caracterul previzibil al finalului este determinat de convenții de gen și specie (într-o tragedie, de exemplu, protagonistul, obligatoriu, trebuie să moară). Astfel, analizând ultima strofă a poeziei *Lacul* de M. Eminescu, elevii vor scoate în evidență ideea că finalul acesteia este previzibil, datorită, în primul rând, faptului că recunoaștem în textul eminescian frecventul motiv romantic al așteptării zadarnice a iubitei. În același timp, finalul, sub aspect psihologic, are un impact deosebit asupra cititorului, făcându-l să se întrebe cu privire la esența sentimentului de iubire și la consecințele acestuia, la natura sufletului omenesc, la visare văzută ca singura condiție, la romantici, de împlinire în dragoste etc. Așadar, sarcinile formulate de profesor trebuie să-l pună pe elev în situația de a compara mai multe finaluri, de a releva relația dintre final și logica de construire a personajului / acțiunii, de a stabili semnificația pe care o dă finalul întregii opere, de a identifica acele convenții formale de gen care măresc previzibilitatea sau caracterul surprinzător al finalului, de a stabili care final este dorit / acceptat de cititor și de ce autorul optează pentru cutare variantă. Nu în ultimul rând, elevii vor fi solicitați să se pronunțe pe marginea finalului deschis / închis al operei. „De ce autorul recurge la această modalitate?”, „Ce trebuie să înțeleagă cititorul?”, „Ce modificări de sens

va suferi opera, dacă autorul va opta pentru un alt final?”, „Comentați succint efectul produs de ultimul vers al poeziei” – iată alte câteva întrebări care, cu siguranță, vor anima interpretarea operei.

Recurențele de diverse tipuri (repetiții, paralelisme, simetrii, antiteze etc.) pot avea adesea un rol major în definirea viziunii autorului asupra lumii înfățișate. Repetarea unor versuri, a unor cuvinte, a unor structuri sintactice, punctele de suspensie – toate contribuie la constituirea unui mesaj. În această ordine de idei, menționăm că un aport decisiv în structurarea și procesarea informației îl aduc cuvintele-cheie, care, conform lui Paul Cornea, „reprezintă locuri de coagulare semantică în lungul lanțului verbal, jucând rolul unor centre de control tematic către care converg ori de la care pleacă fluxuri de semnificație” [1, p. 161]. Având o încărcătură semantică deosebită (cum ar fi simbolurile, metaforele poeziei), cuvintele-cheie pot și trebuie să orienteze demersul interpretativ. Din aceste considerente elevii vor identifica într-un text / fragment cuvintele-cheie, vor determina câmpul semantic pe care ele le instituie, le vor explica semnificația. Mai mult. Identificând cuvintele-cheie ale unei poezii, de pildă, și câmpul lexical din care acestea fac parte, elevii pot lesne să formuleze motivele poeziei și, în baza acestora, tema abordată de scriitor.

În concluzie, menționăm că elevul, urmărind strategiile inițiate de text, caută acele puncte de orientare ce-i permit înțelegerea motivelor pentru care a avut loc o anumite selecție, a normelor în operă și o anumite deplasare și realizare a lor. Pe de altă parte, cititorul are de imaginat chiar referința efectivelor de convenții reasezate în text, suportă oscilația dintre referința reconstruită a efectivelor de convenții și declanșarea lor în operă, iar acest lucru se întâmplă în decursul lecturii în cadrul numeroaselor înțelegeri situative cu textul.

Bibliografie ■

1. Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, Editura Polirom, Iași, 1998.
2. Andrea Del Lungo, *Pour un poétique de l'incipit*. În: *Poétique*, 1994, apud: Rodica Zafiu, *Narațiune și poezie*, Editura All, București, 2000.
3. Ovidiu Ghidirmic, *Hermeneutica literară românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1994.
4. Platon, *Opere complete*, vol. 1 Editura Humanitas, București, 2001.

Theodor CODREANU

Radu Petrescu și canonul literar european

Th. C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „neburniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012).

Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

În plin proletcultism, Radu Petrescu (31 august 1927 – 1 februarie 1982) își vedea senin de lecturile lui (ca, de altfel, și ceilalți „târgovișteni”), gândind la destinul culturii românești și al celei europene. „Târgoviștenii” vor aștepta deschiderea dintre anii 1968-1971 pentru a debuta editorial în intervalul 1969-1975: Mircea Horia Simionescu (1969, cu *Dicționar onomastic*, prim volum din ciclul *Ingeniosul bine temperat*), Radu Petrescu (1970, *Matei Iliescu*), Costache Olăreanu (1971, *Vedere din balcon*), Tudor Țopa (1975, *Încercarea scriitorului*). Fiecare venea cu „suceala” lui „textualistă”, de un rafinament estetic inconfundabil, ceea ce i-a determinat pe cei optzeciști să se revendice din „Școala de la Târgoviște”, deși între textualismul lor și cel al târgoviștenilor diferențele sunt majore. Și nu în defavoarea grupării, prin excelență una de prozatori.

Între aceștia, Radu Petrescu trece drept un profund prozator și diarist, seria lui de jurnale fiind considerată printre înaltele reușite ale genului din literatura română (Vezi ediția integrală a *Jurnalului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2014). În ce mă privește, am citit *Matei Iliescu* în iunie 1975, reacția mea la lectură fiind următoarea¹: „Un alt roman bine primit la vremea lui a fost *Matei Iliescu* de Radu Petrescu. Cartea urmărește o experiență de

Bildungsroman, cea a lui Matei Iliescu, strămutat cu familia în orașul N. Aici (în roman, *n.n.*) se găsește un tradiționalism ingenios prin suprapunerea secvențelor în raport cu trăirile prezente și trecute, după o logică palimpsestică. Aceasta ar putea fi o formulă diferită de a Noului Roman la modă. Radu Petrescu descinde, în bună măsură, din Ionel Teodoreanu, din Cezar Petrescu, din Turgheniev sau din Tolstoi, pe care-i parodiază cu finețe. Din păcate, nici Radu Petrescu nu depășește o anume cumișenie caracteristică prozatorilor români”.

N-am recitit romanul în vederea unei „revizuirii critice” de sorginte lovinesciană, dar câteva observații de atunci sesizau noutatea artei lui Radu Petrescu: „tradiționalism ingenios”, „suprapunerea secvențelor în raport cu trăirile prezente și trecute, după o logică palimpsestică”, „o formulă diferită de a Noului Roman” francez, atunci în vogă, în fine, finețea parodiei, probabil singura cu adevărat revendicabilă de postmodernism. Proaspătă astăzi îmi este lectura *Jurnalului* și marea revelație pe care o consider a fi *Meteorologia lecturii*, carte testamentară, apărută în același an cu plecarea dintre noi a scriitorului, în 1982. Legătura dintre tehnica diaristică prezentă în *Matei Iliescu* și jurnale a fost remarcată demult, dar nu și viziunea palimpsestică, holotropică asupra canonului literar și artistic european și românesc. Aici, Radu Petrescu are intuiții geniale, care anticipă dezbaterile de după 1990, culminând cu cercetarea lui Harold Bloom² despre *canonul occidental*. Cunoșteam finețea gândirii estetice a lui Radu Petrescu din cartea postumă despre G. Bacovia³, valorificată de mine în *Complexul Bacovia* (2002). În spirit kierkegaardian, Radu Petrescu sesiza spaima existențială a lui Bacovia în fața poeziei: „El este, după cum se pare, singurul poet român care se teme de poezie, care descrie efectele devastatoare pe care aceasta le are asupra poetului (și prin extensie de înțeles, asupra lumii).”⁴ Radu Petrescu îl apropia, ontologico-estetic, de Mallarmé și de Thomas Mann. Dar abia în *Meteorologia lecturii* lucrurile iau amploare canonică, într-un sens de negăsit în gândirea critică românească a vremii.

Harold Bloom a stabilit legătura dintre *canonul biblic* și *canonul laic*, între Cartea Cărților și *cărțile* culturii și literaturii, modelul absolut al acestei tainice relații fiind Shakespeare, considerat *centrul iradiant al canonului literar occidental*, sinteză de „păgânism” și creștinism, într-un sens foarte apropiat de viziunea lui Eminescu și a lui Ion Barbu. În atare privință,

geniul lui Eminescu înțelesese locul privilegiat al „divinului brit”, „geniala acvilă a nordului”, căruia îi închină și poezia cu titlu „canonic”, *Cărțile*: „Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe/ Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe.” „În toată istoria filozofiei – arată Bloom – nu există originalitate cognitivă comparabilă cu cea a lui Shakespeare și este și ironic, și fascinant să vezi cum se întreabă Wittgenstein dacă există vreo diferență autentică între reprezentarea shakespeariană a gândirii și gândirea însăși.” Este și motivul pentru care „Shakespeare, care nu s-a bazat prea mult pe filozofie, e mai important în cultura occidentală decât sunt Platon și Aristotel, Kant și Hegel, Heidegger și Wittgenstein”⁵. La nivelul culturii românești, situația e aceeași cu Eminescu și nu întâmplător Svetlana Paleologu-Matta considera că poetul român, deși n-a fost filosof de meserie, exprimă cel mai adânc / înalt gând despre Ființă în cultura noastră⁶. Ceea ce implică și cea mai înaltă conștiință estetică. *Esteticul*, observă Harold Bloom, este fundamentul canonului occidental.

În anii '50, în plin proletcultism, acesta era criteriul suprem de gândire literar-artistică al lui Radu Petrescu, exigență *canonică* pe care doar la Eminescu, I. L. Caragiale, Ion Creangă, Ion Barbu sau Dimitrie Stelaru o mai întâlnim, ca să amintesc câteva dintre reperele estetice ale lui Radu Petrescu însuși. Spre deosebire de Harold Bloom, Radu Petrescu nu pariază pe conceptul de canon occidental, ci trimiterea lui e la unul *european*, evitând restricțiunea la Occident, căci Europa e mult mai veche decât acesta, matricea ei fiind greco-romană, arcuită între Homer și Vergiliu, între creștinismul ortodox și cel romano-catolic, *izvorul* trimițând la primii, iar cei de ai doilea constituind *erezia*. Așa se face că modelul primordial al canonului european este Homer, nu Shakespeare. De aici începe fascinanta aventură estetică a lui Radu Petrescu.

În *A treia dimensiune*, care cuprinde jurnalul dintre 1957-1960, scriitorul atestă că în 1957 el era deja angrenat în scrierea cărții despre Homer, care va apărea abia după un sfert de veac, în anul stingerii sale. Frecvent, el vorbește despre „*Homerul meu*”⁷ și face precizări despre stadiul redactării capitolelor, opt în versiunea finală. Ceea ce impresionează în *Meteorologia lecturii* este holotropia privirii critice pe care n-o întâlnim, la noi, mai ales în „obsedantul deceniu”, decât la G. Călinescu, dar în amintirea celui interbelic, nerestricționat de conjunctura istorică, orientat către o „critică totală”. „Divinul critic” opera însă cu conceptele

estetice tradiționale, în spiritul arhitectural din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* și din *Bietul Ioanide*. Și Radu Petrescu este un puternic vizual. Unul dintre romane se intitulează, altminteri, *Ce se vede* (1979). Numai că privirea lui se aventurează, atât în proză, cât și în critică, spre *ceea ce nu se vede* cu ochiul obișnuit. Peste ani, asemenea „privire” se va putea numi *transdisciplinaritate*, în paradigma ethosului transmodern. Oglinda lui nu este cea stendhaliană purtată de-a lungul unui drum, ci este chiar *oceanul* capricios învolburat al vieții și artei. Altfel spus, *oglanda primordială*, care include toate oglinzile posibile, mișcătoare. Citește și evaluează în dublu și multiplu referențial, *dincolo și între* curente și școlile literare. Acesta e și sensul *meteorologiei* sale: „Așa cum vrea să sugereze titlul, *Meteorologia lecturii* nu este un studiu în accepția pedantă. În condițiile obișnuite de informare, astfel de studii sunt, oricum, de mult imposibile. Am lăsat materia să se organizeze liber, de la sine, în vârtejuri care reiau mereu aceleași câteva teme, altfel luminate și sporindu-se de fiecare dată prin noile lor vecinătăți”⁸.

„Meteorologia” estetică a lui Radu Petrescu ar putea fi considerată o *gramatologie*, în sensul lui Jacques Derrida, sau o *gramatică generativă* de felul celei a lui Noam Chomsky, dacă n-ar fi mai mult și mai puțin de atât. Pentru el, *arheul*, nucleul generativ al întregii literaturi europene este opera lui Homer (*summa*), care, la rândul-i, generează tragedia greacă, Eschil, Sofocle și Euripide construindu-și piesele din plasma personajelor *Iliadei* și *Odiseei*. În *Aeneida*, Vergiliu reia eroi homerici, dar comite „erezia”, schimbând registrul de pe eroii bărbați înspre Dido, Elissa, a căror dramă inaugurează literatura modernă, eroine ca Francesca, Emma Bovary sau Anna Karenina fiind ecouri și victime „ale aceluia *amore polluto*”⁹ vergilian. De la Homer la Biblie, totul se construiește în jurul ideii de Carte: „Marea temă a literaturii europene, a acestei summe homerice, ortodoxe ori eretice, este cântecul, cartea, în înțelesul arătat, de mecanism care prospectează viața, dar și o anexează, în felul cel mai direct, această din urmă acțiune fiind aceea care dă mecanismului enormul prestigiu dar și rigoriștilor, cititori exclusivi și eterni în cartea atextuală, paradisiacă, a legii morale, difidența enormă, ostilitatea. Ambele efecte sunt îndreptățite”¹⁰. Nu e de mirare că obsesia Cărții s-a perpetuat până la Eminescu, Mallarmé, Borges, Arghezi, Ion Barbu și Cezar Ivănescu. Două cărți stau față în față: cea scrisă și cea a vieții. Între acestea, Cuvântul este al cincilea element: „Cuvântul

nu este străin de lume, placat pe ea, ci este cel de-al cincilea element al lumii, alături de pământ, apă, aer și foc, și starea ei cea mai epurată, paradisiacă, în așa fel încât tăcerea însăși este un fel de a fi al cuvântului. Urma sa grafică nu e mai artificială decât vinele pietrelor, desenele de pe aripile fluturilor. Pare elementar deci să fim induși a bănuși că amândouă cărțile au același autor și am și văzut că toți autorii europeni sunt, mai apropiat sau mai depărtat, Homer, toate cărțile din spațiul nostru fac text comun cu poemele homerice, ca sporuri ale acestora¹¹.

Dacă în epoca medievală cartea este *obiect magic* (v. *Orlando furioso*, la Ariosto – și el un homeric, devenind tema fundamentală a poemului), la Novalis, Hoffmann sau Eminescu „nu aparține poeziei, ci tehnicii, fiind o colecție, cu indice la sfârșit, de formule magice, semne matematice și figuri astrologice. Din această carte se acționează, ca la un pupitru de comandă, asupra cărții celeilalte, a lumii¹². Așa se întâmplă cu ciudata carte a lui Zoroastru, la „pupitrul” căreia se află eroul eminescian, dedublat, din nuvela *Sărmanul Dionis*. Supremația cărții scrise asupra cărții zeilor a fost descifrată de Homer însuși, în pofida viitoarei răsturnări a lui Platon, prin care scriitorul va fi coborât la nivelul unui serv al zeului. Faptul e identificat de Radu Petrescu la nivelul tehnicii compoziționale a *Iliadei*, între cântul al doilea, al catalogului corăbiilor, și cel de-al optsprezecelea, care cuprinde făurirea scutului lui Ahile. Acolo este descoperit *adevăratul Homer*, demiurgul Cărții: „dincolo de textul scris, într-un spațiu intermediar între cartea lumii și cartea scrisă, contiguu ca jumătate nescrisă, dar construită a ei, tot text, dar de altă natură, instituit odată cu apariția pentru cititor a ce am numit adevăratul Homer, antagonist obligat al automatului metalic din cântul al doilea al *Iliadei*, spațiu intermediar în care, alături de Homer, se instalează și cititorii lui succesivi¹³.

Cantitativ, făurirea scutului de către Hefaistos reprezintă „exact a treia parte din catalog, care are treizeci de episoade¹⁴, tot atâtea corăbii și seminții câte participă la războiul troian, toate evocări ale călătoriei pe mare. Cartea însăși este o călătorie pe mare. Hefaistos anunță, de fapt, că, prin făurirea scutului, el reface catalogul întregii armate. Homer are intuiția legăturii tainice dintre parte și întreg, în stihurile 480-482, din cântul al doilea, conturându-și un posibil autoportret „din adâncul compoziției lui”. El știe că, în calitate de zeu, Hefaistos, făurind scutul,

produce un act cosmogonic. Scutul este lumea însăși. Raportul scut / catalog funcționează și răsturnat, de la Z la A, „primul loc ca importanță revenind scutului, iar catalogul fiind nu numai o prefigurare, ci și ecoul în urmă al versurilor din cântul al optsprezecelea, în afară de motivele enumerate aici și pentru acela că, ajungând cu lectura la scutul lui Ahile, în mintea noastră revine catalogul al doilea, de unde, astfel, îl deplasăm, de fapt se deplasează el însuși, până în al optsprezecelea, unde îl citim în funcție de scut”¹⁵. Și aici intervine partea surprinzătoare a autoportretului homeric: „el ne face atenți că așa cum zeul fierar făurește lumea, el, poetul, făurește opera sa, care este o lume, dacă nu cumva o lume mai cuprinzătoare și mai adevărată decât a zeului, dat fiind că zeul apare ca personaj în opera poetului, în timp ce poetul își afirmă, autoportretizându-se *ipotetic*, exterioritatea, superioritatea față de propria-i operă, adică față de lumea făcută de el, care include și pe aceea făcută de zeul însuși. Mai mare ca zeii este destinul și Homer se construiește ca destin al cărții sale”¹⁶. Cum spuneam, Platon va răsturna poziția privilegiată indusă de Homer, autorul enigmatic al celor două epepe anunțând că „nu este servitorul nici al regelui, nici al zeului”. Mai mult, el stă în centrul lumii, „în spațiul intermediar dintre lumea faptei oarbe și lumea poeziei.”¹⁷ Așa se face că „nu poemul este un analagon al lumii, ci lumea este analagonul poemului”¹⁸. Viziune puternic antiplatoniciană, de regăsit și la Ion Barbu al nostru, în pofida exegeților care l-au citit prin Platon. Așadar, nu filozoful are acces spre abisul Cărții lumii, ci poetul. Deja ca meșter făurar, Hefaiostos îi amenință de dușmani: „Scutul este o armă de atac. A prezenta inamicului imaginea cosmosului echivalează cu a-l pune să privească în abis, cu a-i da brânci în prăpastie”.

Eroii vin spre Troia din toată lumea, într-o mișcare centripetă, simbolizată de scut. *Odiseea* este opusul *Iliadei*: „Ulise pleacă de la Troia spre toate părțile lumii, și, la nivelul fabulei, avem astfel o mișcare centrifugă”¹⁹. Războinicii vin spre Troia din pricina Elenei, care rupe ordinea morală a erosului și a lumii. Ulise se întoarce în Itaca din pricina iubirii pentru Penelopa (arhetip al fidelității) și pentru patria lui. Pretendenții la stăpânirea Itacii și ai Penelopei refăcuseră mișcarea centripetă a catalogului corăbiilor, mișcare pe care Ulise o va spulbera în cele patru vânturi: „Ulise îi omoară pe pretendenți după ce dă ochii cu ei în palat, așa cum Hector și Troia cad după ce zeul încheie pentru Ahile făurirea scutului”²⁰.

Erezia vergiliană din *Aeneida* se desprinde din aceeași ordine cosmică a cărții duble, destinul urmat de Aeneas fiind cauza dezordinii și sinuciderii Didonei. Încă Homer fusese acuzat de impietate față de zei, care se aflau „în același raport în care erau puși de gândirea religioasă cu Destinul. De aproape douăzeci de secole, omenirea nu mai gândește însă în funcție de un destin unipersonal homeric, ci de Trinitate, una ca substanță, în trei ipostaze, paternă, filială și spirituală, și toate cărțile, cu excepția uneia singure, au fost resimțite ca profane, frivole. Aceasta este interdicția”²¹. Ceea ce subliniază aici Radu Petrescu este ruptura dintre canonul biblic și cel laic, profan, care a dus la ocultarea conceptului grec de Destin, izvorul central al tragediei, în favoarea comediei lumii. Dogma Trinității creștine a fost încălcată, în chip straniu, dinspre ambele antiteze: teologică și profană, când, în realitate, Cartea Vieții și Cartea Cărților sunt fețe complementare ale Destinului omenesc. Radu Petrescu ar fi trebuit să precizeze mai limpede că *interdicția* își are sursa, în primul rând, în teologia scolastică, tentată chiar prin primatul papal să ignore Trinitatea, Papa (Tatăl) lumesc substituindu-se monoteismului iudaic al Vechiului Testament. Se încifrează aici cea mai grea *încercare* a creștinismului occidental, declanșator de erezii „vergiliene”, care stau la baza literaturii moderne. Paradoxul sesizat de Radu Petrescu este că *interdicția morală* în numele Bibliei a blocat Trinitatea, izolând-o de *dimensiunea a treia*²², cea *estetică*, a Destinului din tragedia greacă. Este un gând genial al lui Radu Petrescu, merit să explice *erezia* dramatică a lui Nietzsche, care s-a întors cu fața de la creștinism către recuperarea tragediei grecești, preferându-l pe Dionysos lui Iisus și, evident, Papei. Iată încercarea lui Radu Petrescu de elucidare a blocajului Trinității, în beneficiul canonului literar: „Construcția în funcție de instanța trinitară este până acum blocată în parte din cauza interdicției, în parte din cauza acelei esențiale dificultăți de interpretare constând în elucidarea Trinității în favoarea exclusivă a elementului patern. Dumnezeu gândit doar ca element patern își pierde înțelesul, în sensul că, din punctul de vedere al dogmei, elementul patern este doar o față a lui Dumnezeu, dar, și, implicit, în sensul că prin echivalarea lui Dumnezeu numai cu Tatăl este luată posibilitatea de a construi în funcție de altceva decât de zeul suprem, unipersonal, al antichității homerice, în funcție de Trinitate, singura putință de a construi, totuși, ca Homer, așa că în summa homerică a literaturii europene, două mii

de ani literatura rămâne înscrisă, până acum, în linia eretică, față de Homer, a *Aeneidei* vergiliene²³.

Îngrijorările lui Radu Petrescu concordă cu ale lui Eminescu, și el dramatic contrariat că *treimea cea de o ființă* întruchipată de Iisus și de Biserica lui Iisus cedează locul Dumnezeuului *unic*, autoritar și răzpunător al Vechiului Testament, răscolind individualismul modern și biruința *răului* în istorie. (Vezi poemul dramatic *Mureșanu*). Nu întâmplător Radu Petrescu acordă importante pagini „trinității homerice” a literaturii române: Eminescu, Creangă, Caragiale, poetul devenind, în linie dantescă, ariostescă și shakespeareiană, ca *poet național*, centrul iradiant al canonului literar românesc, dincolo de mărginitele încadrări în romantismul de școală: „A continua să-l raportăm la *școala* romantică înseamnă a face din el un romantic tardiv, de interes strict local, *cum a și fost socotit* de unii. Verlaine și Mallarmé înșiși crescuseră din vigurosul trunchi romantic hugolian, la fel Baudelaire, și ce a constituit poate un obstacol până acum la buna înțelegere a lui Eminescu este faptul că poetul nostru, spre deosebire de contemporanii săi, a tins către o formulă de totalitate, care l-a făcut să absoarbă în opera lui și folclorul și tot ce i s-a părut valoros în literatura română de până la el, în special din poezia unor romantici ca, aceia da!, Cârlova, Bolintineanu, Alexandrescu, Eliade. Această formulă de totalitate, exemplar realizată, i-a conferit pe drept cuvânt locul poetului național²⁴.

Diferență enormă, așadar, între Radu Petrescu și școala postmodernistă, în frunte cu Lucian Boia și Nicolae Manolescu, contestatarii lui Eminescu în postura de *poet național*. La Radu Petrescu prima *esteticul*, nu ideologia „corect politică”! În numele esteticului cerea scriitorul regândirea paradigmei literare în raport cu abisul ontologic al dogmei creștine a Trinității: „Planul cărții lumii și cel al cărții scrise sunt antagonice pentru a le face posibile pe amândouă, fără eliminarea antagonismului dintre ele, care e în realitate secreta concordie a celor două fețe ale aceluiași lucru. S-a scris mult, de la Gide încoace, de punerea în abis a cărții, niciodată de punerea în abis, în carte, a lumii²⁵. Dar tocmai asta face Biblia, punând în abis lumea simbolizată de corabia lui Noe, salvatoarea lumii. De aceea, bisericile creștine sunt construite ca *nave*, străbătând marea învolburată a lumii. Admirabile sunt observațiile lui Radu Petrescu despre imaginea *meteorologică* a navei-Biserică, începând cu celebra Notre-Dame și sfârșind cu bisericile

românești construite, nu întâmplător, chiar din lemn, ca și corăbiile. De la corăbiile homerice la cele creștine drumul e de contiguitate, crede Radu Petrescu, iar elementul comun este *esteticul*. Acum, prozatorul ia ca martore capodopere ale romanului, de la *Don Quijote* până la *Madame Bovary*, dar și capodopere precum *Două loturi*, de Caragiale, construcția aventurieră a acestei nuvele fiind a călătoriei pe marea lumii, ca punere în abisul neființei a tragicomicului Lefter Popescu. Nu întâmplător eroii aceștia celebri s-au născut din *lecturi*, aparent dintr-o pasiune „estetică” irepresibilă. Cele două loturi caragialiene substituie lecturile eroului cervantesc. În analiza pătrunzătoare a fenomenului, Radu Petrescu este perfect pancronic cu René Girard, cel care a debutat, în 1961, cu *Minciună romantică și adevăr romanesc*. Dacă în viziunea lui Girard, Don Quijote și Emma Bovary sunt captivi ai *dorinței deviate* (minciuna romantică), incapabili a se ridica la *dorința verticală* (adevărul romanesc, estetic, de sorginte divină), la Radu Petrescu efortul hermeneutic se focalizează către devierea de la *conștiința estetică*, venindă din conștiința estetică homerică. În definitiv, ambii interpreți se întâlnesc, deși pornesc de la referențiale diferite, aparent antagonice.

S-a crezut, spune Radu Petrescu, că Don Quijote, Emma Bovary trăiesc o profundă conștiință estetică, vrând să impună lumii „natura și conduitele literaturii, adică dintr-un exces de conștiință estetică”²⁶. În realitate, „ce îi unește pe ea și pe eroul lui Cervantes este neputința de a trăi, adică de a trăi până la capăt, ca eroii și ca eroinele din romane”. De aici eșecul lor existențial. Trezirea lor finală, de aceea, „e totuna cu moartea”, încât abisul estetic al Cărții îi respinge. Iată de ce, observă, penetrant Radu Petrescu, în pofida celebrei afirmații: *Madame Bovary c’est moi*, eroina romanului este „cel mai puțin flaubertian dintre marile personaje ale lui Flaubert”²⁷. Și asta fiindcă Flaubert este unul dintre cei mai *estetici* creatori ai lumii, vrednic de Homer. Altfel spus, lipsește eroilor lui Cervantes și Flaubert „viețuirea corectă în sfera valorilor estetice”²⁸. De aici geniul acestor creatori, care au înțeles drama blocării dogmei Sfintei Treimi în istoria creștinismului european.

Și tot de aici admirația mea tardivă pentru capodopera gândirii estetice a lui Radu Petrescu, nemişcându-mă de ce la data apariției, în anul morții prozatorului, n-a stârnit nicio reacție pe potrivă. Probabil eu însumi n-aș fi fost pregătit atunci pentru o asemenea reacție. Îmi fac acum *mea culpa*.

Note

¹ Reacție notată în însemnarea 6193 din *Numere în labirint*, II, Editura Opera Magna, Iași, 2008, p. 255.

² Cf. Harold Bloom, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, New York, Harcourt Broce, 1994, v. trad. din engleză a Deliei Ungureanu, *Canonul occidental – Cărțile și școala Epocilor*, Grupul Editorial Art, București, ediția a II-a, 2007.

³ Cf. Harold Bloom, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, New York, Harcourt Broce, 1994, v. trad. din engleză a Deliei Ungureanu, *Canonul occidental – Cărțile și școala Epocilor*, Grupul Editorial Art, București, ediția a II-a, 2007.

⁴ *Idem*, p. 47.

⁵ *Idem*, p. 38.

⁶ Svetlana Paleologu-Matta, *Eminescu și abisul ontologic*, Aarhus, Danemarca, 1988.

⁷ Radu Petrescu, *A treia dimensiune*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 13, 17, 22 etc.

⁸ Radu Petrescu, *Meteorologia lecturii*, Editura Cartea Românească, București, 1982, p. 7.

⁹ *Idem*, p. 12.

¹⁰ *Idem*, p. 20.

¹¹ *Idem*, p. 61.

¹² *Idem*, p. 76.

¹³ *Idem*, p. 79.

¹⁴ *Idem*, p. 82.

¹⁵ *Idem*, p. 86-87.

¹⁶ *Idem*, p. 87.

¹⁷ *Idem*, p. 88.

¹⁸ *Idem*, p. 89.

¹⁹ *Idem*, p. 92.

²⁰ *Idem*, p. 93.

²¹ *Idem*, p. 95.

²² A se vedea eseul *A treia dimensiune*, care dă titlul jurnalului tipărit în 1984.

²³ Radu Petrescu, *Meteorologia lecturii*, p. 95.

²⁴ *Idem*, p. 234.

²⁵ *Idem*, p. 96-97.

²⁶ *Idem*, p. 122.

²⁷ *Idem*, p. 123.

²⁸ *Idem*, p. 133.

Diana VRABIE

Avatarurile corespondenței literare

D.V. – conf. univ. dr., Universitatea „Alecu Russo”, Bălți, Catedra literatura română și universală. Autoarea volumelor *Urme pe nisip* (2005), *Cunoaștere și autenticitate* (Premiul Didactica al Salonului Internațional de Carte, Iași, 2009), *Literatura pentru copii* (Premiul Ministerului Educației la Salonul de Carte pentru Copii, Chișinău, 2010). Membru al Uniunilor Scriitorilor din Republica Moldova și din România.

Dacă jurnalele, memoriile, autobiografiile au reușit în ultimele decenii să iasă din sfera paraliteraturii, fiind omologate inclusiv printr-o atenție sporită din partea criticilor literari, *corespondența literară* mai are de înfruntat numeroase prejudecăți „canonizate”. De vină, în parte, dovedesc unele corespondențe ce au compromis genul, în parte, reticența ce mai planează asupra unei specii „de frontieră”, dar și ambiguitățile teoreticienilor ce frânează delimitările punctuale între *corespondență / literatură epistolară; corespondență intimă / extimă, corespondență documentară / autentică / ficțională / convenție epistolară; epistolieri și epistolari* etc. Numeroase probleme rămân în continuare deschise, așteptându-și soluționarea, cum ar fi moralitatea publicării și comentării corespondenței intime a unor persoane care n-au intenționat niciodată să-și exhibe public amănunte ale vieții; evaluarea autocenzurării și, respectiv, a gradului de sinceritate a celui care aduce în atenția publicului epistolarul; hotarul fluctuant dintre literaritate și nonliteraritate; tipul matricei comunicaționale de care ar aparține etc.

Deși avem o literatură epistolară bogată, abordările sintetice dedicate speciei sunt foarte puține la număr: un vechi studiu dedicat literaturii epistolare al lui Al. Săndulescu, volumul *Mari corespondențe* (1981) de Livius Ciocârlie,

câteva capitole din *Genurile biograficului* (2008) de Eugen Simion, implicațiile sporadice din *Literatură și comunicare. Relația autor – cititor în proza românească pașoptistă și postpașoptistă* (1999) de Liviu Papadima, referințele asupra epistolei medievale în literatura română (Și au scris carte. *Eseu asupra epistolei medievale în literatura română*, 2003) semnate de Laura Bădescu și, doar forțând nota, am mai putea atesta vreo câteva.

Chiar dacă aprecierea corespondenței se face din perspective diferite (ale filosofiei, retoricii, esteticii, istoriei și ale istoriei și criticii literare, mai ales), este cert că în istoria mentalităților literatura epistolară ca sursă de informații, dar și ca valoare estetică nu poate fi ignorată. Funcționând ca specie literară în epoca latină, epistolele s-au bucurat de o largă răspândire. O succintă incursiune în tradiția epistolară europeană a realizat Al. Săndulescu, afirmând că romanii au fost cei care au înzestrat cultura universală cu primele capodopere epistolare: „Primele scrisori aparțin unui tată sau unei mame: Cato cel Bătrân către fiul său Marcus, Cornelia către fiii săi Grachii”.¹ Completează galeria Cicero, Apostolul Pavel, Pliniu cel Tânăr, Dionis din Halicarnas, Seneca, Marc Aurelius, Sf. Augustin; prin cei din urmă scrisoarea devine din ce în ce mai mult un mesaj filosofic și religios, păstrându-și numai forma de adresare directă, orală, intimă.

Aparținând genului epistolar, corespondența literară reprezintă o specie epică, ce presupune schimbul de scrisori între personalități culturale, implicând consistente valori documentare, biografice, istorice, culturale, psihologice, etice, estetice. Dintre toate speciile intimiste, corespondența „pare a fi cea mai puțin literară, întrucât exclude funcția poetică. În principiu, scrisoarea există ca intermediar. Ea îi spune cuiva ceva, din partea altcuiva”², ținând de o *poetică a comunicării*. Guvernată de numeroase intenții (informative, narative, didactice, critice, afective, polemice), corespondența reprezintă o comunicare intimă, personală, de unde și unicitatea relației dintre emitent și destinatar. Abordând matricile comunicaționale care ordonează majoritatea strategiilor de adresare, Liviu Papadima include corespondența în matricea intersubiectivă, deoarece aceasta e dominată de funcția de contact, iar tematic valorifică substanța „trăirii”, a experienței individuale: „Epistolarul începe de acolo de unde se termină pedagogicul: acesta din urmă țintește la o echilibrare consensuală, spre a fi instaurată la încheierea textului. Cel dintâi tinde, dimpotrivă, să creeze o comuniune experiențială în interiorul textului însuși, cu «concluzie» suspendată”.³

Marca epistolarului ar fi tocmai această prezență gata de replică. Dacă în momentul scrierii este un act solitar, mimând comunicarea reciprocă, în realitate este un monolog ce va ajunge la destinatar doar în timp. Mai mult, corespondența constituie o tentativă de a acoperi o lipsă, un deficit de comunicare, procesul scriiturii reprezentând un act de anunțare a absenței și de recuperare imaginară a destinatarului.

Radu Toma⁴ plasează discutarea genului epistolar în imediata prelungire a discursului memorialistic, considerând că unul este transformarea celui-lalt. Tributară mai degrabă prozei de călătorie, ea își face drum cu ostentație în sânul literaturii, generându-și propria poetică. Spontaneitatea, creativitatea artistică, caracterul biografist-confesiv, mărturisirea experienței nemediate descurajează reducerea ei exclusivă la ipostaza documentului biografic, cea din urmă având drept mărci esențiale următoarele elemente formale: expeditorul, locul, data, destinatarul, semnătura, sigiliul.

Pentru a pătrunde în intimitatea acestei specii, câteva delimitări se cer trasate din capul locului: în primul rând, nu trebuie confundată *corespondența propriu-zisă* cu cea *literară*. Încercând să surprindă misterul transgresării scrisorii informaționale în text literar, Livius Ciocârlie pornește de la statutul instanțelor comunicării epistolare, subliniind rolul determinant al lectorului: „dacă hazardul scoate scrisoarea din circuitul informațional căruia îi era destinată, adică dacă cititorul nu este același cu adresantul inițial și el ignoră identitatea expeditorului, atunci se produce un fenomen remarcabil: din simpla purtătoare de mesaj, scrisoarea se preface în text literar”⁵. Cu alte cuvinte, abia detașată de contextul ei firesc, scrisoarea, prin capacitatea ei de a proiecta un univers imaginar, poate deveni literatură, generând un alt context. „O anumită gratuitate, deci, este necesară pentru ca transformarea să se petreacă; numai gratuitatea permite – fals paradox – ca încărcătura existențială a scrisorii să fie măsurată estetic de cititor.”⁶ Lipsa intenționalității informaționale îi asigură accesul la statutul de text literar, deși aceasta nu rămâne decât o primă premisă, urmând ca dialogul epistolar să-și revendice și alte calități.

În ceea ce privește *corespondența propriu-zisă*, fundamentată pe necesitatea individului de „a se comunica”, numeroase distincții s-au făcut în interiorul ei, de-a lungul timpului, în vederea unei evaluări eficiente, pornindu-se de la departajările simpliste, cum ar fi cea centrată pe partene-

rii implicați în schimbul epistolar sau cea divizată în genuri, după cum urmează: demonstrativ, judicial și deliberativ. Un alt criteriu epistolografic vizează *distanța geografică și psihologică*. Pentru a delimita materialul epistolar al secolului al XVII-lea, Rita Marquilhas a apelat la criteriul distanței fizice și geografice: „pentru a caracteriza în linii generale obiectul epistolografiei, s-a procedat la o clasificare realizată în baza distanței fizice care poate să motiveze corespondența particulară: distanța provocată de lipsa de mobilitate a indivizilor încarcerăți din motive juridice sau aparținând aceleiași comunități sociale și cea creată de mobilitatea geografică”.⁷ Evoluția corespondenței a fost într-adevăr determinată în mare măsură de fenomenul emigrării și cel al descoperirilor geografice. Operând cu criteriul „tematic” în cadrul mesajelor populare, Daniel Roche⁸ ajunge să delimiteze între *scrisorile de dragoste*, ale *relațiilor de familie* și cele ale *dinamicii muncii*. Scrisorile lui Horațiu și Cicero sunt frecvent citate pentru diversitatea temelor abordate. Cel din urmă va propune și una dintre primele tipologii epistolare: *genus familiare et icosum* și *genus severum et grave*. După caracterul lor, scrisorile pot fi lirice, patetice, elegiace, ironice, laudative, polemice, satirice, alegorice etc. Având în vedere caracterul utilitar al mesajelor populare, o altă cercetătoare, Franzina, distinge între *scrisoarea particulară de salutări*, *scrisoarea de recomandare* sau *de cerere* și *scrisoarea de informare*, *de reclamație* sau *denunțare*.⁹

Mai mult, în interiorul primei categorii vom delimita între corespondența *intimă*, scrisă în lipsa unei intenții de publicare anumită, și cea *publică* sau *extimă*, după terminologia jurnalului lui Michel Tournier. În cea din urmă s-ar include acel „catastif de socoteli și evenimente de familie”¹⁰, făcut public, la care face trimitere scriitorul francez, *corespondența regală*, care a avut un rol determinant în viața publică, într-un cuvânt, corespondența cu finalitate editorială. În spațiul românesc, Constantin Brâncoveanu se pare că a avut cea mai dinamică activitate diplomatică, reflectată într-un număr de 282 de scrisori¹¹, urmat de Mihai Viteazul, cu 240.¹² E de reținut faptul că pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, datorită necesității „unui cod de comunicare ce reflecta adesea un comportament social distinct”¹³, apar așa-zisele *manual epistolare*, un soi de compendii retorice, funcționând ca un „concis rețetariu în funcție de dorința emițătorului, de statutul receptorului, de brevitățile mesajului”¹⁴. Pentru cultura noastră, reprezentative rămân cel mai vechi epistolar întrebuițat la Academia domnească, păstrat

într-un codice (1666) la Veneția, sub titlul *Scurtă metodă asupra modului cum trebuie compusă o scrisoare*, precum și des invocatul breviar din secolul al XVIII-lea – *Despre metodele epistolare ale cărturarului Theophil Corydaleau*. Apariția acestor manuale epistolare va genera în fapt convenționalismul și inautenticitatea – inamici ai corespondenței.

Necesități de natură obiectivă au determinat ca scriitura epistolară să existe încă din cele mai vechi timpuri. Odată configurată, istoria corespondenței s-a perpetuat ca un mod specific de structurare a comunicării scrise. În consecință, fiecare epocă istorică a apelat, mai mult sau mai puțin, la această specie dialogală, acreditarea căreia s-a produs în timp. Astăzi, în era e-mailului, a messengerului și a chat-ului, corespondența privată consemnată pe suportul de hârtie a ajuns desuetă.

Pentru o evaluare justă a corespondenței, va trebui să delimităm în cadrul corespondenței intime între scrisorile cu *valoare documentară* și cele cu un *coeficient sporit de expresivitate literară*, întrucât, dincolo de rateurile inerente oricărei specii, care a debutat fără pretenția literarității, există suficiente exemple ce probează valoarea artistică a corespondenței. Literaritatea epistolei nu implică în mod necesar un emițător consacrat în planul literaturii. Spre exemplu, valoarea artistică a unor corespondențe ale Imperiului Roman este astăzi incontestabilă (corespondența lui Cato cel Bătrân cu fiul său Marcus, scrisorile lui Brutus, ale lui Marc Aurelius, Cassiodor sau ale Sfântului Augustin etc.)

Dacă genul epistolar propriu-zis este atestat încă din Antichitate, corespondența cu un grad ridicat de expresivitate literară se impune mai ales după anul 1900, consolidându-se, ulterior, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, când are loc deplasarea epistolei din sfera utilitarului în cea a literaturii.

Puterea de seducție a stilului epistolar a fost resimțită și de scriitorii literaturii române. Primele epistole românești, în accepție strict informațională, au devenit accesibile cititorilor prin publicarea lor în volume de crestomații de literatură¹⁵ sau de limbă literară.¹⁶ Volumele de corespondență consemnează afirmarea unei formularistici epistolare standardizate, utilizate atât în Țara Românească, precum și în Moldova sau Transilvania.

Așa cum la noi intimitatea este descoperită abia în secolul al XIX-lea, primele corespondențe literare sunt atestate relativ târziu față de impul-

surile europene. De reținut totuși că proza noastră artistică apare și se dezvoltă, în prima ei fază, sub semnul memorialisticii epistolare și de călătorie și aparține momentului 1848. Aproape toate genurile și speciile literare, cu excepția teatrului, au fost modelate de tiparul corespondenței. Această configurație este adoptată, cu unele modulări din alte specii, de memorialul de călătorie (*Peregrinul transilvan* de Ion Codru Drăgușanu; *Călătoria în Africa* de Vasile Alecsandri), de speciile prozei scurte (în cazurile lui Costache Negruzzi, Ion Ghica, Vasile Alecsandri, *Vasile Porojan*), de romanul sentimental (*Manoil* de D. Bolintineanu), dar și de poezie (*Epistolele* de Gr. Alexandrescu) etc.

Corespondența cu valoare documentară va fi valorificată de Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Duiliu Zamfirescu, mai târziu de interbelicii Eugen Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, George Călinescu ș. a. De o certă valoare literară dă dovadă corespondența lui Al. Odobescu, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea, precum și inedita experiență epistolară a lui E. Lovinescu cu Mihail Dragomirescu și Elena Farago, sau cea a lui G. Călinescu cu Al. Rosetti. Corespondența Eminescu – Micle a constituit pentru istoricii literari un material de o valoare inestimabilă, completând numeroase goluri din biografia poetului, iar pentru critici, stabilirea unor punți de legătură cu creația literară. Perioada interbelică reține celebrul dialog epistolar dintre Mateiu Caragiale și prietenul său Boincescu, dar și corespondența lui Liviu Rebreanu, a lui Pompiliu Constantinescu, a lui Emil Cioran, a lui I. D. Sârbu. Vor urma ineditele *Scrisori provinciale* ale lui Ștefan Bănulescu, cele ale lui Emil Brumaru către Lucian Raicu sau, mai recent, *Scrisorile unui fazan* ale lui Alexandru Mușina, în care atestăm, pe lângă radiografierile societății, observațiile unui om atent la schimbările de relief și presiune ale literaturii. Corespondența divulgă cultura emitentului, starea lui psihică, dispoziția, reliefând elemente autobiografice și comportând o factură narcisiacă.

Când abordăm lucrurile prin prisma literarității, nu orice corespondență, în mod evident, va avea valoare literară, după cum nu orice dialog epistolar va deține calitatea de document uman revelatoriu. Atunci când vorbim de corespondență ca specie a literaturii confesive, interesul va fi reținut doar de scriitura epistolară autentică, valoroasă ca document uman și din punct de vedere estetic, comportând, totodată, o tentă spo-

rit terapeutică. Mai mult, vorbim de corespondență literară, când însușirea scrisului de a se arăta pe sine dobândește un anume relief.

Publicând fragmente din corespondența lui Alecsandri sau a lui Negruzzi, revista „Convorbiri literare” exprimă teza referitoare la conceptul *personalității* și al *scriiturii ca eveniment*: interesante sunt nu orice fel de documente originale, ci doar cele care îi privesc pe marii scriitori și care au în centrul lor figura unei personalități. În spiritul pozitivist al epocii, „editorii” se arată interesați de ceea ce se ascunde îndărătul creației. Prin aceste documente, literaturii i se opune, ca o altă față a ei, imaginea celui care scrie. În cazul corespondenței unui scriitor, documentul provoacă un interes dublu: pentru realitatea relevată, dar și prin proiectarea imaginii posibile a aceluși scriitor. Printre numeroasele corespondențe, a căror valoare literară nu poate fi contestată și dindărătul cărora transpare imaginea celui care scrie, se numără cea a lui Voltaire, Goethe, Schiller, Mérimée, Balzac. Valoros din punct de vedere estetic se dovedește schimbul de scrisori dintre Gide, Francis Jammes și Paul Valéry, Jacques Rivière și Alain Fournier sau cel dintre Paul Claudel și Roger Martin du Gard, Marcel Proust și Emile Straus, dar și scrisorile lui Flaubert, care îi conturează în cel mai pregnant mod portretul interior, sau ale lui Dostoievski (peste 1300), care reprezintă o uvertură benefică operei sale artistice. În cazul unor scriitori celebri, corespondențele ajung să concureze cu marile romane. Corespondența lui Voltaire este astăzi mai citită decât romanele sale, la fel cum cea a lui Flaubert este mai actuală decât unele opere de ficțiune, dovedindu-se un veritabil tratat de estetică literară. Publicarea dosarelor epistolare și a actelor permit, ca și în cazul jurnalelor de creație, observarea procesului de prefacere a unor documente epistoare în fapte literare. În spațiul românesc, corespondența lui Mihail Sebastian, alături de jurnalul său, au eclipsat practic opera de ficțiune, întrucât relevă autenticitatea șantierului de lucru. Romanul *Scrinul negru* al lui G. Călinescu obține un succes redutabil datorită scrisorilor și actelor¹⁷ cu care intră într-un raport intertextual. În cazul dat avem de a face cu *absorbirea unui roman în roman*, întrucât scrisorile reprezintă prin ele însele un roman. La pornire simple documente pe marginea unor opere propriu-zise, ele devin literatură printr-o anumită așezare a cititorului. Sunt „moderne” tocmai fiindcă cer, ca să existe ca literatură, o citire activă, în stare să le exploreze resursele dincolo de planul documentar.

Purtătoare de destin și mai puțin de sens, zeul tutelar al căreia rămâne timpul, *corespondența* și-a dovedit în timp dreptul la existență în cadrul spațiului literar, cu obligațiile de ordin estetic, pe care și le-a asumat tacit. Într-un context general al interesului sporit față de genurile biograficului, *corespondența* ne va oferi încă multe festine lectorale.

- Note**
- ¹ Al. Săndulescu, *Literatura epistolară*, Editura Minerva, București, 1972, p. 21-22.
  - ² Liviu Ciocârlie, *Mari corespondențe*, Editura Cartea Românească, București, 1981, p.7.
  - ³ Liviu Papadima, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Editura Polirom, Iași 1999, p. 89.
  - ⁴ Radu Toma, *Epistemă, ideologie, roman: secolul XVIII francez*, Editura Univers, București, 1982.
  - ⁵ Liviu Ciocârlie, *op. cit.*, p. 8.
  - ⁶ *Ibidem*.
  - ⁷ Apud: Laura Bădescu, *Epistola în literatura medievală portugheză*, p. 39-40.
  - ⁸ Daniel Roche, *Le peuple de Paris*, Aubier, Paris, 1981, p. 214.
  - ⁹ Apud: Daniel Roche, *op. cit.*, p. 47.
  - ¹⁰ Michel Tournier, *Jurnal extime*, trad. de Radu Sergiu Ruba, Editura Humanitas, București, 2009, p. 7.
  - ¹¹ Cf. Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 153.
  - ¹² Cf. Paul Constantin Florin Cernovodeanu (coord.), *C. Brâncoveanu*, Editura Academiei Republicii Socialiste, București, 1980, p. 130.
  - ¹³ Laura Bădescu, *Epistola în literatura medievală portugheză*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007, p. 35.
  - ¹⁴ *Ibidem*.
  - ¹⁵ Cf. *Crestomație de literatură română veche*, coordonatori Ion C. Chițimia și Stela Toma, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, vol. I, p. 29-48.
  - ¹⁶ Ștefan Munteanu, Ileana Oancea, *Crestomație românească. Texte de limbă literară. Epoca veche și premodernă*. Timișoara, 1972.
  - ¹⁷ Cf. „*Dosarul*” *Scrinului negru*, studiu introductiv și ediție de Cornelia Ștefănescu, Editura Eminescu, București, 1977.

Adrian DINU RACHIERU

Sănătatea emoțională în societatea mediatică

A.D.R. – prof. univ. dr., din 2012 prorector al Universității „Tibiscus” din Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism*, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Chișinău, 2010; *Ion Creangă. Spectacolul disimulării*, Timișoara, 2012; *Conviețuirea cu Eminescu*, Iași, 2013; *Romanul politic și pactul ficțional* (I), Iași, 2015; *Polemici de tranziție*, Uzdin, R. Serbia, 2016.

Sintagmă care s-a impus fulgerător în circuitul științific, *inteligenta emoțională*, ar defini, în opinia psihologului Daniel Goleman, „un alt mod de a fi inteligent”. Față de faimosul coeficient de inteligență (IQ), exprimând capacitățile cognitive, inteligența emoțională (EQ) nu este determinată genetic și permite o continuă îmbunătățire a *nivelului EQ*, contând azi – potrivit unor voci autorizate – mai mult decât IQ-ul. Dacă acceptăm ipoteza acestei continue dezvoltări prin *maturizare*, ca să preluăm un „termen demodat” (D. Goleman, 2004, p. 7), înseamnă că avem obligația de a aborda această complexă problematică dintr-o dublă per-

The double importance (educational and practical) of Emotional Intelligence, a highly successful concept of the last decades, requires, through selfknowledge and selfcontrol, an awarness of “feelings” and a continuous improvement of the IE level (emotional competence) in the relationships with ourselves and others. In leadership, emotional responsibility, through resonant, empathic leaders, induces a positive climate which enhances performance. Since the value of the basic indicators of IE has alarmingly decreased in children, the causes being economic and technological, the examination of the NEW-media pathology (as an “electronic elixir”) within the mediatic society becomes an urgent requirement of maximum responsibility, which calls for an effective media pedagogy by activating the critical filtre.

spectivă: *educativă și aplicativă*, făcându-ne eficienți și adaptabili în viața familială sau profesională (organizațională), – motiv de a propune, pe urmele lui Charles C. Manz, conceptul de *disciplină emoțională*, un cuplu aparent nefiresc, aproape oximoronic, hibridând doi termeni în conflict. Cum „trăirile”, în plan fizic sau mental, sunt vehiculul emoțiilor, cum zilnic suntem puși în fața unor opțiuni / alegeri însoțite de reacții emoționale, a controla starea emoțională devine o cerință strategică, prin *autoconducere* (C. Manz, 2005). Stările emoționale, dând culoare vieții, conduc la anumite decizii care, inevitabil, produc consecințe. Energia emoțiilor (empatie, mânie, furie, tristețe, gelozie, oboseală, apatie etc.) desfășoară un spectru larg, îngăduind completitudinea emoțională, dar și nevoia conștientizării. Astfel, „administrarea” furiei, de pildă, evitând „suprastimularea emoțională”, conservă un anumit nivel energetic, fără a cădea în depresie, epuizare. Puterea noastră de a alege, afirmă categoric C. Manz, determină felul în care ne simțim, controlând impulsurile emoționale și comportamentale (adică „amprente emoționale”). Schițând scopuri și planuri pozitive, „învățând” optimismul (cf. Martin Seliman), înțelegând empatic punctul de vedere al celorlalți, prelucrând constructiv influențele și evenimentele care ne asaltează cotidian, suntem capabili de „a regla” emoțiile, spunea James Gross, armonizând reacțiile și scopul. Puterea de a practica *disciplina emoțională* ține de perspectiva mentală, progresând pe latura conștientizării emoționale, controlând „partea emoțională” a naturii noastre. *Disciplina emoțională* este „o materie la care viața ne examinează zilnic”, reamintea Charles Manz; ea cere o psihologie pozitivă, bazată pe optimism și autocontrol (meditație, liniște), fără a ignora încercările, obstacolele la care suntem supuși. Nu e vorba de a reprima, prin blocaj (activând forța voinței), gama emoțională, ci de a evita *haosul emoțional*, iscat de felurite „furtuni emoționale”. Insistent, din unghiul psihologiei interpersonale, se vorbește și despre *inteligenta socială* (SQ), văzută ca o *știință nouă* (revoluționând relațiile umane), cu implicații majore în experiența de viață, dar și în sfera funcțiilor biologice, prin „reactivitatea socială a creierului” (D. Goleman, 2007, p. 19). Pornind de la postulatul *interconectivității*, impus de *neuropsihologia socială* (John Cacioppo, Gary Berntson), creierul social / sociabil funcționează ca un *radar interpersonal*, declanșând, prin mecanisme neurale, reacții care evidențiază abilitățile noastre sociale („calcul social”, talent manipulativ, decizii instantanee, contaminare emoțională etc.). Evi-

dent, *creierul social* este „o ficțiune utilă” (D. Goleman, 2007, p. 367), orchestrând „un grup de sisteme de circuite”, cu responsabilitate neurală dispersată. Dacă inteligența socială ar fi doar cogniție socială, adică o abilitate cognitivă aplicată „arenei sociale”, atunci n-am putea identifica diferențe reale între talentul cognitiv și cel social. Pentru mulți specialiști (psihologi, îndeosebi), inteligența socială, ca „talent primordial” al creierului uman, coincide cu inteligența generală, aceștia ignorând capacitățile noncognitive (empatia primară, sincronia). Or, SQ, conceptul propus, prin 1920, de Edward Thorndike, recomandând „a acționa înțelept în relațiile noastre”, presupune *eficacitate interpersonală* (sincronie, precizie empatică, rezonanță emoțională, cogniție socială). Dacă inteligența emoțională se bazează pe automanagement, inteligența socială înseamnă „managementul relațiilor”, noi știind că fiecare interacțiune are un *substrat emoțional* (D. Goleman, 2007, p. 22), implicând, uneori, și „triada întunecată” (narcisism, machiavelism, psihopatie), afectând / alterând rezonanța empatică.

Or, în filosofia managerială, rolul inteligenței sociale este decisiv în obținerea succesului. Și inteligența emoțională era „ingredientul absent” din rețeta competitivității, atât la nivel individual, cât și organizațional (D. Goleman, 2004, p. 9). Subliniind limitele IQ-ului (chiar „mistica” ce învăluisese termenul), D. Goleman insista asupra „noilor criterii” în rețeta performanțelor, evidențiind rolul *competențelor emoționale*, posibil de a fi dobândite, transformând potențialitățile în randament profesional și impunând testarea aspectelor comportamentale în ferme criterii evaluative. Fiindcă a proba aptitudini intelectuale (cunoștințe teoretice) și un respectabil *Know-how* tehnic sunt cerințe subînțelese în specializare; dar însușirile personale (inițiativă, empatie, adaptabilitate, flexibilitate socială, forță de convingere) capătă o greutate specială și devin chiar, odată cu mobilitatea globalizantă și nesiguranța slujbelor, „competențe portabile”. Folosind o bogată cazuistică și propunând ingenioase conexiuni (psihobiologie, neuropsihologie), D. Goleman, pe această bază empirică, angajat în discuții și controverse într-o veritabilă „odisee mondială”, cum recunoștea, putea conchide că apariția unor blocaje în mobilizarea potențialului ține tocmai de precaritatea *autocunoașterii emoționale*. Dincolo de harta corporală a emoțiilor, de percepția noastră (fiind vorba și de emoții „învățate”), sediul lor, se știe, este „creierul arhaic” (subcortex); iar instruirea prin tehnologii de

vârf (*high-tech*) pare mai puțin eficientă decât folosirea factorilor *low-tech* (formatorii umani), constata același Daniel Goleman.

Evident, de numele lui se leagă succesul noii viziuni, câștigând rapid teren. Totuși nu putem ignora contribuțiile unor predecesori, anunțând noul curent, precum Howard Gardner (vezi *Frames of Mind*, 1983), propunând – anticipator – termenul de *inteligență multiplă*, în care, alături de capacitățile cognitive-standard, includea și două „inteligente personale” (autoadministrarea și relațiile interpersonale), e drept, tot pe fundament cognitiv, subestimând inferența emoțională.

Până la urmă, deși minimalistă, o definiție acceptabilă a *inteligenței emoționale* presupune, relaționând cu noi înșine și cu ceilalți, „înțelepciunea cu care ne trăim emoțiile” (D. Goleman, Annie McKee, R. Boyatzis, 2007, p. 7). Cât privește *conducerea bazată pe IE*, neuitând că veritabilii lideri „fac apel la emoții”, ea reclamă prezența unor *lideri rezonanți*, fiindcă, avertizează autorii citați, rezonanța este „cheia conducerii bazate pe inteligența emoțională” (D. Goleman, Annie McKee, R. Boyatzis, 2007, p. 308). Dimensiunea emoțională a activității de conducere, uneori invizibilă, deseori ignorată, mizează pe un climat emoțional, inducând trăiri pozitive (pasiune, entuziasm, inventivitate) și evitând disonanța, disconfortul emoțional, cu certe costuri biologice. Un *lider emoțional*, cu abilități IE, „funcționează” ca *magnet emoțional* și emană rezonanță; el creează, prin impact emoțional, o dispoziție entuziastă și încurajează performanța, vădind empatie, flexibilitate și colocvialitate, conjugând / combinând intelectul și emoțiile, desfășurând, în contrast cu o conducere toxică, producând disonanță, o adevărată „artă emoțională” bazată, desigur, primordial, pe autocunoaștere. Iată de ce, în *leadership*, emoțiile nu mai pot fi ignorate, *responsabilitatea emoțională* rămânând în fruntea pachetului de obligații ale conducerii, canalizând emoțiile colective într-o direcție pozitivă și îndepărtând poluarea creată de emoțiile toxice (D. Goleman, Annie McKee, R. Boyatzis, 2007, p. 21).

Pe bună dreptate, în literatura de specialitate se menționează apăsător că educația bazată pe inteligența emoțională nu e o modă. Dezvoltarea psihoemoțională normală a copiilor asigură tocmai sănătatea lor emoțională, devenind adulți puternici și independenți, cu o viață împlinită (social, emoțional, intelectual). Or, viața de familie este „prima școală

a emoțiilor”, afirma D. Goleman. Pornind de la constatarea că, în epoca noastră, excesiv dinamică, fluidă, însăși copilăria „s-a schimbat”, devine foarte important cum ne tratăm propriile emoții și cum interacționăm cu cei mici, „alegându-ne” reacțiile. Trecuți prin „școala emoțională”, trebuie să dovedim, acceptând „războiul” generațiilor / fractura generaționistă, răbdare, perseverență, flexibilitate, adaptare, creativitate etc., îndeosebi în cazurile de „dislexie socială” (aptitudini sociale anemice). Or, s-a observat îngrijorătorul declin al însușirilor emoționale la copii, ca fenomen mondial, noile generații fiind „carențiale” (D. Goleman, 2004, p. 12). Valoarea indicatorilor de bază ai *intelligenței emoționale* a scăzut alarmant, instaurându-se simptomele de nesiguranță, iritabilitate, singurătate, violență (valul de sinucideri, violuri, crime), motivația fiind economică, dar și tehnologică, motiv de a examina, fie și fugitiv, *patologia New-media*, cercetată, desigur, contextual, cu ochi sociologic (timp liber, climat familial, „educația” prin TV, teleintellectualismul, spectacularizare, agresivitate), subminând parametrii inteligenței emoționale: conștiința de sine, echilibrul, motivația, empatia (rezonând cu ceilalți), sociabilitatea.

În numeroase împrejurări, unii analiști media, atenți la consecințele revoluției digitale, abandonând viziunea euforizantă, au avertizat asupra patologiei psihosociale a idolatrizatei „culturi de monitor”. Astfel, în *Virtual, mon amour*, Serge Tisseron observa îngrijorat că, în „a treia vârstă a mass-mediei”, frontiera dintre *viața online* și *viața reală* se șterge. Că noile tehnologii bulversează raportul nostru cu realitatea, instaurând „domnia indecidabilului”. Că, în fine, se impune să ne protejăm de acest bruiaj permanent („prin ecrane”), cultivând, ca antidot, o „veritabilă ecologie a spiritului maltratat” (S. Tisseron, 2013, p. 207). *Patologia New-media*, eclipsând realitatea, devenind un „elixir electronic”, procură voluptăți virtuale și senzații vizuale, exhibând viața privată, dislocând valorile și tradițiile sedimentate. *Flirtul web* înlocuiește nevoia unor întâlniri reale. „Accesul” la lume, ideologia divertismentului (infantilizare, starizare, publicizare), identitatea „de piață”, dorința de *extimitate*, revărsată în spațiul public, ne aruncă în insecuritate. Internetul, un mediu în extensie, cu frontiere deschise și facilități magice, pare un Rai tangibil; el ne modelează și ne redefiniște, fie elogiata ca șansă de spiritualizare, fie deplâns prin simptomele ori chiar demonizat, sub suspiciunile de control secret (vezi scandalul Snowden). Oricum, atașanta „butaforie electronică”, prin imer-

siune și interactivitate, creează dependență. Societatea mediatică ne invită la evaziune, plonjând în spațiul virtual, „dematerializat”, rupându-ne de problemele și constrângerile prezentului, părăsind realitatea ternă, stresantă, depresivă și cu efecte deloc neglijabile: desensibilizare, lexic sărăcit, identități fictive (multiple), o viață paralelă într-o lume paralelă prin prizonieratul virtualului. Riscând să ne pierdem busola în „oceanul virtual”.

Ca nou concept sociologic, însăși *societatea mediatică*, înglobând virtualul, trebuie redefinită. Era mediatică, cortegiul efectelor care au schimbat lumea prin revoluția digitală obligă la acest efort, sociologia urmând a încorpora realitatea virtuală, conform imperativului totalității (integralității). Categorie, *virtualismul* nu mai poate fi ignorat, chiar dacă el pare a încuraja *status-quo*-ul și rămâne un paleativ al schimbărilor sociale reale. Dar „partenerul internet”, prin amploarea transformărilor, nu este marginal, conducând la restructurări și redefiniri, implicit a felului în care gândim și percepem, integrându-ne în bitsferă. Există însă pericolul de a trata *internetul* ca spațiu virtual. El este, negreșit, *un fenomen real*, penetrant, ocupând – prin integrarea experienței online – o parte a vieții, „colonizându-ne” chiar (Rheingold). Distincția real / virtual ar defini, de fapt, polii unui *continuum*, mediul nostru existențial devenind o imensă rețea absorbantă, deconectându-ne de lumea reală, creând dependență, conducând la neglijarea responsabilităților, la atrofie civică și anonimizare. Cu posibila consecință de a agrega indivizii atomizați ai societății de masă în comunități atomizate, abolind proximitatea fizică. Aceste noi forme de comunitate, ca structuri sociologice, anulează definițiile clasice (pornind de la Tönnies); nu mai e vorba de o locație comună, ci, în cazul *comunităților virtuale*, prin dispersie geografică, doar de interese comune. Bineînțeles, noțiunea ca atare ne apare provocatoare, controversată, chiar un concept amorf; testarea validității ei a polarizat reacțiile, fie în sensul unui optimism care anunță o „înflorire” (Rheingold), fie în nota unui criticism (Weinreich și alții) care denunță iluzia contactelor sociale multiple, declinul spațiilor publice, comunitatea fiind, de fapt, *o rețea relațională*. Alți autori (precum Bittarello) vorbesc despre o „osmoză”, înțelegând spațiul virtual, prin explozia comunităților virtuale, ca un *mediu social extins*. Vom conchide că putem admite existența a două realități (fizică și digitală) câtă vreme sesizăm ca indubitabile efectele reale ale acestor

experiențe, subminând însă sentimentul comunității. În fine, impactul noilor tehnologii (accesibilitate, interactivitate) urmează a fi fructificat pe scară largă, cu efecte ambivalente. Oricum, importanța emoțiilor în dezvoltarea personalității este de netăgăduit, solicitând extinderea empatiei, cooperarea, altruismul. Din păcate, în agitata lume de azi, asistăm la slăbirea legăturilor umane. Așa-zisa *solidaritate mediatică* înseamnă relații „la distanță”, cu un „preț social” uriaș, conducând la *coroziune socială* (indiferență, banalizarea răului, anemie civică).

Universul digitalic oferă, așadar, o periculoasă libertate „fără margini”, cu efecte patologice, bulversând, scrie Serge Tisseron, identitatea socială și relațiile, adâncind prăpastia dintre *viața adevărată și viața online*. Ce-ar fi de făcut pentru a ne proteja de această „bigamie virtuală” (vieți paralele), pentru a ne cultiva „anticorpii” într-o eficientă *pedagogie media*? O necesară igienă intelectuală, refuzând, în seducătorul peisaj audiovizual, iluzoria protecție „într-un avatar”, ar instaura „o veritabilă ecologie a spiritului maltratată de mirajele ecranelor”, cum spera psihanalistul francez. Într-un spațiu mental supus torentului informațional, benefică ar fi, credem, *dieta digitală*, redescoperind lumea, controlând șuvoiul evenimential cu inevitabile ecouri emoționale, prin filtru critic și protectoare distanță reflexivă.

Bibliografie

1. Daniel Goleman, *Inteligența emoțională, cheia succesului în viață*, traducere de Gina Argintescu Amza, Editura Allfa, București, 2004.
2. Daniel Goleman, *Inteligența socială* (Noua știință a relațiilor umane), traducere din limba engleză de Ileana Achim, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2007.
3. Daniel Goleman, Annie McKee, Richard Boyatzis, *Inteligența emoțională în leadership*, traducere de Sabina Dorneanu, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2007.
4. Charles C. Manz, *Disciplina emoțională* (Puterea de a alege felul în care ne simțim), traducere de Andreea-Rosemarie Lutic, Editura Curtea Veche Publishing, București, 2005.
5. Serge Tisseron, *Lumea virtuală: avataruri și fantome*, traducere din franceză de Alina Bodnar, Editura Trei, București, 2013.

Nicolae Grigore MĂRĂȘANU

N.G.M. – poet, eseist, Brăila. Volume recente: *Mașinăriile mișcării* (2012), *Arderea Lui A* (2013), *Deșertul invizibil* (2014), *Parfumul de frezie auree* (2015). Prezent în antologii. Poezia sa e tradusă în engleză, macedoneană, indiană, maghiară, bulgară, sârbă. Deținător a numeroase și diverse premii pentru poezie, dar și al Premiului Internațional „Steaua de pe cer”, oferit de Enciclopedia WHO'S WHO și Registrul Internațional al Stelelor, Elveția, 2007; steaua Hercules se redenumeste cu numele poetului, trofeul Festivalului Internațional *EuroPoesia*, 2016.

O torță

Doi pantofiori merg înainte pe drum
să-mi arate locul incinerării.
Iar eu, minunându-mă,
invoc îngerul să-mi destaine vedenia.

Că n-am pomenit încălțări fără-de picioare
să umble singure pe cărare.
Nici osândit să fluiera în lațul spânzurătorii.

Cel ce se sinucide, am zis,
se cere judecat cu puțină-nțelegere.
Nu strivit cu bocancul,
ci luat pe palmă, că e înger căzut,
și redat sfințeniei de unde a fost alungat.

O torță în beznele memoriei devastate
poate lumina fără-de-sensul morții.

Chiar dacă adevărul nu are cap,
logica e fără de picioare
și piticul bate cuie-n țurloaie,
așază gura pe rană și se îmbată
cu sângele ce umple Graalul.

Stările extreme țin de confluența dezastrelor

Unii au zis că ar fi vorba de curaj.
Alții – de lașitate și egoism.
Iar cei ce transfigurează
vorbesc de irezistibila atracție a plonjării în gol.
Dar când privesc arborele cărnii arzând
inchizițional și proteic
știu că suicidul e revelație a exorcizării.
Stările extreme țin de confluența dezastrelor;
de amplitudinea îndurării ultragiate.
Și înțeleg de ce, după o viață în care ai tot suit,
ajunsă în vârf, n-ai rezistat ispitei
și ai întins mâna după veninele somnifere.
Canicula a atins 60 de grade la umbră!
Și sinucigașii au ieșit la seceriș.

Dragonul de foc

Nu ador incinerările.
Cei ce-și ard trupul nu vor avea trup pentru Inviere.
Din mormânt în mormânt pribegi-vor
să-mbrace oasele și nu vor găsi decât cenuși.
Iar tu, trupul fizic l-ai dăruit focului.
Cel eteric suie la ceruri fluturând batiste.
Iar cel astral vrea pe pământ, că e încă în dragoste.
Stăruind în metanie,
caut ispita ce te-a împins în brațele focului,
în patul focului!
N-o aflu și flacăra mă-mbracă în cămașă
fără de cusătură, mistuie pieptul și mă împinge
în dans baiaderic și ritm.
Din dans cad în metanie,

din metanie cad iar în dans,
și din dans în extază ca un derviș rotitor.
Și nu mai văd decât dragonul de foc,
miriapod zburând peste marele crematoriu.

Răsuful arderii

Bubuie în flamă stricăcioasa materie!
Carne,
oase,
părul în violete onduleuri,
în implozie bubuie stricăcioasa materie.
Nu asta ai vrut?
Să te oferi focului cu toate ale tale?
Sâni cu sfârcuri cât căpșuna în iunie,
unghii în sedefuri,
ochi cu pupile dilatate de atropină,
gleznă de ciută,
gât de lebădă în șiraguri de perle –
toate ale focului.
Încât întreb: peste câte frumuseți
încolți-va sămânța dezastrului?

*

Aș sparge crusta rugului
și, cu flăcările după mine,
ca o haită mușcându-mi carnea,
te-aș smulge din mistuirea în care te-ai osândit.

Dar nici cu propria-mi ardere nu te mai pot salva.
Damful de carne arsă topește aroma izmei de baltă
și, ca o miasmă a morții, ne biruie nările spre cenuși.

Parfumul de frezie auree

Veghez sufletul.

Și, ca un triumf al inocenței,
sufletul reverberează
în hieroglifa din vârful focului.
Iar cel ce te-a iubit își taie degetul dreptei
și cu sânge scrie pe zăbrele
numele proscrisei.
În timiditatea lor,
poetii se dedau la fapte mărețe.
Iar dacă spuzele ar vorbi
despre iubirile pe care le-am fost trait,
poate-ar trezi în tine
puterea de-a te realcătuși.
Chiar dacă în alt chip.
Dar dogorile au distrus în adânc
mirabila genă.
Și nu e semn că o Inviere
te-ar mai putea recupera din cenuși.
Măcar de te-ai desăvârși!
Dar celui ce se autouzurpă
nu-i bat clopote.
Și mântuire nu-i.
Și, chiar de-ai reînflori,
nu poți redobândi
parfumul de frezie auree.

În aromitoare zăbavă

Sunet de corn aud
din memoriile de sub cenuși.
Inima zice că nu e corn,
ci e freamătul focului a cărui

fără-de-formă
 ia chipul celei incinerate.
 Lumina topește în jur și, pedepsitoare, orbește.
 Ci eu tot nu-nțeleg de ce-mbraci chipul focului,
 când propriul chip era izvor frumuseții.
 Strig gurilor focului
 să nu mistuie trupul pe care l-am iubit!
 Dar, ca aurul în baie de acid sulfuric,
 strigătul se topește
 și sufletul țipă în aer că-i ard tălpile.
 Cum aș putea să te răscumpăr morții,
 să te mai pot iubi?
 În resemnare aș sfârși prin a îndrăgi o flacăără.
 Dar inima ca un potir s-a mistuit
 și scrum sunt tăriile iubirii.
 Spune, fârtate Scărarule,
 câte fuștee are scara sfințeniei?
 Că eu de la naștere sui și nu-i văd ținta!
 Și tare m-aș topi în aromitoare zăbavă.

Ainos!

Ainos!

Ainos!

Hieroglifa din vârful

Îți voi citi viitorul în hieroglifa din vârful a focului.
 Așa cum ghicitorii, zodiacii, geomanții
 trasează linii pe pământ în zori,
 le intersectează în nodurile divine
 și prezic viitorul popoarelor.
 Așa cum tatăl meu citea semnele anotimpurilor
 în viscerele berbecului sacrificat,
 bucurându-se când afla că anul fi-va
 al grâului,
 al porumbului,

al vinului
 înrobitor în arome și afrodisiace.
 Astfel mă bucur eu acum, când te-arăți dansând
 în dogorile din care se întrupează
 și iau chip, ca dintr-o apă a morților,
 magice geometrii,
 ruperi,
 întocmiri,
 dans baiaderic și ritm,
 toate înscriind în poemul cu litere de foc
 prezicerile mitosemnului.
 Sunt spirite ce-ți ies în cale
 să te ademenească spre țara *Bardo*?
 Dar tu nu într-acolo te îndreaptă –
 e tărâm al morții mistuitoare.
 Și moartea, prin lucrarea ei, nu transfigurează.
 Moartea desfide!

Divina ambiguitate

Acum, când spre tăcere toate călătoresc,
 când cărnurile sunt flăcări,
 flăcările sunt cenuși,
 cenușile-s veșnicuțe și nemortele,
 Imaginea ce dăinuie este a unei
 fără-de-forme
 pe care privirea mea n-o lasă s-atingă pământul,
 să nu se destrame.
 Mă vindecă nedefinitul chip!
 Divina ambiguitate îmi hrănește amăgirea
 că ar putea fi chipul tău
 și după el privirea mea se ține
 precum câinele după blidul cu lapte.
 Este ca și când ai fi parte dintr-o vedenie
 îndestul nestatornică, în dogori schimbătoare.
 Când iubirea ce ai iubit e mai puternică-n moarte

decât în viață,
 ai împrumuta focului memorie și darul de-a vorbi,
 să destaine adevărurile pe care în ardere le rosteai.
 Ci eu nu-nțeleg limbile focului
 și nu-mi rămâne decât să refac din cenuși
 aproximări și eresuri.
Cuvintele, după discurs, ajung la tăcere
 și doar sunetul rămâne în memoria focului,
 cum pe retina celui ucis rămâne chipul ucigașului.

Acest recviem al metaniei

Uneori m-am avântat spre desăvârșire
 și, dacă n-am atins-o,
 am numit-o deșertăciune.
 Dar trandafirul a-nflorit între spini
 și ei se prefac –
 că nu-l văd,
 temându-se de însângereare.
 Înțelege, deci, pentru cine oficiez
 acest recviem al metaniei!
 Pe țărml pe care
 bărbatul și femeia merg în dragoste
 și în ei
 cel nenăscut se odihnește.

Strigă și se tânguie Scribul

Cu limbă de foc strigă și se tânguie Scribul –
Sinele lumii
s-a înnoptat,
curând și voi vă veți sinucide!
 Și ei cred că eu strig.
 Cei din cortegii aruncă-n mine cu colaci

să m-alunge.

Caiafele mă lovesc cu cădelnițe-n cap,
haitele roșii îmi sparg țeasta cu bățul cu verigă

și eu, cu țeasta spartă,

cu sângele șiroind pe obraji, încă strig:

Absurdul e cât ciuperca atomică,

adevărul vostru nu are cap,

logica e fără de picioare,

iar eu sunt Scribul păgubos

care nu a avut nimic de la dragoste!

Și ei știu că eu strig!

Mă prind, mă leagă de stâlpul Rugului,

rugul îmi ronțăie sinele învinuit de eretică

și, cu flăcările după mine, alerg și strig:

Curând,

și voi vă veți sinucide!

Și lumea fuge, c-o arde!

Iar eu o bardă aud ciopind un lemn al crucii ...

Curând, curând mă vor răstigni.

Din volumul *Parfumul de frezie auree*

Ștefania MINCU

Ceea ce religia condamnă, poezia salvează

Ș. M. – critic și istoric literar, poetă. A absolvit Facultatea de Filologie, Universitatea București. A luat doctoratul în 2001, cu lucrarea *Miorița*.

Hermeneutica mitologică.

Colaborează la cele mai importante reviste din țară.

Publică cronici de poezie și eseuri critice. Volume

recente: *Dincolo dincoace de poezie, versuri* (2010),

Despre starea poeziei I (2003), *Douămiismul poetic românesc. Starea poeziei*

II (2007), *Starea poeziei*

III (2011), critică și eseu.

Traduceri: Umberto Eco, *Cimitirul din Praga*, roman (2010), Umberto Eco, *Cum ne construim dușmanul* (2010), Gianni Vattimo, *După creștinism* (2013), *Nihilism și emanicipare* (2013). Laureată a numeroase premii.

Autor prolific (a publicat 25 de cărți, dintre care 15 de poezie, și mai are în lucru alte vreo 9) cu o impresionantă colecție de premii literare, diplome și distincții, poetul Nicolae Grigore Mărășanu ne apare ca un șaptezecist (a debutat în 1973) care, conform dezideratului aceluși moment, se proiectează mitic, din capul locului, fixându-și, pe lângă toate toposurile și experiențele trăite în real, niște cadre exorbitant sapiențiale și scriind permanent cu „mito-semne” (o creație proprie) inspirate din Scripturi, ori din filosofii de prestigiu, din texte cabalistice și din Evangheliile apocrife, din „transfigurări” personale ale unor „estetici” hermetice etc. Din toate acestea, autorul își creează un teritoriu poetic al său, cu o geografie mitic-utopică, în care se mișcă și trăiește ideatic și liric, ca un hierofant, riscând să nu-și mai întâlnească decât tangențial contemporanii, într-o epocă a pragmatismului și consumerismului prozaic-apocaliptic, cum e cea de azi.

Volumul proaspăt apărut – *Parfumul de frezie auree*, subintitulat *Recviem pentru frumoasele sinucise* – copleșește prin compasiunea adâncă exprimată în legătură cu actul sinucigaș, mai precis cu sinuciderea din dragoste și cu problema mântuirii sufletului, dar și cu incinerarea trupului după moarte. Combustia

lirică este într-adevăr la cote înalte (nu putem să nu recunoaștem) și poetul ne oferă versuri extrem de tușante ce deplâng frumusețea mistuită: „Nu asta ai vrut? // Să te oferi focului cu toate ale tale? // Sâni cu sfârcuri cât căpșuna în iunie, / unghii în sîdefuri, / ochi cu pupile dilatate de atropină, / gleznă de ciută, / gât de lebădă în șiraguri de perle – / toate ale focului”. Ca și cum faptul s-ar fi petrecut aievea sub ochii săi și în imediata sa apropiere, poetul este terifiat de acest act dublu de auto-osândire: anihilarea sufletului (a sinelui, a principiului vital, care nu ne aparține, ci ne-a fost dat) și mistuirea trupului până la cenușă, care neagă, se știe, în virtutea doctrinei, Învierea în Trup. Anihilarea de tot este ea însăși o taină cutremurătoare, ce nu poate lăsa indiferent pe nimeni. Ceea ce poetul regretă amarnic este mai ales pierderea pe veci a „parfumului de frezie auree”, indicibila mireasmă a misterului vieții, pierdută o dată pentru totdeauna. Sarcina poeziei ar fi tocmai aceea de a săvârși minunea imposibilă a resuscitării din cenușă chiar acolo unde moartea e cu atât mai cotropitoare... Ceea ce religia condamnă, poezia salvează, avându-și propria doctrină imposibil de demolat. Cu cât moartea a distrus mai adânc splendoarea vieții, cu atât poezia, ca un mister păgân, reface dureros frumusețea anihilată: „Sunet de corn aud / din memoriile de sub cenuși. // Inima zice că nu e corn, / ci e freamă-tul focului a cărui / fără-de-formă / ia chipul celei incinerate. // ... // Ci eu tot nu-nțeleg de ce-mbraci / Chipul focului, / Când propriul chip era izvor frumuseții. // Strig gurilor focului / să nu mistuie trupul pe care l-am iubit!” (*În aromitoare zăbavă*).

Recviemul acesta neobișnuit se desfășoară pe toate registrele, proslăvind *mitosemnul* vieții chiar în moarte (în cea mai cruntă), de data aceasta, moartea de tot, lucru care nu-l poate lăsa indiferent pe cititor. Incinerarea vieții are în ea ceva de natura himerelor și a hieroglifelor indescifrabile, dar vii, ținând mai mult de natura tăcerii, decât a cuvântului: „Imaginea ce dănuie este a unei / fără-de-forme / pe care privirea mea n-o lasă / s-atingă pământul, / să nu se destrame”.

Compunându-și poemul în trei părți, poetul realizează un fel de prohod al dragostei. Poetul, „scribul”, e singurul care reînvie din cenușă făptura consumată și o recuperează chiar și osândită: „Noroc / că vine Poetul! Ară eresul, / îl seamănă cu dinți de dragon / și încolțește mitul”. Misterul viață–moarte–viață îi apare lui Nicolae Grigore Mărășanu ca

o taină poetică, o „religie” sui-generis, de fapt o mitologie forte ce se impune la limită, prin formule imagistice puternice. Poezia, recunoaștem, are o mare forță de seducție. Până la sfârșit, poemul devine în chip simptomatic, am spune, o filipică împotriva societății actuale, în care, se pare, „*avem o problemă cu Sinele*”; acesta e bolnav, învrăjbit interior, mânat pe căi greșite prin „*opulență și angoasă, / sex-dezmăț, / falsă retorică*” etc. Și mai ales tăcerea asupra tuturor devierilor este perversă, sinucigașă ea însăși. Aceasta pare să fie – conchidem noi – adevăratul mesaj al volumului. Din recviem poetul dă în discurs incendiar împotriva tăcerii și a fricii. Limbajul devine sarcastic și mult mai eficient, sfârșind în pamflet și diatribă. „*Sinuciderea*” e văzută în cele din urmă ca o politică de stat: păguboasă, ineficientă. De aceea „*sinele, / contaminat de sminteală, / se sinucide*”. „*Își dă foc în Piața Municipală, / plonjează în gol din balcoanele parlamentelor lumii, / își taie venele, / își leagă ștreangul de gât, / înghite barbiturice, / bea șoricioaică*”.

Ceea ce urmărește poetul nu este propriu-zis un recviem, ci exprimarea, în regim de durere maximă, în fața spectacolului tulburător al sinuciderii, a unui „poem de foc”, a unui autodafé scriptic memorabil, greu de trecut cu vederea: „*Vine poetul, adună durerile toate, / cu durerile toate își hrănește plânsul / și când plânsul ajunge în vârf, / în vârful de tot al plânsului, / poetul pocnește și cade în plasma focului // ... // Na, zice focul, / am căzut în plasma focului, / în plasma focului din mine! // Și poemul de foc se născu*”.

Astfel, cu *Parfumul de frezie auree / Recviem pentru frumoasele sinucise*, însoțit de o bună traducere în franceză, a doamnei Elena Avasilencei, poetul Nicolae Grigore Mărășanu are șansa unei rezonanțe veritabile în receptor.

Alexandru BANTOȘ

Ion Dumeniuk și limba română

Al. B. – ziarist, editor. Absolvent al Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie. În 1991, împreună cu Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș, fondează revista de știință și cultură „Limba Română”. Este redactor-șef adjunct (1991), apoi redactor-șef (1994 – prezent). Volume: *Retrospectivă necesară* (2007) și *Martor la răspântia destinului* (2017). Activează în cadrul Departamentului de stat al limbilor (prim-vice-direktor general: 1992 – 1994) și al Casei Limbii Române (director: 1998 – prezent). Afilierii: membru al Uniunii Jurnaliștilor și al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Rândurile de mai jos adună gândurile și sentimentele trăite alături de omul care mi-a marcat destinul. Deși am lucrat împreună mai puțin de doi ani, Ion Dumeniuk, primul redactor-șef al revistei „Limba Română”, a lăsat amprente de neșters în conștiința mea. Distinsul profesor continuă să fie, și după un sfert de secol de la trecerea lui la cele veșnice, pentru colegii de muncă, pentru cei care l-au cunoscut în calitate de lingvist, om de stat și publicist, model inconfundabil de militant pentru emanciparea românilor basarabeni.

Ucrainean / rutean de origine, Ion Dumeniuk a avut, în cel mai spectaculos mod, o relație aparte cu mișcarea națională din Basarabia sfârșitului de secol trecut, implicat cu procesul de salvagardare a limbii române. Această relație a depășit, firește, obligațiunile morale și profesionale de cadru didactic și de om al științei. E cunoscut faptul că Ion Dumeniuk a fost un lingvist dedicat meseriei: era competent, bine documentat în diverse domenii ale limbii române, cum se poate deduce din textele sale științifice și publicistice, dar excela și prin atitudinea ieșită din comun față de ceea ce numim „tezaurul spiritual al neamului” – limba română. Acest rar sentiment de autentic, neordinar, sincer patriotism românesc a fost una dintre calitățile de bază, definitorii

ale ucraineanului Ion Dumeniuk. Mai avea Domnia Sa o trăsătură distinctivă, de asemenea rarisimă pentru intelectualitatea de la noi: era un om de caracter, de mare caracter. Avea curajul să spună lucrurilor pe nume, indiferent de persoana vizată, era în toate împrejurările corect, intransigent, necruțător cu cei nedrepti, cu falșii patrioți, autori de discursuri înflăcărâte din stirpea personajelor lui Caragiale. Îi detesta pe acești indivizi, mari la vorbă și invizibili la faptă. Mi-a mărturisit în câteva rânduri că intenționa să publice un jurnal, în care să spună adevărul despre cei implicați în mișcarea de eliberare națională. „N-am să iert pe nimeni, sublinia Dumeniuk, aș vrea să fie cunoscut adevărul, inclusiv și despre unii colegi-profesori universitari, care ezitau să răspundă cu promptitudine și curaj la «comandamentele timpului». Aceasta reclama implicare, risc, fermitate în acțiuni și în manifestarea convingerilor. Or, atunci, în anii 1988-1990, nu era simplu (dar parcă acum e altfel?) să-ți păstrezi imaculată imaginea și credibilitatea de „înaintemergător”, deoarece prea adesea îți erau întinse capcane compromițătoare. Ion Dumeniuk a avut integritatea și forța morală de a lupta cu inerția, cu pasivitatea și, desigur, cu mentalitatea bolșevică, antinațională, existentă până și după declararea independenței Republicii Moldova. Oare întâmplător noua formațiune statală este unica din vechiul spațiu sovietic cu o legislație lingvistică elaborată (de altminteri și cu participarea lui Ion Dumeniuk!) în condițiile fostului imperiu, legislație permisivă la multe capitole esențiale pentru revigorarea limbii oficiale, dar care nu a fost încă modificată și ajustată la noile condiții social-politice survenite în spațiul dintre Prut și Nistru după 1991. Unde ne sunt aleșii poporului, unde ne sunt cei care ar trebui să susțină și să promoveze limba română?

Ion Dumeniuk a fost un om modest, chiar foarte modest. Nu afișa această calitate, ea se manifesta firesc. M-am convins de atâtea ori că nu-i plăcea să se remarce. Ironiza pe seama „patrioților” noștri care „vânau” întrunirile, mitingurile, adunările naționale sau alte acțiuni considerate prilejuri potrivite pentru a rosti o cuvântare, a lansa un apel, pentru a-și etala „aderența”. Nu-i plăcea să pozeze, nici la propriu și nici la figurat; în fața aparatului de fotografiat îl copleșea o timiditate inexplicabilă. Dacă analizezi pozele ce înveșnesc chipul lui Ion Dumeniuk, constăți că este surprins, în majoritatea lor, într-o stare sufletească oarecum jenantă. Privește fie „pozând ca pentru acte”, având

Poza cu Ștefan cel Mare

un anumit disconfort, fie, foarte adesea, cu ochii coborâți în... interiorul său. Este tulburătoare în sensul acesta *Poza cu Ștefan cel Mare*, cum am numit-o ulterior. Respectiva fotografie îmi readuce în memorie un lanț întreg de înduioșătoare clipe trăite la revista „Moldova”, altădată o publicație de prestigiu, cu un excelent colectiv de colaboratori.

La „Moldova” Ion Dumeniuk a publicat mai rar, deoarece revista apărea o dată pe lună. El însă era un colaborator foarte activ, în special al ziarului „Învățământul public”, reacționând prompt, în mod competent la materialele ce puneau la îndoială necesitatea revenirii la alfabetul latin și atribuirii statalității limbii noastre etc. Bătăioasele articole scrise de Ion Dumeniuk, la fel ca și cele semnate împreună cu profesorul Nicolae Mățaș, mai târziu Ministru al Științei și Învățământului, erau tipărite, de obicei, în „Învățământul public”, ziar care a găzduit și a mediatizat, primul, apelul celor 66 de reprezentanți ai științei, culturii și literaturii noastre, apel care milita, între altele, pentru oficializarea limbii române, revenirea la alfabetul latin, recunoașterea identității moldo-române etc. Ulterior, magistrarele articole ale lui Ion Dumeniuk și Nicolae Mățaș au fost incluse în volumul *Coloana infinită a graiului matern*, o carte în care se zbat tumultuos inimile a doi neînvinși români.

Să revenim însă la *Poza cu Ștefan cel Mare*, făcută, mi se pare, în toamna anului '88. Ion Dumeniuk venise la revista „Moldova”, în biroul 524, după o ședință de guvern. Fiind membru al comisiei interdepartamentale responsabilă de elaborarea Legislației lingvistice, ne informa despre ce mai „urzește sus” guvernarea, cum evoluează pregătirile Legislației lingvistice. Un grup de lingviști, scriitori, ziariști coordonam, din proprie inițiativă, activitățile de moment, hotărând cum să procedăm pentru a anticipa și contracara uneltirile mancurților, șovinilor etc. Întrevederile ne îmbărbătau reciproc. Trebuie să amintesc că în acea perioadă, la revista „Moldova”, eram responsabil de rubrica Diploma noastră de noblețe, dedicată problemelor strigente ale limbii române. În ziua respectivă, în biroul nostru se mai aflau scriitorii Alexandru Gromov, profesorul Nicolae Mățaș, publiciștii Emil Mândăcanu și Constantin Tănase, fotograf Tudor Iovu și alții. Cineva i-a propus lui Tudor să ne facă o poză cu Ion Dumeniuk. Profesorul, firește, nu a acceptat să fie fotografiat, argumentând că nu e tocmai momentul potrivit pentru această îndeletnicire. Atunci m-am adresat fostului meu profesor, întrebându-l: „Nici cu Ște-

fan cel Mare nu doriți să pozați?”. I-am arătat cu privirea afișul ce trona deasupra mesei mele de scris. Pe afișul cu chipul voievodului erau aplicate diverse decupări din ziare și reviste. La loc de frunte se afla tricolorul, neaprobat încă oficial, dar care fâlfâia deja pe străzile Chișinăului, titlul poeziei *Limba noastră cea română* de Grigore Vieru, chipul lui Eminescu ș. a. Se distingea și rubrica „Moldovei” Diploma noastră de noblețe cu citatul eminescian: „Da, de la Roma venim, scumpi și iubiți compatrioți – din Dacia Traiană. Se cam ștersese diploma noastră de noblețe, limba, însă am transcris-o, – DIN BUCHIILE VOASTRE GHEBOȘITE DE BĂTRÂNETE (sintagma subliniată era omisă spre a nu supăra adversarii), în literele de aur ale limbilor surori”. Textul exprima starea noastră de spirit, deoarece așteptam cu înfrigurare să intre în casele basarabenilor *crinii latini*, cum avea să le spună Grigore Vieru. Ion Dumeniuk a analizat meticolos afișul, așa cum îi era firea, a rostit, ca pentru sine, un „Da!” abia auzit și care însemna că acceptă provocarea. Așa a rămas imaginea lui din această lume: cu ochii plecați, îngândurat, cu o expresie a feței care ar trăda parcă un scepticism ușor perceptibil. Este totuși senin și calm, iradiind siguranță. Anume așa l-am cunoscut mai târziu noi, cei care am lucrat la revista „Limba Română”, precum și la Departamentul de stat al limbilor.

...Afișul respectiv a mai incitat interesul unui alt om de cultură, ilustrul regizor bucureștean Ion Popescu-Gopo, care ne-a vizitat redacția. Observând-ul, Gopo m-a rugat să i-l donez pentru faimoasa lui colecție. „Aș vrea să cunoască și Bucureștiul adevărata voastră inimă”, insistă fratele nostru de peste Prut. Nu m-am lăsat înduplecat și îmi pare rău. Nu zăbavă, Ion Popescu-Gopo, care avea un sentiment aparte pentru noi, basarabenii, a plecat la cele veșnice – inima i-a jucat festa ca, de altfel, și lui Ion Dumeniuk, peste câțiva ani, iar afișul a ars în timpul incendiului declanșat la etajul 5 al Casei Presei de către forțe obscure, rămase neidentificate și azi.

Acolo, la Casa Presei, a fost pusă la cale și fondarea revistei „Limba Română”. Într-o zi, favorabilă pentru destinul meu, m-a vizitat profesorul Ion Dumeniuk (lucram deja la „Învățământul public”) și m-a informat că foarte curând la Chișinău va apărea o nouă revistă, anume „Limba Română”, a Ministerului Științei și Învățământului. Mi-a mărturisit discret că Domnia Sa va fi numit redactor-șef și că, împreună cu mi-

nistrul Nicolae Mătcaș, au decis să-mi propună funcția de redactor-șef adjunct. „O revistă „Limba Română” apare și la București!”, am replicat eu. „Noi, a precizat viitorul redactor-șef, vom face o altfel de publicație. Una utilă pentru învățământ, dar și pentru toți basarabeni”. Propunerea mi s-a părut tentantă. Intuiam că „Limba Română” va fi un proiect de viitor, inconfundabil ca misiune, într-un spațiu al marilor și îndelungatelor nedreptăți sociale, politice și spirituale, în care adevărul a fost mutilat.

Retrospectiv, meditănd la cei peste 25 de ani de muncă la revista „Limba Română”, constat că cea mai frumoasă, mai solară perioadă pentru mine a fost când în fruntea revistei s-a aflat regretatul profesor Ion Dumeniuk, pavăză pentru mine și pentru întreaga redacție. Având mai multe funcții (profesor, apoi director general al Departamentului de stat al limbilor, membru al Guvernului), mi-a încredințat din start întregul proces de organizare a activității redacției. Îndeplineam această obligațiune cu multă responsabilitate, inspirație și dăruire, pentru că știam: începutul bun e temelia unei construcții durabile. Atunci, alături de Ion Dumeniuk, am înțeles că a fi în fotoliul de șef înseamnă a trăi împreună cu echipa bucuriile și necazurile, înseamnă să manifesti maximă conștiinciozitate în orice situație.

1988. Casa Presei, revista „Moldova”, cab. 524.

De la stânga la dreapta: Nicolae Mătcaș, Constantin Tănase, Alexandru Bantocș, Ion Dumeniuk, Emil Mândăcanu și Alexandru Gromov

De la profesorul Ion Dumeniuk, ucrainean, dar mai român în cuget, simțire și, mai ales, în acțiuni decât mulți dintre patrioții noștri „de serviciu”, am învățat îndărătnicia de a persevera în tot ce faci și că în viață rentează nu vorbele mari, ci faptele, oricât de mici ar fi. Ion Dumeniuk aprecia omul sincer și muncitor, trata cu ironie și sarcasm „liderii” ce își pardoseau drumul spre putere prin cuvântări măiestrit meșteșugite, machiavelice, după care se ascundea interesul personal sau de grup. Detesta optimismul exagerat, caracteristic unor acțiuni culturale de la începutul anilor '90 (dar și după), considera că au efect minim și că sunt contraproductive multele, dar adesea plicticoasele, banalele, insipidele manifestații de sărbătorire a Limbii Române pe 31 august (ziua adoptării Legislației lingvistice în Republica Moldova, legislație neglijată și sabotată de guvernanții de atunci și, precum s-a dovedit ulterior, în toți anii îndelungatei tranziții). Or, problemele grave, profunde și multiple de asanare a limbii române, considera Ion Dumeniuk, nu se soluționează prin discursuri înflăcărâte, cântece și dansuri, ci prin muncă asiduă în clasă, la catedră, în colectivul de muncă... Intuind cât de complicat și complex urma a fi acest parcurs al limbii române din Basarabia, Ion Dumeniuk a pledat pentru fondarea, pe 4 aprilie 1991, a revistei „Limba Română”, iar ceva mai târziu, tot din considerentele enunțate mai sus, pe 31 august 1991, a acceptat numirea sa în funcția de director general al Departamentului de stat al limbilor, structură guvernamentală având sarcina de a se ocupa nemijlocit de promovarea și aplicarea în practică a prevederilor Legislației lingvistice. Revista, neoficial, a devenit o subdiviziune a Departamentului, iar subsemnatul, prim-vice-direktor (la insistența profesorului Ion Dumeniuk). Cumulam, și eu, și domnul profesor, două funcții care solicitau consacrare și multă energie, cooperare, dezbateri, fapt ce ne-a apropiat și mai mult. De la ucraineanul Ion Dumeniuk, și subliniez acest lucru, am deprins ce înseamnă să-ți iubești neamul, să fii principal, intolerant în promovarea identității tale etnolingvistice. Am învățat, de asemenea, că lucrurile se pot mișca din loc numai prin muncă.

Am fost subalternul lui Ion Dumeniuk puțin timp, un an și șapte luni, dar suficient pentru a-mi da seama că era un altfel de șef decât cunoscusem până atunci. Profesor universitar, înalt funcționar de stat, sincer și receptiv la toate câte se întâmplau în societate, Ion Dumeniuk se considera un simplu coleg de serviciu, egal în drepturi și în obligațiuni, avea și transmitea celor din preajmă sentimentul acut al datoriei. Res-

În centru: profesorii Ion Dumeniuk, Anatol Ciobanu și Traian Diaconescu (Iași), membri ai colegiului de redacție al revistei „Limba Română”

pecta opinia altora, era atent la sugestii, îi plăcea ordinea și disciplina. Fiind foarte ocupat, în special cu problemele Departamentului, uneori prezenta cu întârziere textele pentru revistă. În asemenea cazuri, bătea aproape neobservat la ușă, intra timid în birou și, parcă dezvinovățindu-se, întreba: „Mai e loc în revistă pentru articolul meu, că abia azi noapte am reușit să-l definitivez...”. Această simplă și omenească conduită a „șefului nostru” ne emoționa și ne răscolea sufletele.

Se întrebau unii nedumeriți, acum un sfert de secol, de ce ucraineanul Ion Dumeniuk este atât de mult atașat cauzei noastre naționale. Am abordat și eu, la rândul-mi, într-o discuție particulară acest delicat subiect. Deloc surprins, Ion Dumeniuk a făcut o scurtă pauză, după care mi-a răspuns cu o întrebare: „Oare aș putea să procedez altfel, când soarta a fost și mai este atât de cruntă și nedreaptă cu voi, românii basarabeni?”

Revista „Limba Română”, care și-a propus din start să lumineze cu „lumină dreaptă” această parte necăjită de români, a continuat proiectul conceptual al lui Ion Dumeniuk, fondatorul. În pofida tuturor obstacolelor și dificultăților, dar și a dușmanilor de tot soiul, revista a supraviețuit, fiind o tribună spirituală recunoscută și apreciată de cititori. „Limba Română” a pășit în cel de-al doilea sfert de veac de existență cu o identitate, o istorie și o contribuție inconfundabilă în promovarea patrimoniului spiritual național.

Notă bibliografică

(din arhiva redacției,
anul 1991, actualizată)

Ion Dumeniuk, unul dintre fondatorii și primul redactor-șef al revistei „Limba Română”, s-a născut la 5 mai 1936, în familia țăranilor ucraineni Alexandra și Zaharia Dumeniuk din satul Socinoi, județul Bălți. A decedat la Chișinău pe 3 noiembrie 1992.

În cele aproape trei decenii de activitate pedagogică și științifică, Ion Dumeniuk, profesor de lingvistică generală, membru al Consiliului director al societății „Limba noastră cea română”, redactor-șef al revistei „Limba Română” (4.04.91 – 3.11.92), Director General al Departamentului de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (31.08.91 – 3.11.92), a parcurs calea de la asistent la catedră până la profesor universitar, fiind unul dintre liderii notorii ai mișcării literelor românești din Basarabia, un militant recunoscut pentru readucerea alfabetului latin în Republica Moldova, pentru reînvierea limbii române, ale cărei funcții sociale au fost reduse considerabil drept urmare a politicii de rusificare promovate timp de decenii de către regimul comunist unional și autoritățile promoscovite locale, străine de interesele și aspirațiile națiunilor din provinciile fostului imperiu sovietic.

Ion Dumeniuk a participat nemijlocit la elaborarea proiectelor de legi adoptate la 31 august 1989, iar, prin sondajul sociolingvistic organizat și efectuat cu participarea Domniei Sale, precum și prin cele vreo 20 de articole publicate doar în răstimpul dintre noiembrie 1988 și august 1989, a contribuit eficient la trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni, demascând manevrele forțelor antinaționale, încercările pseudopatrioților de a menține așa-zisul specific moldovenesc, de a zădărnici procesul de revenire la adevărul istoric și științific.

După memorabilul august 1989, sesizând intenția unor factori de decizie de a impune în republică un sistem de scriere „latin moldovan”, domnul Ion Dumeniuk s-a încadrat activ în munca de propagare în mase a normelor ortografice și ortoepice ale limbii române, imprimând, în acest scop, la TVNM, 41 de prelegeri. *Învățăm a citi și a scrie cu caractere latine* (termenii *alfabet român*, *limba română* fiind pe atunci încă un tabu) și publicând în săptămânalul „Viața satului” un serial de note cu titlul generic *Cine le paște le cunoaște*, precum și un *Îndrumar de ortografie*. A colaborat, de asemenea, la scrierea cărții *Norme ortografice, ortoepice*

și de punctuație, al cărei titlu l-a modificat (împreună cu dl Mătcaș), adăugând *ale limbii române*, fapt prin care a oficializat glotonimul normal ce va fi adoptat apoi ca titlu pentru noua revistă filologică concepută și redactată de Domnia Sa.

În general, activitatea lui Ion Dumeniuk a fost dominată de străduința Dumisale de a pune la dispoziția studenților, învățătorilor și celor interesați manuale, programe analitice, alte materiale didactice, studii filologice cu un pronunțat caracter aplicativ, practic. A elaborat un manual de limba română (de tip fără profesor) pentru populația rusofonă, a publicat, pentru prima dată în limba română, programe și manuale de lingvistică generală (*Introducere în lingvistică*, 1980, ediția a doua – 1987; *Lingvistica generală*, 1985).

După susținerea doctoratului (1970), a ținut la facultățile de litere, filologie germano-romanică și ziaristică următoarele cursuri de bază și opționale: *Lexicologia limbii române*, *Istoria limbii române*, *Teoria și practica traducerii*, *Redactare literară*, *Introducere în lingvistica romanică*, *Introducere în studiul contrastiv al limbilor*, *Morfologia contrastivă a limbilor rusă și română*, *Istoria concepțiilor lingvistice*, *Introducere în știința limbii*, *Curs de lingvistică generală*, *Limbă și societate*.

Lista lucrărilor publicate de Ion Dumeniuk include peste 100 de titluri, printre care studii de lexicologie, gramatică, stilistică și traducere, articole de cultivare a limbii, de popularizare a științei limbii, în special a problemelor legate de reintroducerea alfabetului latin, proclamarea românei drept limbă de stat a republicii etc.

A prezentat referate și comunicări la congrese, simpozioane, conferințe științifice universitare, interuniversitare, regionale, unionale și internaționale.

Discursuri de recepție la Academia Română

Cititorii noștri fideli au observat că revista „Limba Română” și-a extins și diversificat, de-a lungul anilor, atât aria preocupărilor de cercetare și valorificare a tezaurului de cultură și civilizație națională, cât și modalitățile de inițiere într-un domeniu sau altul, într-o problemă sau un cerc restrâns de probleme.

*Începând cu numărul curent, revista inițiază o rubrică nouă, intitulată *Recurs la patrimoniu*, compartiment ce intenționează să (re)aducă în actualitate, integral sau fragmentar, în funcție de plenitudinea păstrării documentelor în analele istoriei, alocuțiunile unor marcante personalități rostite la accesarea lor în forul oficial suprem al științei, culturii și civilizației române – Academia Română.*

Discursul de recepție al candidatului constituie, pe de o parte, o pagină memorabilă din biografia lui de creație, pe de alta – și din istoria Academiei Române. De regulă, discursul se referă fie la evocarea meritelor unei personalități de vază, fie la abordarea unor probleme generale (istorice, filozofice, socioumane etc.) de importanță deosebită pentru întreaga audiență sau pentru un domeniu din branșa pe care candidatul la titlu o reprezintă.

Două discursuri de excepție inaugurează noua rubrică: „Elogiu satului românesc”, rostit acum 80 de ani, pe 5 iunie 1937, în aula Academiei Române de către omul de cultură, scriitorul, filozoful și diplomatul Lucian Blaga, și [Principiile cercetării de tip umanist], ținut acum 25 de ani, pe 13 martie 1992, de către profesorul Eugeniu Coșeriu, ilustru lingvist de origine basarabeană, cu prilejul conferirii titlului de membru de onoare al Academiei Române.

Lucian BLAGA

Elogiu satului românesc

Am fost învrednicit de înalta cinste de a fi ales membru al acestei ilustre instituții într-un moment când s-a procedat la o lărgire a cadrelor academice, lărgire cerută, dacă nu mă înșel, de sporul spiritual al țării. Ales fără înaintaș, ivirea mea aici între Domniile Voastre are oarecum aspectul unei generări spontane. Trebuie să recunosc că împrejurarea aceasta mă stânjenește puțin, deoarece îmi răpește posibilitatea și norocul, date până acum în chip de la sine înțeles, de a face, intrând sub această cupolă, elogiul unui nemuritor dispărut trupește, dar care n-a încetat să fie prezent, grație înfăptuirilor de o viață. Vă rog să-mi acordați totuși, potrivit obiceiului statornicit, dreptul nescăzut de a face astăzi, aici, elogiul unei alte nemuritoare prezențe, care n-a ocupat niciun scaun în această nobilă incintă. Prezența nemuritoare la care mă refer nu e legată de niciun nume, nu râvnește la nicio laudă și e răspândită în spațiul din preajma noastră, cât ține întinderea împărătească a țării. Vreau să vorbesc despre singura prezență încă vie, deși nemuritoare, nemuritoare deși așa de terestră, despre unanimul nostru înaintaș fără de nume, despre satul românesc.

N-aș putea rosti cuvântul că aș fi făcut vreodată cercetări tocmai sistematice și cu stricte intenții monografice cu privire la satul românesc. Satul trăiește în mine într-un fel mai palpitant, ca experiență vie. Sunt fiu de preot – toată copilăria, o fantastic de lungă copilărie, adolescența, întâia tinerețe până la vârsta de douăzeci și atâția ani le-am petrecut, cu întreruperi impuse de nomadismul sezonier al școlarului, la sat sau în nemijlocită apropiere, în orice caz în necurmat contact cu satul na-

Elogiul satului românesc a fost tradus în germană (1943), franceză și italiană (1989), fiind considerat testamentul filozofic al lui Blaga. Versiunea italiană și franceză au circulat în Occident sub formă de manifest, susținând, în anul căderii comunismului, mișcarea ce se opunea demolării așezărilor urbane din România.

Lucian Blaga a fost primit în Academia Română la 5 iunie 1937

tal. Sufletul, în straturile cele mai ascunse ale sale, mi s-a format deci sub înrâurirea acelor puteri anonime, pe care cu un termen cam pedant m-am obișnuit să le numesc „determinante stilistice” ale vieții colective. Ceea ce școala românească sau străină au adăugat cred că n-a putut să altereze prea mult o substanță sufletească modelată după niște tipare cu atât mai efective, cu cât se impuneau mai inconștient și mai neîntrerupt. Școala felurită, a noastră și uneori mai puțin a noastră, mi-a înlesnit doar distanțarea contemplativă, care mi-a îngăduit să vorbesc cu oarecare luciditate despre realitatea sufletească a satului și despre tiparele ei. Voi vorbi, prin urmare, despre satul românesc, nu ca un specialist, care și-a potrivit în prealabil metodele în laborator și pornește pe urmă să examineze pe din afară un fenomen. Voi vorbi despre satul românesc din amintire trăită și făcând oarecum parte din fenomen. Voi încerca în puține cuvinte să actualizez mai ales ceea ce copilul știe despre sat și despre orizonturile acestuia. Copilăria petrecută la sat mi se pare singura mare copilărie. Cine nu privește în urma sa peste o asemenea copilărie, mi se pare aproape un condamnat al vieții (cer scuze tuturor cetățenilor de față pentru această afirmație!). Copilăria și satul se întregesc reciproc, alcătuind un întreg inseparabil. S-ar putea vorbi chiar despre o simbioză între copilărie și sat, o simbioză datorită căre-

ia fiecare din părți se alege cu un câștig. Căci, pe cât de adevărat e că mediul cel mai potrivit și cel mai fecund al copilăriei e satul, pe atât de adevărat e că și satul, la rândul lui, își găsește suprema înflorire în sufletul copilului. Există un apogeu exuberant, învoit și baroc, al copilăriei, care nu poate fi atins decât în lumea satului, și există, de altă parte, aspecte tainice, orizonturi și structuri secrete ale satului, care nu pot fi sesizate decât în copilărie. Cert lucru, pentru a afla ceva despre viața satului și despre prelungirile ei cosmice, e greșit să iscodești sufletul țaranului matur cu zarea retezată de nevoile vieții, de mizeriile și de cele o sută de porunci ale zilei. Pentru a-ți tăia drum spre plenitudinea vieții de sat trebuie să cobori în sufletul copilului. Copilăria e de altfel vârsta sensibilității metafizice prin excelență. Și satul, ca zariște integrală, are nevoie de această sensibilitate, pentru a fi cuprins în ceea ce cu adevărat este. Copilăria mi se pare singura poartă deschisă spre metafizica satului, spre acea stranie și firească, în același timp, metafizică, vie, adăpostită în inimile care bat subt acoperișurile de paie și oglindită în fețele băntuite de soartă, dar cu ochii atârnați de cer.

Mi-aduc aminte: vedeam satul așezat înadins în jurul bisericii și al cimitirului, adică în jurul lui Dumnezeu și al morților. Această împrejurare, care numai târziu de tot mi s-a părut foarte semnificativă, ținea oarecum isonul întregii vieți, ce se desfășura în preajma mea. Împrejurarea era ca un ton, mai adânc, ce împrumuta totul o nuanță de necesar mister. Localizam pe Dumnezeu în spațiul ritual de după iconostas, de unde îl presimțeam iradiind în lume. Nu era aceasta o poveste, ce mi s-a spus ca multe altele, ci o credință de neclintit. Făceam o tranșantă deosebire între „povestea poveste” și „povestea adevărată”. Topografia satului era plină de astfel de locuri mitologice. La fiecare pas perspectivele se adânceau și se înălțau. Tinda vecinului, totdeauna foarte întunecoasă, era, fără doar și poate, un loc în care, cel puțin din când în când, și mai ales Duminica, se refugia diavolul. Nu am încercat într-o zi, cu alți douăzeci de copii, toți pătrunși de fiorii unui sfânt război, să-l izgonim, stârnind cu fel și fel de unelte niște zgomote ca de trib african? Undeva lângă sat era un sorb; convingerea noastră era că acel noroi fără fund răspunde de-a dreptul în iad, de unde ieșeau și clăbucii. Trebuie să te transpui în sufletul unui copil, care stă tăcut în marginea sorbului și-și imaginează acea dimensiune „fără fund”, ca să ghicești ce poate însemna pentru om o geografie mitologică. Iar în râpa roșie, pră-

păstioasă, din dealul viilor, sălășluia aieva un căpcăun. Satul era astfel situat în centrul existenței și se prelungea prin geografia sa de-a dreptul în mitologie și în metafizică. Acestea alcătuiau pervazul natural și de la sine înțeles al satului. Satul există în conștiința copilului ca o lume, ca unica lume mult mai complex alcătuită și cu alte zări, mai vaste decât le poate avea un mare oraș, sau metropolă, pentru copiii săi. Atingem cu aceasta deosebirea esențială dintre „sat” și „oraș”. Satul nu este situat într-o geografie pur materială și în rețeaua determinantelor mecanice ale spațiului ca orașul; pentru propria sa conștiință satul este situat în centrul lumii și se prelungește în mit. Satul se integrează într-un destin cosmic, într-un mers de viață totalitar, dincolo de al cărei orizont nu mai există nimic. Aceasta este conștiința latentă a satului despre sine însuși. Îndrăznesc să fac afirmația, fiindcă așa e înțeles și trăit satul, în apogeul copilăriei, vârsta care singură posedă perfectă afinitate cu modul existențial al satului.

Să privim, în schimb, orașul. Copilul se pierde aici, părăsit de orice siguranță. La oraș conștiința copilului e precoce molipsită de valorile relative ale civilizației, cu care el se obișnuiește fără de a avea însă și posibilitatea de a o înțelege. Cred că nu exagerez spunând că la oraș copilăria n-are apogeu; orașul taie posibilitățile de dezvoltare ale copilăriei ca atare, dând sufletelor degrabă o îndrumare bătrâncioasă. La oraș copilul este în adevăr „tatăl bărbatului”, adică o pregătire pentru vârstele seci! La sat copilăria e o vârstă autonomă, care înflorește pentru sine. Omul crescut la oraș parvine să înțeleagă sau să se prefacă a înțelege cauzalitățile împrejmuitoare, dar el nu face personal niciodată experiența vie a lumii ca totalitate, adică o experiență muiată în perspective dincolo de imediat și de sensibil. A trăi la oraș înseamnă a trăi în cadru fragmentar și în limitele impuse la fiecare pas de rânduielile civilizației. A trăi la sat înseamnă a trăi în zăriște cosmică și în conștiința unui destin emanat din veșnicie.

Îmi iau voie să evoc o conversație între copii – nu inventată pentru a broda literatură pe marginea ei. Reproduc conversația de pe discul de ceară al celei mai fidele memorii. Nu aveam mai mult de șapte ani. Eram vreo cinci băieți, toți cam de aceeași vârstă; stăm în cerc, calmi, în mijlocul uliței, pe înserate. Nu mai știu în ce legătură s-a întâmplat ca unul să arunce întrebarea: „Cum o fi când ești mort?”. Unul dintre

noi a răspuns neîntârziat, ca iluminat : „Mort trebuie să fie ca și viu. E așa că nici nu știi că ești mort. Noi, bunăoară, stăm aici în cerc și vorbim, dar poate că suntem morți, numai că nu ne dăm seama”, încă o dată, – scena s-a petrecut întocmai. N-am împodobit-o cu niciun detaliu imaginar. Mi-aduc desăvârșit de bine aminte și de fiorul încercat în fața prăpăstioasei perspective deschise prin răspunsul aceluia băiat. Era acel cutremur ce-l încerci în copilărie, ca și mai târziu, când calci prin preajma ultimului hotar. O fetiță, prietenă de joacă, se cățara în prunii cimitirului, crescute din morminte. Spunea, sărind, că vrea să vadă ce „gust au morții”, și încerca prunele. Când mușca dintr-o prune amară, spunea că mortul de la rădăcină trebuie să fi fost rău. Când nimerea în alt pom o prune dulce, zicea că mortul de la rădăcină trebuie să fi fost om bun. Iată concepții, viziuni, presimțiri care cresc în chip firesc, chiar în imaginația copiilor, în lumea satului. Îmi amintesc foarte bine cum ieșeam câteodată seara în ogradă. În beznă zăream dintr-o dată Calea Laptelui și stelele, ca ciorchinii gri și mari, coborâte până aproape de acoperișurile de paie. Priveliștea era copleșitoare; sub impresia ei trăiam în credința că, într-adevăr, noaptea stelele coboară până aproape în sat, participând într-un fel la viața oamenilor și ascultându-le răsufierea în somn. Sunt aici în joc sentimente și vedenii nealterate de niciun act al rațiunii și de nicio cosmologie învățată și acceptată de-a gata. Iată experiențe vii, care leagă cerul de pământ, care fac o punte între viață și moarte și amestecă stihiiile după o logică primară, căreia anevoie i te poți sustrage și care mi se pare cu neputință în altă parte, decât în mediul înțeles și trăit ca o „lume”, a satului.

Fiecare sat se simte, în conștiința colectivă a fiilor săi, un fel de centru al lumii, cum, optic, fiecare om se plasează pe sine de asemeni în centrul lumii. Numai așa se explică orizonturile vaste ale creației populare în poezie, în artă, în credință, acea trăire care participă la totul, siguranța fără greș a creației, belșugul de subînțelesuri și de nuanțe, implicațiile de infinită rezonanță și însăși spontaneitatea neistovită. Omul satului, întrucât izbutește să se mențină pe linia de apogeu, genială, a copilăriei, trăiește din întregul unei lumi – pentru acest întreg; el se găsește în raport de supremă intimitate cu totalul și într-un neîntrerupt schimb reciproc de taine și revelații cu acesta. Omul orașului, mai ales al orașului care poartă amprentele timpurilor moderne, trăiește în dimensiuni și stări tocmai opuse: în fragment, în relativitate, în concretul mecanic,

într-o trează tristețe și într-o superficialitate lucidă. Impresiile omului de la oraș, puse pe cântar de precizie, îngheață, devenind mărimi de calcul; ele nu se amplifică prin raportare intuitivă la un cosmos, nu dobândesc proporții și nu se rezolvă în urzeli mitice, ca impresiile omului de la sat.

Cu riscul de a abuza de amintiri, mai pomenesc un simplu fapt divers, petrecut în anii copilăriei mele la sat. Mânat de fobiile și nostalgiile boalei, un câine turbat, venit de aiurea, intrase în sat, mușcând pe uliți și prin ogrăzi copiii întâlnești. Faptul a luat numaidecât, nu numai în sufletul meu de copil, ci în tot satul, o înfățișare apocaliptică, stârnind o panică de sfârșit de veac. Niște babe spălau rana unui copil mușcat, la o fântână, și parcă mai aud și astăzi pe o babă zicând: „Vezi căței în rană?”. Nu, nu m-am înșelat; baba vorbea despre niște mici căței văzuți în rana copilului. Am asistat astfel la nașterea unui mit al turbării. Femeia aceea vedea aieva niște căței în rana copilului, căței care aveau să crească în copil și de care acesta urma să turbeze mai târziu. Nu este această imagine a cânelui, care contaminează cu căței pe cel mușcat, cel puțin tot atât de impresionantă ca a fiarei apocaliptice? Experiența inevitabilului și toată panica primară a omului care se vede pierdut și-a găsit întruchipare fulgerătoare în această viziune. Faptele și întâmplările se prelungesc pentru omul de la sat într-o imaginație mitică permanent disponibilă. Nimic mai prompt decât reacțiunea mitică a săteanului. Or, mitul implică totdeauna semnificații liminare și, prin aceasta, o raportare la întregul unei lumi.

Despre satul românesc (cunosc mai ales satele ardelenesti) se poate în genere afirma, fără de vreo restricție esențială, că mai păstrează, ca structură spirituală, aspecte de natura aceloră despre care tocmai vorbim. Îmi pot foarte bine închipui că, până mai acum vreo sută și ceva de ani, satele românești să fi reprezentat de fapt pentru oamenii de toate vârstele ceea ce ele astăzi mai reprezintă doar pentru copii. Desigur că, pe urma contactului diformant, direct și indirect, cu civilizația timpului, satul românesc s-a depărtat și el, câteodată chiar destul de penibil, de definiția a cărei circumscriere o încercăm. Nu e mai puțin adevărat însă că în toate ținuturile românești mai poți să găsești și astăzi sate care amintesc ca structură sufletească „satul-idee”. „Satul-idee” este satul care se socotește pe sine însuși „centrul lumii” și care trăiește

în orizonturi cosmice, prelungindu-se în mit. Ca tip antipodic al acestui „sat-idee” cred că s-ar putea cita, de exemplu, așezările mărunte, cu înfățișare ca de sate, din America de Nord, acele sumbre și uniforme așezări de lucrători și fermieri, ținute laolaltă de un interes colectiv, dar niciodată de magia unui suflet colectiv. Dacă satul nostru este clădit în preajma bisericii, din care iradiază Dumnezeu, în pomenitele așezări americane biserica e mai puțin un sălaș al lui Dumnezeu, cât un fel de întreprindere și bancă a coloniei, o societate pe acțiuni. Pastorul ține predici cu invitații ca la cinematograful și cu prețuri de intrare. Nu vom pune numaidacă și întru totul la îndoială credința acelor bravi cetățeni (se spune chiar că unii sunt foarte credincioși), dar credința lor e integrată ca un șurub bine uns în angrenajul vieții profesionale închinată succesului practic ca atare. Să mi se îngăduie mândria de a afirma că, din punct de vedere uman, săteanul nostru reprezintă un tip mult superior, mult mai nobil, mult mai complex în naivitatea sa. Satul nostru reprezintă o așezare situată și crescută organic într-o lume totală, care e prezentă în sufletul colectiv, ca o viziune permanent efectivă și determinantă. Fermierul american, simțindu-se alungat la periferia existenței, e veșnic abătut de nostalgia orașului; cu gândul la bogăție, cu frica de mizerie, cu Dumnezeul său localizat într-o singură celulă a creierului, el nu se integrează deschis în cosmos, ci se simte doar chemat să exploateze un fragment al acestuia sau să-l părăsească în clipa când fragmentul nu mai rentează.

Am încercat în studiile mele de filosofia culturii să pun în relief aspectele sau categoriile stilistice ale vieții și ale duhului nostru popular. Nu voi repeta aici ce am spus în acele studii despre „matca stilistică” a culturii noastre. Voi întregi doar punctele de vedere puse în evidență cu câteva noi observații. Satul românesc, în ciuda sărăciei și a tuturor neajunsurilor cuibărite în el prin vitrega colaborare a secolelor, se învrednicește în excepțională măsură de epitetul autenticității. Mai precis, între nenumăratele sate românești găsim atâtea și atâtea așezări care realizează ca structură sufletească întocmai termenii definiției pe care o acordăm satului. Satul ca așezare de oameni, colectiv cuprins de formele interioare ale unei matrici stilistice, poartă pecetea unei unități și are caracterul unui centru de cristalizare cu raze întinse spre a organiza în jurul său un cosmos. Cosmocentrismul satului nu trebuie înțeles însă ca o grotescă trăsătură de megalomanie colectivă, ci ca o particularitate, ce derivă dintr-o

supremă rodnică naivitate. Fiecare sat își are sub acest unghi mândria sa, care-l împinge spre o diferențiere de celelalte sate învecinate sau mai depărtate. Satele nu țin să se conformeze toate la rânduielile unuia singur. În port, în obiceiuri, în cântec, fiecare sat ține la autonomia și la aureola sa. Instinctul de imitație, căruia o anume sociologie i-a acordat un rol cu totul exagerat în viața umană, nu depășește decât foarte diminuat și foarte sever controlat pietrele de hotar ale colectivității unui sat. Să se compare odată această neostentativ mândră comportare cu aceea a orașenilor, care se supun docil tuturor ucaturilor modei lansate dictatorial de undeva dintr-un centru mondial. Intervine aici o diferență foarte profundă de psihologie. Orașenii trăiesc în altfel de orizonturi și sufăr aproape întotdeauna de conștiința și teama periferialității. Între marile orașe e o adevărată întrecere de a preface și de a proclama pe toate celelalte drept „provincie”. Termenul de „provincie” circumscrie un vast și grav complex de inferioritate. Să se observe însă că problemele de psihologie legate de polaritatea „metropolă – provincie” nu se pun deloc pentru sufletul satului. Fiecare sat care se respectă ca atare există pentru sine în centrul unei lumi și are frumoasa mândrie de a fi puțin mai altfel decât toate celelalte. Fiecare sat vrea să rămână el însuși, nu vrea să dicteze celorlalte nici gustul, nici reguli de comportare. Se constată o oarecare aristocratică distanțare, dar câtuși de puțin afișată ca atare, între sat și sat. Acest mod de a-și înțelege existența aduce cu sine și stârnește acea varietate de aspecte în cadrul unuia și aceluiași stil, vast răspândit pe câte o întregă țară, varietate pe care o ilustrează așa de minunat diversele „țări românești”.

Din modul cum satul își înțelege existența mai rezultă însă și un al doilea aspect și alte consecințe, care merită să fie reținute. Satul, situat în inima unei lumi, își e oarecum sieși suficient. El n-are nevoie de altceva decât de pământul și de sufletul său și de un pic de ajutor de sus, pentru a-și suporta cu răbdare destinul. Această naivă suficiență a făcut, bunăoară, ca satul românesc să nu se lase impresionat, tulburat sau antrenat de marile procese ale „istoriei”. Satul e atemporal. Conștiința surdă, mocnind sub spuza grijilor și a încercărilor de tot soiul, conștiința de a fi o lume pentru sine, a dat satului românesc, în cursul multelor secole foarte mișcate, acea tărie fără pereche de a boicota istoria, dacă nu altfel, cel puțin cu imperturbabila sa indiferență. Boicotul instinctiv se ridică împotriva istoriei, ce se făcea din partea străinilor în preajma

noastră. Mândria satului de a se găsi în centrul lumii și al unui destin ne-a menținut și ne-a salvat ca popor peste veacurile de nenoroc. Satul nu s-a lăsat ispitit și atras în „istoria” făcută de alții peste capul nostru. El s-a păstrat feciorelnic neatins în autonomia sărăciei și a mitologiei sale, pentru vremuri când va putea să devină temelie sigură a unei autentice istorii românești.

Fac elogiul satului românesc, creatorul și păstrătorul culturii populare, purtătorul matricei noastre stilistice. Să nu se creadă însă că, dând grai unei încântări, aș dori să rostesc, cu ochuri, dorința de a ne menține pentru întotdeauna în cadrul realizărilor sătești, îmi refuz asemenea sugestii sau îndemnuri. De o sută de ani și mai bine ne străduim toți intelectualii, pe o linie mereu înălțată să creăm, într-o epocă de tragedie răspântii, o cultura românească majoră. Strădaniile merg paralel cu procesul emancipării noastre politice, cu acela al formării statului și al întregirii neamului.

Care sunt însă condițiile ce trebuie să fie în prealabil date, pentru ca un popor să poată în genere spera că va putea deveni creatorul unei culturi majore? Opinia curentă, cu care trebuie să ne războim, e că pentru aceasta ar fi de ajuns un număr cât mai mare de genii și talente. Teoria ni se pare simplistă. O cultură majoră nu s-a născut niciodată numai din elan genial. Desigur, geniul e o condiție. Dar o cultură majoră mai are nevoie și de o temelie, iar această temelie sine qua non e totdeauna matca stilistică a unei culturi populare. Să ne întoarcem privirile spre trecut. Una dintre cele dintâi culturi majore care au apărut pe globul terestru este cea egipteană. Până la un moment dat, urmând aparențele, s-ar fi crezut că această cultură egipteană a țâșnit dintr-o dată în dimensiuni majore, aproape gata, cu scut și cu lance, ca știuta zeiță din capul știutului zeu. Pentru a-și lămuri aceste dimensiuni majore, cu totul misterioase, istoricii nu s-au sfiit să recurgă la explicația importării. S-a emis, printre alte ipoteze, ipoteza în favoarea căreia pleda și un mit platonice, că marea cultură egipteană ar fi de origine atlantică. Ipoteze de asemenea natură trădau cel puțin o nedumerire a istoricilor. Apariția unei culturi majore, fără faze evolutive prealabile, li se părea celor mai mulți neverosimilă. În anii din urmă se pare că s-a soluționat în sfârșit destul de satisfăcător această problemă a culturii egiptene. Etnologul, călătorul, geograful Leo Frobenius și-a încoronat uriașa operă de

cercetător cu o descoperire senzațională, despre care nu știu să se fi făcut până acum vreo mențiune în publicistica noastră. Frobenius a făcut cercetări în deșerturi africane, la o depărtare de aproximativ o sută de kilometri de actuala matcă a Nilului, spre soare-apune, pe vechea albie a acestui fluviu, astăzi complet seacă și bătută de vânturile celor cinci sau zece mii de ani. Pe malurile pustii ale străvechiului Nil, Frobenius a avut norocul să dea de rămășițele multor așezări umane de altă dată. S-au dezgropat, înainte de toate, urmele unei arhaice culturi minore, care izbește luarea aminte prin similitudinea motivelor și a stilului ei cu acelea ale culturii majore din Egipt. Frobenius crede că a descoperit cu aceasta, și nu avem nicio pricină să-i privim cu neîncredere optimismul, vatra culturii egiptene. Cultura egipteană n-a apărut deci cu atribute majore, ci a avut o lungă fază de antecedente de înfățișare minoră. Descoperirea lui Frobenius invită la speculațiuni filosofice. S-ar putea afirma anume că liniile interioare, cadrele stilistice și posibilitățile culturii egiptene majore au fost preformate într-o cultură minoră și date ca un miraculos răsad deodată cu acele straturi fertile ale acestei culturi minore. S-ar mai putea cita, de altfel, încă multe exemple de preformațiuni stilistice.

Mult timp s-a crezut, bunăoară, că arta, cultura gotică s-a înălțat la un moment dat, monumentală, spre cer, ca un havuz, irezistibil și prin nimic prevăzut. Ulterior s-a descoperit că goticului monumental i-a premers de fapt o cultură populară minoră, cu forme și motive similare, răspândite la seminții germanice sau celte. Concluzia că geniile de cultură majoră nu fac în mare decât să urmeze un itinerar îndelung pregătit se îmbie de la sine. Fără de acel complex apriori al unei matrici stilistice, preformată în plâsmuirile și creațiile unei culturi minore, cred că nu s-a ivit până azi, nicăieri și niciodată, o cultură majoră. Un popor lipsit de acest profund apriori stilistic, ca matcă a unei culturi populare, nu va crea niciodată o cultură majoră, oricâte genii și talente ar avea la dispoziție pentru asemenea înfăptuire. Geniul creator rămâne geniul pustiu, dacă nu e integrat în câmpul unui asemenea potențial stilistic. Cine poate tăgădui țiganilor geniul muzical? El îl posedă într-un grad mai vădit decât toate popoarele europene. Geniul lor rămâne însă fără întrebuințare, fiindcă țiganul, ca ființă etnică sfâșiată și împărțită pe la toate periferiile vieții, e lipsit de determinantele interioare ale unei matrici stilistice. Să însemnăm și un alt fenomen destul de paradoxal,

care ni se pare explicabil întrucâtva prin nivelul, complexitatea și posibilitățile imanente ale unei matrici stilistice. Fenomenul, la care facem aluzie, e următorul: se știe că cele mai importante și cele mai înalte creații de cultură, poetice, artistice sau filosofice din Europa apuseană nu aparțin neapărat popoarelor celor mai bine înzestrate cu duhul. Poporul german, care a dat pe un Goethe sau Kant, sau poporul englez cu al său singular Shakespeare e sigur că nu pot fi puse, ca medie generală a aptitudinilor spirituale, la același nivel cu poporul francez sau italian. O comparație sub unghiul mediei spirituale firești este desigur în dezavantajul germanilor sau al englezilor. Misterul unor apariții precum a lui Goethe sau Shakespeare, într-o medie relativ nu tocmai impozantă, se lămurește, poate, în perspectivă stilistică. În cazul acesta trebuie să admitem însă că nivelul, complexitatea și posibilitățile stilistice, proprii sufletului german și englez, sunt superioare aceluia ale altor popoare, la rândul lor, evident, mai bine înzestrate ca inteligență și talent sau chiar ca habitus vital. Realizarea unei opere superioare, nivelul și complexitatea ei ni se par că atârnă, cu alte cuvinte, nu numai de existența geniului ca atare, ci și de posibilitățile imanente ale unei matrici stilistice colective. Iată de ce am socotit că un examen stilistic al culturii noastre populare se impune poruncitor. De rezultatul unui asemenea examen depinde, nici mai mult nici mai puțin, decât credința în destinul nostru spiritual. În studiile mele de filosofia culturii, intitulate *Orizont și stil* și *Spațiul mioritic*, am ajuns la unele concluzii care îndreptățesc cel mai robust optimism. Avem un orizont sufletesc al nostru, acel spațiu indefinit ondulat, ca plaiurile țării, manifestat îndeosebi în doină și în cântecele noastre, și nu mai puțin într-un unanim sentiment românesc al destinului. Am avut prilejul de-a arăta, de pildă, ce rol joacă în sufletul nostru popular categoriile „organicului”, în felul cum ne comportăm față de rânduielele firii și rolul pe care îl joacă transfigurarea „sofianică” a realității în poezie, în artă, în credință. Înclinarea spre pitoresc își are la noi și ea specificul ei, întrucât apare solidară cu un deosebit simț al măsurii și atenuat de un accent de molcomă discreție. Nu voi stăruia asupra tuturor acestor structuri și categorii ale inconștientului nostru etnic colectiv, pe care mi-am luat sarcina să le pun în lumină altădată. Matca stilistică românească este o realitate. O realitate sufletească de necontestat. Putem privi ca niciunul din popoarele înconjurătoare, în afară poate de cel rusesc, cu mândrie de binecuvântați stăpâni asupra

acestui incomparabil și inalienabil patrimoniu. Matca stilistică populară, și cele înfăptuite sub auspiciile ei, indică posibilitățile felurite ale viitoarei noastre culturi majore. Să ridicăm cu o octavă mai sus torentul de lirism, ce curge unduitor în imnul mioritic al morții, să subliniem și să monumentalizăm în închipuire aspectul bisericilor de lemn din Maramureș sau din Bihor, sau al caselor țărănești din Țara Oașului, să prelungim în mari proiecțiuni metafizice viziunea cuprinsă în aceste versuri populare: „Foaie verde grâu mărunț, / Câte flori sunt pe pământ, / Toate merg la jurământ. / Numai spicul grâului / Și cu vița vinului, / Și cu lemnul Domnului / Zboară-n naltul cerului, / Stau în poarta raiului / Și judecă florile: / Unde li-s miroasele”.

Asemenea operații sunt destinate să ne dea presentimentul just al viitoarelor noastre posibilități de cultură majoră. Recitați, de exemplu, legenda poetizată *Soarele și luna* din colecția Teodorescu și veți găsi viziuni prin nimic inferioare celor măi admirate din marile poeme ale omenirii, de la *Divina Comedie* până la *Faust*.

Drept încheiere, să mi se îngăduie să dau expresie și unui gând restrictiv. Aș dori ca acest elogiu al satului românesc să nu fie înțeles ca un îndemn de atașare definitivă la folclor și ca îndrumare necondiționată spre rosturi sătești. Cultura majoră nu repetă cultura minoră, ci o sublimează, nu o mărește în chip mecanic și virtuos, ci o monumentalizează potrivit unor vii forme, accente, atitudini și orizonturi lăuntrice. O cultură majoră nu se stârnește prin imitarea programatică a culturii minore. Nu prin imitarea cu orice preț a creațiilor populare vom face saltul de atâtea ori încercat într-o cultură majoră. Apropiindu-ne de cultura populară, trebuie să ne însuflețim mai mult de elanul ei stilistic interior, viu și activ, decât de întruchipări ca atare. Nu cultura minoră dă naștere culturii majore, ci amândouă sunt produse de una și aceeași matrice stilistică. Să iubim și să admirăm cultura populară, dar, mai presus de toate, să luăm contactul, dacă se poate, cu centrul ei generator, binecuvântat și rodnic ca stratul mumelor.

5 iunie 1937, Aula Academiei Române

Text reprodus din volumul *Izvoade – eseuri, conferințe, articole*, Editura Minerva, București, 1972.

Eugeniu COȘERIU

[Principiile cercetării de tip umanist]

Există o tradiție. Aceea de a mulțumi pentru titlul acordat printr-o prelegere. Mai întâi, mulțumesc, desigur, Academiei Române și tuturor aceluia care m-au adus până aici.

Deși titlurile mi s-au înmulțit în ultima vreme, acesta are pentru mine o semnificație deosebită: este o recunoaștere venită din partea celui mai înalt for științific și de cultură al României – țara mea de origine, țara mea de suflet.

Am plecat din ea acum 52 de ani. Am trăit în țări străine, m-am afirmat în limbi străine. Aproape că nu mai sunt obișnuit să țin discursuri în limba română. Dar eu mulțumesc acum Academiei Române din suflet pentru titlul pe care mi l-a acordat și mărturisesc că o fac cu adâncă recunoștință, așa zice cu evlavie. Pentru că, alegându-mă în acest for, m-ați integrat în tradiția lui Titu Maiorescu, a lui Hasdeu, a lui Iorga. De aici acest sentiment de evlavie.

În autobiografia am spus că maeștrii mei au fost Platon, Aristotel, Leibniz... Dar lor nu le pot mulțumi. Mulțumesc deci, acum, Mamei și Tatei – că mi-au dat viață. Mulțumesc apoi Țării mele România și, în particular, aceluia ținut românesc de până la Nistru, unde m-am născut și am învățat. Mulțumesc României pentru Școala sa, care mi-a dat enorm de mult: învățătorului din Mihăileni de la noi, profesorilor de la Liceul „Ion Creangă” din Bălți și de la Universitatea din Iași unde, deși am studiat numai un an, m-am modelat fundamental.

Mulțumesc apoi Italiei, unde am locuit și am stat 12 ani (Roma, Padova...), unde am învățat și mi-am deschis orizonturile critice.

Mulțumesc apoi Uruguayului, unde am stat mulți ani și am ocupat posturi de înaltă demnitate când țara mea și locul meu natal erau pierdute.

În sfârșit, mulțumesc Germaniei, care mi-a asigurat posibilități extraordinare de cercetare, cu deosebire în Școala de la Tübingen, unde locuiesc și lucrez acum.

Nu pot încheia fără a mulțumi, în mod special, Spaniei, care mi-a dat limba în care mi-am scris lucrările.

Acum, dacă îmi permiteți – pentru că nu vreau să tratez aici o anumită temă pe probleme stricte de lingvistică –, am să vă spun ceva despre cele cinci principii care m-au călăuzit până acum în viața și activitatea mea. Le-am expus la alegerea mea, acum aproape 20 de ani, ca membru al Academiei din Heidelberg¹; le-am mai expus și în septembrie 1991, la alegerea în Academia de la Chișinău. Le reiau, așadar, pentru că sunt puține și formează o unitate de gândire, lingvistica fiind și ea o știință a culturii, o știință umanistă².

1. *Principiul general al obiectivității*, stabilit și formulat pentru orice știință de Platon în *Dialogurile* sale, care ar însemna a spune lucrurilor pe nume. De obicei, știința, care are ca țel, fără îndoială, să spună lucrurile așa cum sunt, reușește să spună ori că nu sunt în niciun fel, ori că sunt într-o anumită perspectivă, mai mult sau mai puțin parțială.

Prima urmare a acestui principiu este universalitatea științei. Dat fiind că în știință totul se rezolvă direct cu lucrurile, cu obiectele, obiectul e obiect pentru toți, și nu numai pentru un grup sau o comunitate mai mult sau mai puțin restrânsă, iar problemele științei sunt probleme pentru toată umanitatea.

2. *Principiul umanismului*. În cazul limbajului și al limbilor, lucrurile sunt lucruri în cadrul activităților umane, în cadrul acelor forme de creație ce se realizează apoi în forme istorice, în tradiții, în ceea ce numim cultură, adică obiectivarea istorică a creației. Deci, în cadrul acestor lucruri, acelor obiecte cu care ne ocupăm în știința limbajului, omul este subiect al acestor activități și deci în sine – fără îndoială nu reflexiv, ci intuitiv –, știe despre ce este vorba, cunoaște universalitatea acestor lucruri, atât ce e limba, cât și că el însuși o face. De aceea, în aceste științe, fundamentul obiectivității este știința originară, acea știință pe care omul o are despre sine însuși și despre propriile sale activități. Sau, altfel spus, principiul umanismului înseamnă, în cazul limbajului, principiul vorbitorului. Limbajul funcționează prin și pentru vorbitori, și nu prin și pentru lingviști,

Chișinău, 21 mai 2001. Aspect de la festivitatea prilejuită de aniversarea a X-a de la fondarea revistei „Limba Română”. În prezidiu: acad. Gheorghe Mihăilă (București), acad. Andrei Andrieș, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, acad. Eugeniu Coșeriu, acad. Mihai Cimpoi, președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, și Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română”, director al Casei Limbii Române

deci lingvistul trebuie să plece de la vorbitor, implicat de la sine însuși ca vorbitor, ca subiect al limbajului; lingviștii se orientează mai ales spre mari creatori de limbă, adică cei pentru care limba se realizează într-o formă mai autentică, mai profundă și, în același timp, mai originală.

Coloana vertebrală a acestui principiu – dat fiind că aici esența lucrurilor e cunoscută vorbitorului – este unitatea dintre studiul actelor și studiul principiilor. Teoria, în general, nu este altceva decât captarea universalității în fapte concrete, așa cum ne-a învățat Aristotel și apoi Hegel; nu este o construcție de modele abstracte, ci își află mereu confirmarea în fapt, în acel fapt de care are cunoștință și vorbitorul.

3. *Principiul tradiției.* Dacă vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor în acest domeniu, asta înseamnă că dintotdeauna vorbitorul a fost măsura tuturor lucrurilor; că toți cei care s-au ocupat cu limbajul și cu limbile într-o măsură oarecare au știut cu exactitate despre ce vorbeau,

au spus niște adevăruri, mai mult sau mai puțin parțiale, dar evident cu intenția de a exprima lucrurile așa cum sunt. De aici derivă principiul tradiției și în cadrul științei noastre, ca și în alte științe, de altfel, însă mai ales în științele culturii.

În corolarul practic al acestui principiu se află interesul [meu] pentru *istoria lingvisticii* și studiul pentru *istoria limbajului* în diferite țări – [cărți] pe care le-am publicat deja. Nu ca să arăt că s-au știut lucrurile care se descoperă astăzi, ci ca să arăt că aceleași probleme i-au frământat pe lingviști în toate timpurile, de când există preocupări cu privire la limbaj.

4. *Principiul anti-dogmatismului.* Dacă într-adevăr toți oamenii, cei de bună credință, vor să spună lucrurile așa cum sunt, dar nu reușesc să le spună în întregime, asta înseamnă că toți lingviștii, toți cei de bună-credință, au spus adevărul cu privire la limbaj și că în fiecare teorie găsim un sâmbure de adevăr, o coerență internă; deci să nu ne grăbim să respingem teoriile care nu ne plac, ci, mai curând, să încercăm să le înțelegem „pe dinăuntru”, să înțelegem care e coerența lor, care este sâmburele de adevăr pe care îl conțin, fiindcă nicio greșeală nu este numai greșeală. Fiecare greșeală este, în parte, și un adevăr, deși, poate, un adevăr parțializat, deviat.

5. *Principiul utilității publice sau al binelui public.* Dat fiind faptul că în lingvistică vorbim despre limbaj, despre activitatea vorbitorilor – prin urmare a tuturor oamenilor ce vorbesc neîntrerupt când nu dorm –, dat fiind că limbajul aparține tuturor, [atunci] și problemele limbii, și problemele tuturor, tot ce-l interesează pe vorbitor trebuie să-l intereseze și pe lingvist. Asta înseamnă că lingvistul nu poate rămâne în turnul său de fildeș. El trebuie să aibă în vedere principiile fundamentale ale tuturor aspectelor ce [îl] interesează pe vorbitor; adică inclusiv probleme de politică și practică lingvistică, de didactică a limbilor și a limbajului. Deși nu poate face un singur lingvist toate acestea, principiile însă trebuie să și le stabilească fiecare.

Acestea sunt principiile ce m-au călăuzit în activitatea mea de până acum și care mă vor călăuzi și de aici înainte, mai ales în colaborarea cu oamenii de pe acest străvechi pământ.

13 martie 1992, Aula Academiei Române

„Analele Academiei Române”, anul 126 (1992), seria V, vol. III,
Editura Academiei Române, București, 1997, p. 277-278

Note

¹ Vezi Eugenio Coseriu, *Antrittsrede an der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*, în „Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften”, 1977, p. 107-108.

² Pentru unele comunicări sau conferințe mai extinse în care Eugeniu Coșeriu a expus aceste principii, vezi următoarele (selectiv): a) în limba română – Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof” (Cluj), III, 11, 1992, p. 11 și 14; cu același titlu, s-a publicat o conferință similară în vol. *Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu* (= „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, Serie nouă, Secțiunea III, e, Lingvistică, tom XXXVII-XXXVIII, 1991-1992), Iași, p. 11-19, textul fiind apoi reprodus și în Cr. Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 17-27. De asemenea, vezi E. Coșeriu, *Epistemologia lingvisticii*, în vol. *In memoriam Eugeniu Coșeriu*, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 87-94; IDEM, *Despre principii științei lingvistice*, în vol. E. Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004, p. 25-36; și [parțial] IDEM, *Deontologia culturii*, în Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, 1994, p. 173-180; b) în limba spaniolă – Eugenio Coseriu, *Discurso pronunciado con motivo de su investidura como doctor honoris causa*, în vol. *Discursos pronunciados en el acto de investidura de doctor honoris causa del Excelentísimo Señor Eugenio Coseriu*, Universidad de Granada, 1993, p. 21-35; și IDEM, *Discurso de Investidura del Prof. Eugenio Coseriu*, în vol. *Discursos de investidura de doctor honoris causa” de los profesores Carlos Castilla del Pino, Eugenio Coseriu, José Elguero Bertolini*, Universidad Autónoma de Madrid, 1999, p. 33-42.

Johannes KABATEK

În dialog cu Olaf BLIXEN

Despre Eugeniu Coșeriu și activitatea acestuia în Montevideo¹

J. K. – (născut la 31 martie 1965, la Stuttgart, Germania). Profesor universitar, doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich, Elveția. A studiat filologie romanică, științe politice și muzicologie la Universitatea „Eberhard Karls” din Tübingen, unde a fost discipol al maestrului Eugeniu Coșeriu și al lui Brigitte Schlieben-Lange. În prezent este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu. Este membru al Academiei Regale din Spania (2016) și al Academiei Regale din Galiția (2002), doctor honoris causa la Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava (2016).

Interviul a cărui transcriere o prezentăm în continuare s-a realizat în august 2008, în Montevideo, în casa doctorului Olaf Blixen (1922-2010)², antropolog și membru al Cercului Lingvistic din Montevideo în anii 1950³. Am auzit numele lui Olaf Blixen pentru prima dată în timpul interviurilor luate lui Coșeriu, despre anii petrecuți la Montevideo, pentru cartea *Die Sachen sagen, wie sie sind*⁴, pe care am publicat-o cu Adolfo Murguía⁵. În vara anului 2008, în timpul desfășurării congresului ALFAL, în capitala uruguayana, Adolfo Elizaincín m-a ajutat să obțin adresa lui Olaf Blixen, care m-a primit, împreună cu fiica lui, Matilde Paulina, în casa lui din centrul orașului, o casă-bibliotecă ale cărei camere respirau carte și erudiție. Blixen mi-a dedicat în mod generos o după-amiază întreagă și nu m-a lăsat să plec fără o colecție de extrase și de lucrări despre teme antropologice, cea mai mare parte a acestora fiind publicate în revista „Moana”, pe care a condus-o el însuși. Știm că pentru Coșeriu anii montevideni au fost cei mai roditori din viața sa; este locul unde se scrie o mare parte din opera sa cea mai cunoscută și unde se elaborează concepția sa fundamentală de teorie a limbajului⁶.

Olaf Blixen ne oferă o imagine a impactului pe care l-a avut sosirea lui Coșeriu la Montevideo și ne poartă înapoi în timp în mediul intelectual din orașul Montevideo al anilor '50, arătându-ne cum, grație existenței în același loc a unui grup variat de savanți cosmopoliți, acesta s-a transformat într-unul dintre centrele lingvistice proeminente ale lumii din acea vreme⁷.

OB = Olaf Blixen; MPB = Matilde Paulina Blixen; JK = Johannes Kabatek

JK: Dumneavoastră locuiați deja în Montevideo când a ajuns Coșeriu în 1950?

OB: Da, eu locuiam deja în Montevideo: m-am născut în Montevideo. Sunt complet uruguayan.

JK: În ciuda numelui de familie?

OB: Da, în ciuda numelui de familie. Bunicul meu dinspre tată era suedez. Acolo este o diplomă care îl investeste pe bunicul meu cu titlul de Cavaler al Ordinului de Vasa, pentru că era un om care îi ajuta pe marinari, ajuta vapoarele suedeze și norvegiene care veneau aici să pescuiască, balenierele care erau destul de dăunătoare pentru mediul înconjurător. Dar era prin 1860.

JK: Altă epocă în care se gândea diferit...

OB: Este semnat de regele Suediei din acea epocă, Óscar. Eu l-am cunoscut pe Coșeriu în perioada în care încă era căsătorit cu prima sa soție, Margarita Cardu, deși era, de fapt, pe jumătate divorțat, ceea ce s-a observat mai târziu.

JK: Care era uruguayana.

OB: Era fiica unui italian.

JK: Da, italiano-uruguayana, nu?

OB: Da, erau trei surori, cel puțin, și un frate. E ceea ce eu îmi aduc aminte. Cea mare era Rosina, mai apoi era alta, Maria mi se pare că era a doua; a treia – Margarita. Și, în plus, mi se pare că era un băiat, Cardu,

care era fost luptător în războiul din Etiopia, Umberto mi se pare. Apoi Margarita a ajuns, și încă nu sosise Coșeriu în Montevideo. A ajuns câteva luni mai târziu.

JK: A ajuns în martie 1950.

OB: Nu îmi aduc aminte exact, dar așa trebuie să fie. Fizic l-am cunoscut când l-au numit director al Institutului de Filologie.

JK: Aceasta a fost un an mai târziu; a fost în 1951 când l-au numit.

OB: Da.

JK: Da, da. A fost nevoie de puțin timp.

OB: Da, evident, pentru că, desigur, Coșeriu nu era cunoscut aici. În Uruguay, știrile culturale mai mult sau mai puțin serioase ajungeau încet.

JK: Nici nu era foarte cunoscut în acea epocă, nu?

OB: Bineînțeles. Avea titlurile obținute la universitățile italiene, cred.

JK: De la Roma.

OB: Da, de la Roma, poate, eu nu știu. Și făcea parte din „Sodalizio milanese”.

JK: Exact.

OB: Cel pe care îl coordona Vittore Pisani⁸, cel care mai târziu a fost socrul lui Coșeriu, când s-a căsătorit cu una dintre fetele sale. De fapt, Coșeriu, se pare, a venit cu ideea de a face ceva luând ca model „Sodalizio milanese”, pentru că a încercat să reunească oameni care să se preocupe de lingvistică: unii de gramatica normativă, alții de filologie, alții de teme asemănătoare. În acea perioadă m-au invitat și pe mine într-o sală a Institutului de Filologie – i s-a dat acest nume – unde Coșeriu a fost numit șef sau director. Și a funcționat acolo, în acel local, până când Coșeriu a obținut catedra pe care i-au dat-o la Tübingen. Pe atunci Coșeriu se preocupa destul de mult, cu siguranță, ca și colaboratorii, cei care mergeam acolo în mod dezinteresat, să ne facem și relații în străinătate, mai ales cei care publicam lucruri de o anumită importanță. Institutul le trimitea pe răspunderea sa și Coșeriu se ocupa

de această acțiune de propagandă și de difuzare – ambele lucruri mergeau împreună. Astfel, de pildă, Coșeriu recomanda mult *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, de Ernout și Meillet, și știam că autorii sunt personalități de prim rang în lume, Meillet ca indoeuropenist și Ernout ca latinist. Și Ernout mi-a trimis, datorită lucrurilor pe care i le-am expediat eu, o scrisoare pe care am prețuit-o mereu drept cel mai important elogiu care mi s-a făcut vreodată. I-am trimis traducerile mele, în spaniolă, în ediție bilingvă, a acelor *Nugae* de Catullus, și el spunea: *Je trouve votre traduction à la fois élégante et exacte. Elle m'a donné une haute idée des études classiques en Uruguay* – ceea ce era o greșeală totală, pentru că aici nu avea nicio importanță. Dar faptul că mi-a spus acest lucru, care era mult spus, înseamnă mult mai mult decât niște fraze amabile de la niște domni care nu înțeleg nimic nici din conținutul traducerii, nici din alte lucruri. Și păstrez acolo scrisoarea. Coșeriu organiza în Institutul pe care îl conducea reuniuni, nu știu dacă săptămânale, dar se repetau cu teme care în general erau tratate într-un anumit mod – când vorbea el, căci de cele mai multe ori el era cel a cărui voce se făcea auzită – despre familia indoeuropeană și limbile mai cunoscute, dar și despre limbile puțin cunoscute.

Făceau parte din „Sodalizio uruguayan” și profesorii din acea perioadă, absolvenți ai facultăților italiene, Guido Zannier⁹, care a fost mai târziu director al Institutului, și Giovanni Meo Zilio¹⁰, care a absolvit în Italia. Veneau, în plus, o serie de persoane care în Uruguay erau destul de cunoscute și care, în general, proveneau din învățământul mediu, și nu dintr-o facultate de filologie sau având o carieră de filologie sau de lingvistică, întrucât nu exista încă o asemenea structură. Deși începea să se facă un soi de licență în litere. Eu însumi am avut o perioadă când am fost profesor al facultății și am fost și profesor al Universității din Buenos Aires, UBA. Dar aceasta *in illo tempore*...

Pe atunci se ducea acolo și Piccardo¹¹, care era un pic mai în vârstă decât mine. Doamna Larrobla¹², care era și profesoară, și directoare a unei instituții de învățământ mediu, a scris o carte despre predarea spaniolei pentru tinerii din învățământul mediu, *Mittelschule*. Și era și Marciano¹³, care era italian și se îndeletnicea cu filosofia.

MPB: Ferrario¹⁴ a participat și el?

OB: Ferrario a participat, profesorul Benigno Ferrario a fost și el unul dintre invitați. Dar Benigno Ferrario era un lingvist de meserie. El absolvise Institutul Universitar Oriental din Napoli. Ferrario se stabilise în Uruguay cu destui ani înainte, era mult mai în vârstă decât mine. Când eu aveam, mai mult sau mai puțin, 30 de ani sau poate mai puțin de 30 de ani, Ferrario era un om care avea 60 de ani sau mai mult; era din altă generație; o generație și jumătate mai în vârstă decât mine. Benigno Ferrario a fost o persoană foarte bună, dar dificilă. A avut o funcție de traducător pentru domeniul juridic, pentru Curtea Supremă de Justiție. Mai târziu l-am vizitat când eram suficient de prieteni și am locuit [Locuia? Cred că Blixen nu a locuit niciodată pe strada Carlos María Ramírez, dar poate că mă înșel. „Locuia” are mai mult sens în text, *nota lui J.K.*] atunci pe strada Carlos María Ramírez, pe ruta spre el Cerro de Montevideo. Deținea o *editio princeps* de Champollion și avea și alte lucruri de mare valoare. Apoi această bibliotecă remarcabilă a trecut în patrimoniul bibliotecii naționale, conținând materiale de la British Museum și din alte locuri. Într-adevăr, era un om tratat cu respectul pe care îl merita un individ important. Și specialitatea sa erau limbile cushita, adică limbile care se vorbeau în Etiopia. Aici nu îl priveau cu ochi prea buni în acea epocă, a avut unele dificultăți pentru că l-a prins perioada războiului și el era un bun italian, nu era altceva, astfel încât, deși a stat aici mult timp, a menținut relațiile sale cu cercurile de intelectuali italieni, [cu cele] de lingvistică și filologie. Coșeriu îl trata cu mare respect și eu la fel.

JK: Și care a fost propria Dvs. formare? Dumneavoastră erați profesor?

OB: Nu, eu, printre altele, sunt avocat. Dar sunt, în mod fundamental, etnolog. Și, în plus, am făcut lucruri ce țin de filologie, cum puteți vedea Dumneavoastră în traducerile mele din Catullus.

Întrebarea era cine se mai afla pe acolo – îmi este uneori teamă să nu uit vreo persoană pe care nu ar trebui să o uit – era acolo, apărând un pic după noi, dar în timpurile lui Coșeriu, profesorul Nicolás Altuchow¹⁵. Altuchow este un bun exemplu al nivelului din Uruguay în acea epocă; a obținut titlul de magister cred că în indologie sau în limba sanscrită, într-o universitate, nu știu dacă era cea de la Lwów. Și Altuchow a venit aici și a trebuit să lucreze ca muncitor. Apoi, după ce a lucrat cu târnăcopul și cu lopata la o podgorie, cu o mână în spate și alta în față,

cum spune proverbul, Altuchow a mers la un moment dat să lucreze la Ministerul Sănătății Publice, pentru a face liste cu defuncții, ceva foarte puțin distractiv. Acolo a stat un timp și mai târziu am aflat, pentru că aveam prietenii pe care le-am conservat timp îndelungat, am reușit să aflu că o comisie l-a trecut la o altă agenție statală, care era cea a Muzeului de Istorie Naturală, ca să se ocupe de diverse lucruri în bibliotecă, de organizarea și înregistrarea cărților. Și acolo a stat mai mulți ani Altuchow. În același timp a fost numit profesor de indologie în facultate. Dar catedrele dădeau foarte puțini bani atunci. Când mi-au dat catedra mea, câștigam niște sume mizerabile. Nu știu, îmi serveau pentru a le aduna la alte lucruri din care ieșeau mai mulți bani, firește. Aici am câteva lucrări de Altuchow; și cele care nu sunt aici, sunt în anticameră, nu cea din infern, cum spune filmul, ci în anticamera cărților. Aceste cărți, cum se spunea înainte de clasici, *Despre lucruri de care își dădea seama cine le citea, dacă le citea cu atenție*. Altuchow a făcut parte, deci, din acest *sodalizio* coșerian. [...]

JK: Și care a fost relația dintre Coșeriu și ceilalți? Se pare că el era cel care conducea acest cerc, el era persoana dominantă, ca să zicem așa.

OB: Da, așa era, și cercul a fost viu atâta timp cât a fost Coșeriu. Apoi, când a plecat Coșeriu, cercul nu știu în ce moment a dispărut. Nu știu exact când, pentru că activitățile erau foarte diversificate și mergeam și eu uneori, dar când Coșeriu a plecat, situația s-a schimbat. Pentru mine s-a schimbat și cred că s-a schimbat pentru toți. [...]

JK: Pentru Dumneavoastră, Coșeriu avea și o viață personală? Era prieten cu persoanele din cerc?

OB: Da.

JK: Da?

OB: Era prieten. Dar eu aș zice că era o prietenie în planuri un pic diferite. Deoarece Coșeriu absorbea și, pe lângă aceasta, era foarte convingător cu talentul său și cunoștințele sale. Foarte convingător. [...]

MPB: Mama spunea – a fost studenta lui Coșeriu – că avea un fel de a spune lucrurile o singură dată, într-o manieră foarte tehnică, și apoi spunea același lucru pe înțelesul tuturor... că avea această manieră de a expune lucrurile. [...]

JK: Eu când văd pozele din epoca din Uruguay, mă gândesc că se vede că el era foarte convins de faptul de a fi el cel care cunoștea lucrurile.

OB: Da, cu siguranță așa este. [...] Eu mereu am avut o relație bună cu Coșeriu, până în momentul în care a plecat. Pentru că într-o zi am aflat de plecarea lui Coșeriu, că-l numiseră la Universitatea din Tübingen, și am zis: în cele din urmă i s-au recunoscut capacitățile! Publicase deja *Sistema, norma y habla* și o serie de lucruri pentru care devenise mai cunoscut, prin publicarea în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias” (acolo unde eu am publicat cam în aceeași epocă traducerile din Catullus).

JK: Există o chestiune foarte importantă pentru mine, despre care am vorbit cu Coșeriu de câteva ori. Aveam în ceea ce este acum Arhiva Coșeriu două manuscrise mari, care nu au fost niciodată publicate. Unul este *La teoría lingüística del nombre propio* și altul este *El problema de la corrección idiomática*. Sunt manuscrise foarte extinse care nu s-au publicat încă, pentru că nu le-a completat. *El nombre propio*, de pildă, este acum digitalizat și are 300 de pagini de carte. Și Coșeriu spunea că e doar jumătate [din cât ar fi trebuit să fie]. *La corrección idiomática* este [într-o situație] asemănătoare și nu s-a publicat niciodată. Poate aveți vreo explicație?

OB: Ceea ce pot spune eu este puțin, dar e ceva. Despre *El nombre propio* a prezentat ceva – o schiță a unei comunicări într-o reuniune a Societății de Antropologie, al cărei secretar general, președinte și alte lucruri (și *factotum* orișicum) eu am fost, [societate] care funcționa atunci în Montevideo. [...] Coșeriu a susținut o comunicare despre numele propriu. Conferința s-a desfășurat în localul Muzeului Pedagogic, gest la care a trebuit să recurgem pentru a susține comunicările relaționate cu actele programate în „Săptămânile de Antropologie”. A fost cam a patra sau a cincea săptămână de antropologie. Și acest nume de „săptămână de” a fost preluat din Argentina, unde exista ceva asemănător. [...] O fi existând un rezumat la ceea ce a zis referitor la numele propriu, dar mai degrabă că nu. [...]

JK: Dumneavoastră erați aproape de aceeași vârstă, nu?

OB: Coșeriu era cu un an mai în vârstă decât mine.

JK: Dar foarte apropiată.

OB: Da, de aceeași vârstă. Când eu aveam 30 de ani sau 31, el avea 32.

JK: Atunci aveți o relație ca de prietenie, fiind de aceeași vârstă, poate?

OB: Ah, da, da. Și de câteva ori m-a vizitat acasă, împreună cu Eugenia, care era un pic mai mare decât fiica mea.

În principiu, v-am povestit, mai mult sau mai puțin, legăturile mele cu Coșeriu. Mi-ar plăcea să am mai multe lucruri de povestit.

JK: Sunt multe lucruri și chiar vă sunt recunoscător pentru tot [ce mi-ați spus], cu multe detalii, totul este foarte prezent. Mii de mulțumiri pentru tot!

Note ■ ¹ Acest interviu a fost publicat în revista „Energiea”, nr. IV (2012), p. 53-58. Traducerea din limba spaniolă a fost efectuată de Cristina Bleorțu (Universitatea din Oviedo/Universitatea din Zürich) și Cristinel Munteanu (Universitatea „Danubius” din Galați).

² Álvaro Mones, în biobibliografia pe care i-o face lui Blixen (consultată la data de 22-XI-12 și publicată în http://mna.gub.uy/innovaportal/file/3672/1/blixen_1922_2010_1.pdf), îl caracterizează pe acesta în felul următor: „Un om de o cultură imensă, un adevărat erudit, poliglot; în afară de spaniolă, limba sa maternă, stăpâna franceza, engleza, portugheza, italiana, germana, latina, pe lângă alte câteva limbi din Oceania, precum pascuena, tongana, samoana, citind și în arabă și persană. Memoria sa prodigioasă și de invidiat îi permitea să citeze din minte nu doar autori clasici, ci și versuri din tangouri sau ale vechilor lăutari; cunoștea detalii legate de luptele de box, de cursele de cai, de partidele de fotbal sau de partidele clasice de șah (L-am văzut câștigând o partidă, jucând legat la ochi. Tatăl său a fost un jucător de șah foarte cunoscut, care juca cu mari maeștri, precum Capablanca sau Alekhine, și care a organizat Primul Turneu Sudamerican de Șah în Hotelul Carrasco în 1921.) și un interminabil *etcetera* de cunoștințe cu care mereu ne surprindea și [din care] ne dădea pilde.”

³ Le mulțumim Annei Hein pentru prima transcriere a interviului și lui Álvaro Mones, precum și lui Adolfo Elizaincín pentru comentariile lor valoroase.

⁴ Se va publica în curând o traducere în portugheză de Jaime Ferreira da Silva, una în spaniolă realizată de Cristina

Bleorțu și Alba García Rodríguez și o alta în română de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu [nota trad.].

⁵ Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „Die Sachen sagen, wie sie sind...“. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Narr, Tübingen, 1997. La pag. 88, Coșeriu spune despre activitățile publicistice din Montevideo: „Es wurden auch Arbeiten veröffentlicht über Themen, mit denen der eine oder der andere freiwillige Mitarbeiter sich beschäftigte; z.B. von Blixen *La traducción literaria* und eine Arbeit über die alten Eingeborensprachen von Uruguay, die nicht mehr existieren, aber teilweise rekonstruiert wurden“.

⁶ Cum spune Coșeriu însuși: „În Uruguay am dezvoltat teoria mea lingvistică în toate aspectele esențiale, astfel încât mult din ceea ce am publicat mai târziu (și încă public) provine din manuscrise, schițe și note din epoca mea uruguayană” (Eugenio Coseriu, *Discurso pronunciado por el doctor Don Eugenio Coseriu con motivo de su investidura como Doctor honoris causa*, în vol. *Discursos pronunciados en el acto de investidura de doctor „Honoris causa” del excellentísimo señor Eugenio Coseriu*, Universidad de Granada, Granada, 1993, p. 25).

⁷ Să se vadă și Olaf Blixen, *La lingüística en el Uruguay; sus objetivos inmediatos*, în „Boletín de la Sociedad de Antropología del Uruguay”, 1 (1), 1955, p. 5-9.

⁸ Vittore Pisani (1899-1990), lingvist italian.

⁹ Guido Zannier, lingvist uruguayan de origine italiană, †1996.

¹⁰ Giovanni Meo Zilio, născut la Treviso în 1923, lingvist, critic literar și cercetător al influenței italiene în limba rioplatense, mai târziu politician în Italia; †2006.

¹¹ Luis Juan Piccardo (1912-1967).

¹² Nieves Aragnouet de Larrobla.

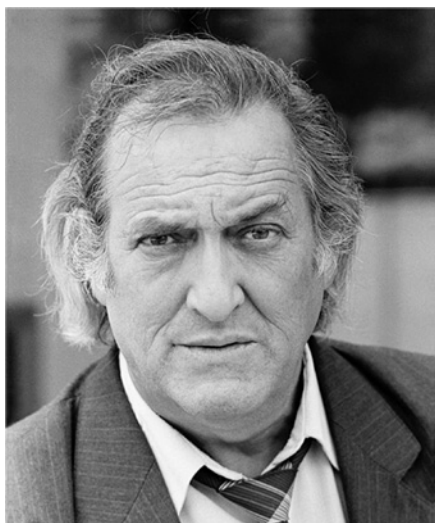
¹³ Francesco E. Marcianó.

¹⁴ Benigno Ferrario.

¹⁵ Nicolás Altuchow, *1912 în Kiev; †1983 în Montevideo.

„Nădăjduiesc, cunosc, mă zbucium și visez...”

„... Eu am harta poeziei
Cu fântâna-n Costiceni.
Din părinți și străpărinți
Lunca Prutului e-a-noastră –
Mama mea și tatăl meu,
Casa lor și-a mea fereastră.
Și-al meu drum bătătorit,
Visul meu de la răscruce,
A mea lacrimă de sare
Pe morminte-n loc de cruce.
De ce, Doamne, ai blestemat
Neamul meu așa de tare, –
Ba-i zbori capul de pe munți,
Ba-i scoți sufletul la mare?”

La 1 mai 2017 scriitorul, savantul și omul politic Ion Vatamanu ar fi împlinit 80 de ani. Cu acest prilej, Uniunea Scriitorilor din Republica Moldova, Uniunea Scriitorilor români din regiunea Cernăuți, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei au organizat conferințe și simpozioane științifice de comemorare. La baștina lui Ion Vatamanu, în satul Costiceni, fostul județ Hotin, actualmente raionul Noua Suliță, regiunea Cernăuți, s-a desfășurat ediția I-a a Festivalului „Zilele omagiale Ion Vatamanu – 80”, sub patronatul primăriei satului Costiceni, Școlii „Ion Vatamanu”, Școlii de muzică pentru copii, Casei de cultură și bibliotecii din s. Costiceni și familiei Vatamanu.

La 30 aprilie ziua a început cu vizita la casa părintească a lui Ion Vatamanu și întâlnirea de suflet cu mama poetului, Mărioara Vatamanu. Masca poetului realizată de regretatul plastician Glebus Sainciuc a reînviat gesturile atât de firești ale scriitorului la întâlnirile cu cititorii prin sate și orașe. Aici, la casa părintească, și-au dat întâlnire primarul Vlad Lupoi, reprezentantul Consulatului General al României la Cernăuți, Edmond Neagoe și parlamentarul român din Rada Supremă de la Kiev Grigore Timiș, Ivan Paziak,

șeful Secției principale a Administrației Raionale de Stat Noua Suliță, compozitoarea Daria Radu de la Chișinău, care a scris circa 50 de cântece pentru copii pe versurile lui Ion Vatamanu, cercetătorul științific-coordonator la Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei dr. Dumitru Apetri, scriitorii Mircea Lutic și Vasile Tărățeanu, redactorul-șef al ziarului „Zorile Bucovinei” Nicolae Toma, profesorul de istorie și director al Muzeului satului Costiceni Vadim Captari, Sergiu Bărbuță, redactor al blogspotului „Valea Prutului” și la „Libertatea cuvântului”, regizorii Leontina Vatamanu și Virgil Mărgineanu, rude, prieteni.

La biserica Sfântul Ierarh Nicolae s-a ținut un TeDeum – parastas în memoria lui Ion Vatamanu și a tânărului decedat la 29 aprilie într-un accident auto.

Vasile Tărățeanu, Mircea Lutic, dr. Dumitru Apetri, Zinaida Smochină-Rotaru au evocat personalitatea ilustră a lui Ion Vatamanu în comunicări științifice și recitaluri de poezie. Un adevărat reviriment au fost versurile poetului în interpretarea nepoatei sale Elena Mărgineanu-Vatamanu, cu certe aptitudini actoricești. Greu de redat emoțiile bibliotecarelor Serafima Corețchi și Viorica Stanciu când li s-a făcut o donație de carte românească din partea Asociației „Feciorii satului Costiceni”. Cele aproape 500 de exemplare au fost aduse în dar de revista „Limba Română”, Biblioteca națională pentru copii „Ion Creangă” și biblioteca „Onisifor Ghibu” din Chișinău, colaboratorii Institutului de Filologie al AȘM. De asemenea, a fost înmănată o colecție de bani pentru reparația sălii „Ion Vatamanu” din Muzeul satului Costiceni.

Pe întreg parcursul zilelor de 30 aprilie și 1 mai, mama Mărioara, la cei 97 de ani, a fost gazdă primitoare și ghid incontestabil prin biografia și creația feciorului, Ion Vatamanu. Plecăciuni de sănătate și viață îndelungată, mamă Mărioară!

Tudor COLAC,
doctor în etnologie,
coordonator de proiect

În oșpeție la mama Mărioara

Participanți la Zilele omagiale Ion Vatamanu

Tatiana BUTNARU

Semnificația mitică a verdelui matern în poezia lui Ion Vatamanu

T. B. – dr. în filologie, conf. univ. la Universitatea de Stat din Tiraspol, cercetător științific superior la Institutul de Filologie al AȘM.

Domenii de cercetare: istoria literaturii române, folcloristică, abordări interdisciplinare și surse de inspirație mitico-folclorice în poezia contemporană.

Cărți publicate: *Orientări folclorice în poezia postbelică din Basarabia* (2004), *Orientări mitice în poezia contemporană* (2006), *Viziuni și semnificații mitico-folclorice în poezia contemporană* (2011), *Poetica folclorică în creația lui Grigore Vieru. Note de curs* (2011), *Stilizări folclorice în poezia contemporană* (2013), *Tipologia baladei populare* (2013).

Preferința pentru fondul mitic al folclorului românesc constituie o latură esențială a scrisului lui I. Vatamanu, care, respectând cu strictețe principiile transfigurării populare, își redimensionează versul potrivit unor elemente de sensibilitate modernă. Poetul transcende tulburător în peisajele rurale „cu flori de mazărice” prin intermediul unor mijloace moderne de exprimare, el posedă o estetică a transfigurării folclorice precedată de o simplitate revelatorie. I. Vatamanu se detașează de impulsurile nevralgice ale curentelor moderniste, pentru ca, de la distanță, prin contemplare și meditație, să revină la sugestia mitico-folclorică, dar, în același timp, să se mențină în contextul unui sistem de imagini de semnificație modernă.

In this article is written about I. Vatamanu's preference for mythic background of Romanian folklore, which resizes his suitable verse for some elements of modern sensibility. The metaphor of green, often met in the poet's work, culminates with an universal symbol of folkloric origin and refers to a complex of artistic traditional images. Like the colleagues of his generation, I. Vatamanu invokes the green in order to substantiate thirst for renovation, for spiritual fulfillment, to materialize the popular concept about spiritual vitality of the nation.

Keywords: folkloric vision synthesis, modernist orientation, artistic detail, internal vibration, inner connection, poetic horizon.

Versul „La ce-mi trebuie mie / Atomul?! / Oare nu-nflorea / Pomul?! / Oare nu iubea / Omul?!” (*Basmaua*) nu conține pur și simplu o întrebare retorică, pe care o resimte autorul într-un moment de decepție sufletească, determinată fiind de ritmurile tehnicizării și consecințelor nefaste ale revoluției științifice. Este mai degrabă protestul unei generații împotriva apocalipselor timpului, a tot ce se opune spiritului creator al omului. De aceea o metaforă precum este „un verde ne vede” ori „maternă frunză-n ram” esențializează o stare de spirit, un concept de viață omenească, ea conține o cheie poetică pentru deschiderea multiplă a temeiurilor spiritualității autohtone. Metafora verdelui, des întâlnită în poezia lui I. Vatamanu, culminează un simbol universal de origine folclorică și face referință la un complex de imagini artistice tradiționale. După spusele criticului român Gh. Drăgan, verdele „întruchipează umanul, speranța, vitalitatea, nemurirea, principiul feminin (fertilul protector)” [1, p. 72].

Conceput drept „emblemă a salvării, a luminii spirituale”, verdele e omniprezent în sistemul poetic eminescian, precum și în scrierile unor reprezentanți șaizeciști, cum ar fi Gr. Vieru, L. Damian, I. Vatamanu pentru a materializa conceptul popular despre vitalitatea spirituală a neamului. Verdele este modul de integrare în spațiul universului a unei filosofii existențiale determinată de ritmul mișcării. L. Damian invocă verdele pentru a substanțializa setea de primenire, de împlinire sufletească. „Verdele matern” este verbul care ne ocrotește și ne asigură vitalitatea, este curgerea dialectică a vieții și a naturii. Pornind de la „invocația magică a rapsodului anonim”, I. Vatamanu, la fel ca și colegii săi de generație, conturează un destin al frunzei și al verdelui. „Tremurul frunzei de copac”, de unde pornesc impulsurile artistice ale creației sale, este o învolburare dialectică ce prelungește vibrația populară. Rosturile „verdelui matern”, „veșnic verde”, dau naștere unui zvâcnet de frunză, capabil să păstreze universul intuiției populare cu firescul improvizării lui: „Verde, numai cer, / Verde, numai șes, / A căzut poetul – / Stea în univers. / A iubit poetul / Țara lui de frunze, / O iubire verde – / Ierbile pe buze” (*Verdele poetului*).

Detășarea de convenția folclorică are loc undeva în miezul subtilităților artistice, iar apropierea se realizează în plan concret senzorial. În conturarea verdelui, I. Vatamanu vede întruchiparea unui crez popular de

profundzime mioritică. Autorul se integrează în subtextul acestui crez prin dorința de a permanentiza, de a se disimula în acel „veșnic verde” al universului „ca frunza”. Or, aceasta îl determină să fie ademenit de legea frunzelor într-un joc, am spune, puțin verosimil. Ciclul „De ziua frunzei” este o avalanșă de metafore care la originea lor provin din semnificația conceptuală a tradiționalului „frunză verde”. De exemplu: „Și-am zis frunză – colindare, / Din cântare în cântare / Tot o frunză călătoare – / Frunză verde de nu moare (*Și-am zis frunză*).

Deși atmosfera lirică este redată cu mijloace moderne, sinteza folclorică de viziune predomină și însuflețește universul poeziei. Atmosfera folclorică este condensată prin procedeul anaforei, care stilistic adâncește substanța estetică a versului. I. Vatamanu, la fel ca și L. Damian, este un inovator în domeniul folclorismului și reprezintă, după cum apreciază o asemenea situație D. Cesereanu „saltul artistic de la cantitate de calitate, prin care s-au obținut valori literare superioare, derivate din folclor și conjugate cu alte influențe particulare” [2, p. 60]. Viziunea artistică a acestor scriitori e determinată de două orientări ce coexistă simultan: modernistă și tradiționalistă. Dacă creația fiecărui autor în parte ar fi analizată prin această corelație, ar rezulta că orientarea tradiționalistă se reconfortează permanent din inovația artei moderne, fenomen care, potrivit opiniei cercetătorului D. Grigorescu, include „nu numai înnoirile aduse expresiei poetice, dar și acele semnificații prin care poezia modernă continuă tradiția secolelor anterioare” [3, p.11].

Orientarea modernistă, la rândul ei, se infiltrează în substanța lirică a tradiției autohtone cu profunde însușiri naționale. Pornind din filonul popular, se afirmă treptat în creația unor scriitori cu un fond artistic comun, dar cu variate mijloace de investigație poetică. Începând cu Baudelaire și terminând chiar și cu unele individualități artistice basarabene, în literatura secolului al XX-lea s-a simțit necesară o înnoire a expresiei lirice pe măsura unor schimbări calitative din sfera artei literare. Prin viziunea estetică asupra lumii, precum și prin inovația formulei poetice, I. Vatamanu conferă folclorismului un înțeles modern.

Orientarea tradiționalistă se manifestă printr-un mod concret de generalizare a materialului de viață, printr-o serie de detalii rustice și motive autohtone. Atunci când invocă anumite crâmpie din natură sau ambi-

anța rustică a meleagului natal, „la Bucovina sus, la dulcea Eminescu”, I. Vatamanu se orientează mai mult spre un tradiționalism infiltrat prin filiera elementului folcloric.

Analogia stilistică cu folclorul, modalitate interceptată încă de T. Argezi, se realizează, mai mult în contextul subtilităților artistice, prin repetările unei imagini artistice similare. I. Vatamanu intuește „o continuare de frunze”, care, după expresia criticii literare, redă „circuitul vital în natură... ba intensificând un sentiment de nostalgie, ba, dimpotrivă, accentuând vitalitatea omului și a firii” [4, p. 218].

Modalitățile oximoronice despre destinul frunzei este tentația unei meditații grave, a unei resurecții spirituale în cadrul unor probleme existențiale, unde eroul liric al poeziei lui I. Vatamanu se regăsește și revine la o condiție firească de viață: „Iar noi soseam acasă, / Pur și simplu acasă, / La casa de frunze: / Geamul – frunze, / Pragul – frunze, / Vecini rădăcini, / Cer de țărână, / Pământ de lumină, / Și casa de frunze tot coborând / În pieptul iubitului nostru pământ” (*La casa de frunze*).

Corelația detaliului artistic al frunzei cu astfel de motive tradiționale, cum ar fi casa, țărâna, lumina, pământul conferă versului o intensitate emoțională deosebită. Faptul poate fi demonstrat în baza mai multor exemple, care, în plan stilistic, confirmă prezența folclorismului. Personificarea frunzei semnifică proiectarea unor vibrante stări sufletești, este punctul de plecare spre depistarea și aprofundarea conexiunii interioare cu universul.

Prin „cântecul de frunze” intonat de I. Vatamanu se poate face o analogie directă cu doinele populare. Bucuria și tristețea, dragostea și seninătatea lăuntrică se condiționează reciproc, ele vibrează cu nostalgia trecerii timpului. Melodicitatea versului, claritatea, profunzimea îngemănează orizontul poetic al versului lui I. Vatamanu cu simțirea populară: „Și-am zis frunză de iubire, / De mireasă și de mire, / Dar în frunză – logodire, / În logodnă – înnemuire (*Și-am zis frunză*).

În ultimă instanță, nuanța figurată a imaginii frunzei este adaptată unui sens major, care semnifică ideea de baștină: „Frunza cea de pe copac, / Pomul cel de pe meleag, / Frunza cântă pe copac, / Iar copacul pe meleag, / Iar noi doi, în umbra lui, / Îi cântăm pământului: / Mie mi-i drag, / Ție ți-i drag... (*Ideal*).

Metaforele revărsate în ritm de odă ne duc în preajma unui cântec continuu al sufletului, izvorât din deplina îngemănare cu ființa Patriei, cu frumusețea strădaniei umane, a unei etnii multisekulare zămislită în această pledoarie poetică. I. Vatamanu cântă sfânta dragoste de țară și, asemenea autorului anonim, o încadrează în intimitatea firească a sentimentului, dându-i posibilitate să se integreze în jubilația sărbătorească a universului, prin proiectarea unor stări lirice de sorginte eminesciană. Verdele băștinei se declanșează ulterior în poezia lui I. Vatamanu prin amplasarea spirituală a elementelor vitale din spațiu terestru, pentru a reveni „acasă la părinți”, unde firul de iarbă își găsește resurrecție în „harta poeziei” sale, pentru a cânta și a plânge, a înălța rugăciunile sale pentru iubirea de meleg, acolo unde în lumina selenară a cuvântului își găsește prefigurare „Un întreg pământ, / Tot purtând un legământ / Alte frunze de cuvânt” (*Și-am zis frunză*).

I. Vatamanu se regăsește în sublimarea sofianică a sentimentelor general-omenești în conformitate cu un stereotip de credință populară binecunoscut. Poetul explorează înțelesurile filosofice ale miticului și se integrează în categoria estetică a verdelui printr-un sistem de simboluri tradiționale de o nuanță specifică. Autorul se identifică cu „mitul darnic al luminii”, suprapus polarității sale fundamentare pentru ca, parcurgând traiectoria timpului, să atingă dimensiunile unui „Zeu-Arbore” în împărăția infinită a germinației universale, „cea a verdelui”.

- Note** | ¹ Gh. Drăgan, *Poetica eminesciană: temeuri folclorice*, Iași, Editura Junimea, 1989.
² D. Cesereanu, *Arghezi și folclorul*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
³ D. Grigorescu, *Direcții în poezia sec. XX*, București, Editura Eminescu, 1975.
⁴ E. Botezatu, *Poezia și folclorul: puncte de joncțiune*, Chișinău, Editura Știința, 1985.

Fișă biobibliografică

Ion Vatamanu (1937-1993) este un poet reprezentativ al generației șaizeciste. Volume de versuri: *Primii fulgi*, 1962; *Monologuri*, 1964; *La mijlocul iebii*, 1967; *Liniștea cuvintelor*, 1971; *Ora păsării*, 1974; *De ziua frunzei*, 1977; *Măslinul oglindit*, 1983; *A vedea cu inima*, 1984; *Dimineața mărului*, 1986; *Nimic nu-i zero*, 1987; *Atât de mult al pământului*, 1990.

Postmortem îi apar mai multe cărți editate peste Prut: *Secunde cu munți*, București, 1998; *Să mă chemați să cânt*, Timișoara, 2000; *Altă iubire nu este*, 2 vol., București, 2001.

A mai publicat cărțile pentru copii: *Aventurile lui Atomica*, 1966; *Izvoraș cu ochii verzi*, 1985 și volumul de eseuri *Viața cuvântului*, 1980.

A studiat la Facultatea de Chimie a USM (1955-1960), iar din 1973 este șef de laborator la Institutul de Chimie al AȘM. În 1990 este ales deputat în Parlamentul Republicii Moldova și desemnat președinte al Comisiei Parlamentare pentru problemele culturii.

În perioada anilor '90 este angajat plenar în lupta de eliberare națională a românilor din Republica Moldova și Bucovina. În această ordine de idei, cultivă o poezie militantă, de o pronunțată anvergură socială, cum ar fi: *Unire, moldoveni*, *Un popor de felul nostru*, *Ce vor scriitorii?*, *Matern la Bucovina*. Și-a adus aportul la apariția primului ziar în grafie latină „Glasul”, tipărit în Letonia cu sprijinul Societății „Dacia”.

Galina ANIȚOI

Simbol și simbolizare în poezia lui Ion Vatamanu

G. A. – critic și istoric literar. Doctor în filologie, conferențiar, cercetător științific superior la Sectorul de teorie și metodologie literară al Institutului de Filologie al AȘM. Autoarea monografiei *Inadaptatul în proza românească interbelică* (Chișinău: Elan Poligraf, 2007). Semnează articole de istorie și teorie literară, printre care: *Parvenitul – personaj al epocii de tranziție, Stadiul oglindă (miror) și geneza identității ființei umane, Aspecte ale reflexiei speculare în psihanaliză și literatură* etc. Colaborează la revistele „Metaliteratură”, „Literatură și artă”, „Philologia” ș. a.

Originar din Bucovina, din comuna Costiceni, județul Hotin (azi raionul Noua Suliță, regiunea Cernăuți), Ion Vatamanu intră în literatură cutezător prin anii '60, devenind, în scurt timp, o voce poetică distinctă în literatura română din stânga Prutului. A debutat în 1962 cu volumul de versuri *Primii fulgi*, prezentat de Nicolae Costenco, volum care a însemnat pentru poezia basarabeană o adevărată „schimbare la față”, poetul asumându-și riscul, așa cum opinează Ion Ciocanu, „să dea o carte de versuri libere, albe, deosebite de cele cultivate la noi în epocă” [1, p. 192]. Considerat, pe bună dreptate, unul dintre poeții reprezentativi pentru „mișcarea literelor” din Basarabia, el a avut un rol de frunte în

In addition, Ion Vatamanu builds his poetic speech around the symbols with great power of suggestion. Such terms as: white, green, bird, water, earth, art, song, leaf, dust, etc., represent the keywords which he invests in his poetry with fresh insights likewise the content of great artistic merit. The relief of the symbolic value of some terms is achieved through the permanent interaction between the words and the context, as well as through various linguistic (morphological, lexical, syntactic) means that are used by the poet for the purpose to facilitate the decoding of the esthetic message. Due to the versatility of a symbol, suggestiveness and associative thinking of Ion Vatamanu's poetry is distinguished by its originality and amazing impressive power.

procesul de înnoire a substanțelor poetice, impunând o formulă lirică nouă, modernă, deosebită de cea tradiționalistă.

Ion Vatamanu a propus cititorului o poezie meditativă, în cheie lirico-filosofică, punând accentul pe esențe, pe emoția sofisticată, în încercarea de a pătrunde și dezvălui dialectica lucrurilor, a contempla curgerea timpului, o poezie descătușată, liberă de convenționalisme, încărcată de sensuri și atitudine. Pentru el poezia este, înainte de toate, cunoaștere. Una care, susține Mihai Cimpoi, „presupune azi și o încercare de recuperare a plinătății sufletești, încercare ce-l determină pe poet să readucă în planul trăirii bucuriile elementare, să ridice din zona de umilință floarea-soarelui, apa și salcia, lumina și mireasa, «anotimpurile prunului», «tăcutele, tainicele flori / ce-s parcă opoziția lumii, / gândul câmpurilor...»” [2].

Originală prin conținutul ideatico-afectiv și prin arhitectonica ei, mi-zând pe secvențe și momente dispuse fragmentar, poezia lui Vatamanu se face remarcată prin bogăția de semnificații ale elementului figurat, în special fiind vorba de cele ale simbolului. Prin urmare, având ca reper asertiunea lui Tzvetan Todorov conform căreia „a face poezie (în sensul cel mai larg al poeticului care se găsește la baza tuturor artelor) nu înseamnă altceva decât o simbolizare eternă” [3, p. 279], vom considera creația lirică vatamaniană drept una care se distinge printr-o capacitate uimitoare de condensare a mesajului ideatico-estetic al textelor, datorită anume gamei variate de simboluri de care poetul face uz cu prisosință. Ion Vatamanu își construiește discursul poetic în jurul unor simboluri cu o mare forță de sugestie: albul, verdele, pasărea, apa, pământul, arta, cântecul, frunza, bulgărele de țărână etc. Plecând de la semnificațiile implicite ale acestora, poetul se angajează în aventura de descoperire a unor asociații explicite între lucruri și fenomene.

Dacă, prin tradiție, *albul* simbolizează puritatea, în lirica lui Vatamanu culoarea *albă* devine simbolul liniștii, al unei liniști eterne, universale, spațiale, al unei liniști a pământului, a „negrului nostru pământ”: „Acest negru pământ al nostru / Ne cântă / De albă liniște / (...) Acest negru pământ al nostru / S-a-ntâlnit în noi / Cu liniștea lui albă...” (*Liniștea albă a pământului*). În poezia *Prin ninsoare, pe fulgi, albul* sugerează una dintre cele mai vibrante trăiri sufletești ale omului – copilăria, vârsta înlăcrimată și plină de vioioșie: „Ninge surd / Albe cărări

prin coroană de dud / (...) De pe albul frumos / Se dau cântecele jos.
/ O, cât de copil mă face ninsoarea! / Prin văzduh, pe fulgi, / Alunecă
sania / plină de cântece”. Acest *alb* al fulgilor, al ninsorii, detaliu care
sporește semnificația simbolică a mesajului, exprimă plastic și sugestiv
seninătatea copilăriei plină de cântec, care e aidoma seninătății fulgilor
de nea, e însuși cântecul sufletului nostru.

Albul este prezent și în expresii poetice care sunt mai degrabă metafo-
re-simbol sau comparații cu variate semnificații: tihna, calmul cu care
te resemnezi în fața apropierii sfârșitului: „Stau florile întinse pe po-
dea, / Ca niște gânduri albe ce se trec...” (*Noaptea, florile*) sau liniștea
și seninătatea ce marchează hotarul/câmpul dintre lumi: „Și aud un
sunet care fuge / Pe câmpul alb al lumii-ntregi...” (*Consolare în timp*).
De menționat valoarea *albului* și ca element creator de atmosferă: „E
primăvară... / Cântecele mele își scutură floarea / Peste pământ... / Ca-
ntr-un plâns alb, / Curg petale din ochi... / Așa se nasc fructele, / Așa
se naște poetul, / Într-un plâns alb, / Scuturându-și ochii...” Prin in-
termediul *albului* este sugerată starea sufletească deosebită a artistului
care se naște odată cu cântecele sale. În momentul coacerii, al împlini-
rii rostului, roadele creației se revarsă pure ca și albele flori.

Verdele este un alt simbol-cheie care configurează universul poetic al
lui Ion Vatamanu. Acest simbol instituie în text complexe relații para-
digmatiche, relevând raporturile de profunzime ale omului cu lumea,
conștiința efemerității existenței umane, calmul în fața morții inevita-
bile, pe care poetul o percepe ca pe o feerie: „Verdea mea stea în ierbi a
căzut / Ca sufletul pe-o mare verde / ...Da-n zori se va-ncepe cositul /
Și ierbile vor cade sub coasă – / Brazde de foc verde / Pe-un suflet de
stea luminoasă...” (*Feerie*).

Într-un alt context, acest *verde*, „verdele nesfârșit”, simbolizează perma-
nența formelor și a forțelor naturii, veșnicia ierbii, a mării, renașterea
lor continuă în opoziție cu nimicnicia destinului umane: „Înconjurați
de iarbă, la mijloc de șes, / Ca-n marea verde, două pânze albe, /
Săltând ușor pe vânt și ape, / treceam îngândurați (...) / vorbeam de
noi, / De două pânze albe, care fără urme / se pierd pe-ntinsul verde /
și cale înapoi nu au / ... ne rămânea / Să trecem nesfârșitul verde / să-l
trecem înfruntând...” (*Înfruntând nesfârșitul*). De menționat că această
poezie este una al cărei mesaj se întemeiază pe câțiva termeni-simbol

sau construcții simbolice: cel al „nesfârșitului verde”, reluat cu insistență, a cărui semnificație am dezvăluit-o mai sus, al celor „două pânze albe lopătând / În marea verde-a ierbilor din jur...” – făcând trimitere la motivul eminescian al catargelor –, care simbolizează destinele umane, aflate într-un etern zbcucium, încercând să afle vieții un rost sau într-o goană deșartă după un ideal niciodată atins, precum și al vântului și apelor ca sugestie a intemperiiilor vieții.

Dominantă a universului artistic vatamanian, *verdele* devine „culoarea tutelară”, consideră Ioan Holban, întrucât persistă în toate: „verzi sunt câmpul, iarba și frunza, verzi (dulci sau amare) sunt și verbele, poezia și poetul însuși din poeme precum *Pădure*, *Tot gândind la tine*, *Verbele verdelui*, *Întoarcere*, *Verdele poetului*, *Sentimentul de țară* etc.: „Verde, numai cer, / Verde, numai șes, / A căzut poetul – / Stea în univers. / A iubit poetul / Țara lui de frunze, / O iubire verde – / Ierbile pe buze. / A strigat poetul: / – Mamă, scump pământ! / Verde, numai iarbă, / Verde, numai vânt. / A trecut poetul, / Verde, numai șes, / A șoptit poetul / Frunzele în vers” (*Verdele poetului*)” [4].

Simbolul figurează și în poeme care abordează problema creației și a creatorului, motiv pe care l-am semnalat în ciclul „Cu neodihnă”. Adevăratele opere de artă se nasc din neodihnă și în nopți de nesomn. Munca poetului e asemeni celei a cioplitorului în piatră, cu deosebirea că poetul „cioplește în piatra limbii.” Cuvântul, purtător al valorilor vremii, simbolizează atât întreaga creație a unui artist, cât și zestrea spirituală pe care o lasă generațiilor viitoare: „Aici, la această masă de lemn bălai și tare, / Cioplind în piatra limbii secunda unui vers, / Din suflet am lăsat cuvintele să-mi zboare / Iar vremea lor s-ajungă și-n ale tale vremi” (*Inscripție*). Pentru un adevărat artist creația este sensul vieții sale, răspunsurile la frământările interioare el le poate afla doar în faza nesomnului, noaptea, atunci când contingentul doarme. Această idee își găsește reflectarea și în poezia *Verbul și pâinea*, axată pe simbolurile vizate în titlu: verbul semnificând opera, rodul nopții de nesomn al poetului vs pâinea, ca sugestie aici a valorilor materiale, de care este preocupată majoritatea oamenilor: „– Eu știu că nu-i nebună lumea să se-apuice / Cu nesomnul meu ca să-și hrănească pruncii... / De ce vorbesc atunci cu ea și mă răscol, / Inima mi-o pun să bată-n somnul gol, / Știind că de-ar alege între verb și pâine, / În noaptea pâinii sale

nu m-ar vedea pe mine? / Petrec așa căci viața mă duce ne-nceată / Și mai întâi în verb minunea mi se-arată”

Și încetele ritmuri ale elementelor naturii se transformă la Ion Vatamanu în simbol, sugerând starea de meditație profundă a creatorului: „Mi s-a părut atât de-nceată clipa, / Și-atât de-nceată pasărea, înceată cu aripa, / Mi s-a părut că s-a oprit ceva pe loc, / Și-atât de-nceată flacăra în foc. / Mi s-a părut că-n văzduh, în cădere, / O frunză rățăcea ca o părere, / Și m-am oprit să văd cât de reală / Mi se părea acea încetineală. / C-a fost așa să stau la rând, / Încetinindu-mi drumul într-un gând, / Ca piatra între valuri, ce stă și meditează / Lumina reluată de capete de rază” (*Încete ritmuri*). Un detaliu în aparență neînsemnat se încarcă de semnificații relevante. În clipele de meditație poetică, ritmul intern al lucrurilor încetinește: artistul trăiește starea de revelație a misterelor, a adevărului, ochiul lui surprinde ceea ce îi scapă unui om de rând. Poemul citat confirmă, o dată în plus, după noi, originalitatea simbolului artistic și diversitatea lui de semnificații în lirica lui I. Vatamanu.

Poetul este receptiv la problemele majore ale existenței umane: viața și moartea, rostul vieții pe pământ, legătura dintre trecut, prezent și viitor etc. Valorificarea simbolică a acestor motive mediază și potențează sinteza artistică. Un exemplu elocvent în cazul dat este poezia *Lăstari în amurg*, al cărei mesaj se edifică pe trei simboluri: *amurgul*, *vița-de-vie*, *lăstarii*. *Amurgul* sugerează sfârșitul care se apropie. *Vița-de-vie* – simbol al sufletului poetului – își revarsă seva în venele *lăstarilor* care, la rândul lor, simbolizează urmașii, generațiile viitoare: „Pe-amurg lăstari de viță de vie / Se cațără-n focul roș – / Nu e viață mai vie, / Nici sori mai frumoși... / Mă bucur într-un cântec de slavă. / Sufletul e o viță de vie. / Pe tinerii mlăzi de dumbravă / Scriu această poezie. / Și inima-n seve tresare, / Și bate-n ea un pământ, / Și urcă pe-amurguri lăstarii, / Iar focul prin ei coborând...”. Seva și focul pe care le revarsă „butucii încărcăți de amurguri” reprezintă întreg tezaurul acumulat, precum și experiența de viață pe care generațiile actuale le transmit posterității.

Ideea că totul reappare din ceea ce se sfârșește o aflăm și în poeziile *Flăcări de primăvară* și *Răsărit și amurg*. Datorită sintezei simbolice a termenilor *rămășiți ale iernii*, *fum*, *răsărit*, *amurg* reflexivitatea capătă aici profunzime filosofică. Legitățile vieții și morții urmează o traiectorie sferică, adică se transformă una în alta sau renasc una din alta,

amintind de consacratele versuri eminesciene „căci toți se nasc spre a muri și mor spre a se naște...”. Existența umană se desfășoară în limitele a două hotare, răsărit și amurg, și-i atât de scurtă, încât abia-i putem pricepe rostul.

Ion Vatamanu atribuie semnificații simbolice specifice și altor arhetipuri precum *apa*, simbol al vieții care curge fără încetare, *pasărea*, expresie a tot ce are mai sfânt și mai drag poetul în această viață, *ploaia* care se încarcă la el de sugestii proaspete, *pământul* ca matrice universală, *cântecul* ca simbol al vieții umane, nu însă a unei vieți insipide, ci a uneia trăite plenar, cu sens, a unei vieți în care ți-ai știut rostul împlinit.

Simbol reprezentativ pentru creația lirică vatamaniană este *frunza*, căruia poetul îi dedică un întreg ciclu de versuri, intitulat „De ziua frunzei” (1977). Această plachetă dezvăluie concepția autorului asupra cercului dialectic al vremii, constând din înfrunzire și veștețire, naștere și moarte. Cuvântul *frunză*, reluat obsesiv, este suprasaturat de semnificații simbolice. Ca și frunza, capabilă „să tot nască vieți din moarte”, viața omului urmează legitățile continuității, ale regenerării. În Marea noastră Trecere suntem aceiași și mereu alții: „Se renasc frunzele, / Un nou început în aceeași continuare/... – Dar tu cine ești? – / Frunza te-ntreabă. / Dar tu cine ești? / Un nou început în aceeași continuare? / Și poate-ai mai fost, / Poate vei fi..?” (*Continuare cu frunze*). Existența umană decurge pe fundalul unei țeseri a firului vieții cu cel al morții: „Pânză de frunze, țesere, țesere, / Fir de moarte, fir de înviere...” (*Pânză de frunze și îndesitele ape*). Impresionează simbolistica cuvântului *frunză* și în poemul *La casa de frunze*, care trădează viziunea morții ca integrare în Natură: „...Iar noi soseam acasă / La casa de frunze: / Pragul – frunze, / Geamul – frunze, / Vecine – rădăcini / ...Sosiți la casa de frunze, / Sosiți pur și simplu acasă, / La casa vieții întregi, / În pieptul iubitului nostru pământ”.

Așadar, explorând îndrăzneț și original o categorie de simboluri, Ion Vatamanu le investeste cu semnificații proaspete, cu un conținut de mare vigoare artistică. Trebuie să menționăm că evidențierea valorii simbolice a unor termeni este obținută prin interacțiunea permanentă dintre cuvânt și context, dar și prin diverse mijloace lingvistice. O aplecare mai atentă asupra poeziei vatamaniene ne-a permis să stabilim și mijloacele de simbolizare la care recurge poetul în scopul reliefării valențelor sim-

bolice ale unor termeni. Constatăm că poetul utilizează frecvent *articolul hotărât*, pentru a evidenția și individualiza substantivele, atribuindu-le, când găsește de cuviință, un caracter de unicitate. Astfel, pe cale gramaticală sunt puse în lumină conotațiile termenului-simbol, obținute prin relaționarea cuvântului cu contextul. De exemplu: „Cădea frunza și cădea, / Și tot omul suferea... / Cădea frunza și cădea” (*Veșnicia frunzei*); „C-așa se trece sângele și lutul / La orizontul prelungirii tale, / Ca apa care-și uită începutul, / Curgând mereu cu valurile sale” (*A fi cinstit*). Substantivele subliniate (*apa, frunza*) sunt articulate hotărât. Dacă am încerca să le substituim cu aceleași substantive, dar însoțite de articolul nehotărât (*o frunză, o apă*), am constata că sensul textului/textelor nu se schimbă, se diminuează însă potențialul sugestiv al termenilor-simbol. În ambele contexte articolul hotărât relevă faptul că este vorba de o anumită *frunză* și o anumită *apă* și, poate, de o unică *frunză* și o unică *apă*. Unicitatea, în concepția noastră, se asociază proprietății frunzei și apei de a renaște mereu, de a se perpetua. Anume din această asociere rezultă semnificația simbolică specială: dialectica vieții umane, parcurgând și ea același traseu ciclic: moarte – naștere / renaștere.

În alte cazuri, prezența *articolului nehotărât* accentuează nedeterminarea deja conținută în sensul unor cuvinte, facilitând, astfel, reliefaarea sensului simbolic: „*Un cântec* de copilărie, / *Un cântec* cu miei, / cu fluturi și vise... / *Un cântec* cu părinți și buneii... / *Un cântec* iubitei / *un cântec* cu foc, / cu lacrimi și nesomn... / *Un cântec* fără de părinți... / *Un cântec* mie, / *Un cântec* al sufletului, / al vieții, al morții...” (*Un cântec cât viața*). Substantivul *un cântec* este, în contextul dat, fără vreo precizare. Dacă ar fi fost *cântecul*, știam că e vorba de un *cântec* anume, unul concret. Articolul nehotărât sugerează aici că e vorba de *un cântec* care nu poate fi determinat exact, deoarece se află în afara unor astfel de determinări. Termenul *un cântec* devine astfel simbolul cântecului vieții, care, în diferite etape ale existenței, este diferit. Există un cântec al copilăriei, „cu miei, cu fluturi și vise”, dar și „cu șerpi și urzici”. Deși plină de seninătate, copilăria are și ea necazurile ei. Există un cântec al tinereții, însă altul decât cel al copilăriei, un cântec cu toate bucuriile și durerile care încap într-o viață de om. Necunoscut rămâne a fi și cântecul morții. Acesta e diferit de celelalte cântece, e „un cântec singur”. Articolul nehotărât sporește deci nedeterminarea, înlesnind receptarea acestor conținuturi.

Timpul și modul verbului contribuie, de asemenea, în mod direct sau indirect, la reliefaarea semnificațiilor simbolice ale unui termen-simbol. Poezia *Artă și destin* își structurează mesajul pe recurența verbului la indicativ, trecut, imperfect, ultimul exprimând, cum bine se știe, o acțiune trecută, neterminată până la momentul vorbirii: „*Juca* poetul văzduhul și focul, / *Juca* poetul apa și ninsoarea, / *Juca* și viața lui, *juca* în ea norocul, / Cum joacă printre ceruri înserarea. / *Juca* poetul sufletul fierbinte, / *Juca* poetul munții și tăcerea,... / *Juca* poetul rana lui deschisă, / *Juca* poetul drama și iubirea...” Dată fiind menirea poetului de a sluji artei pe tot parcursul vieții, destinul lui se identifică cu actul de creație care se transformă într-o joacă, o joacă interminabilă (interminabil sugerat de imperfect).

Un rol nu mai puțin important în evidențierea și sporirea semnificațiilor simbolice ale poeziei lui I. Vatamanu îi revine *repetiției* termenilor sau sintagmelor întregi care conțin termenul-simbol. De exemplu: „Înconjurați de iarbă, la mijloc de șes, / Ca-n marea verde, *două pânze albe*, / Săltând ușor pe vânt și ape, / Treceam îngândurați (...) / vorbeam de noi, / De *două pânze albe*, care fără urme / Se pierd pe-ntinsul verde / Și cale înapoi nu au. / ... De fapt, vorbeam de noi, / De *două pânze*, lopătând / În marea verde-a ierbilor din jur...” (*Înfruntând nesfârșitul*)” sau „*Cădea frunza și cădea*, / Și tot omul suferea, / Omul verde, omul veșted... / *Cădea frunza și cădea*, / La picioare și la creștet... / ... *Cădea frunza și cădea*, / Toată-n noapte lumina...” (*Veșnicia frunzei*).

Alt procedeu de simbolizare utilizat de Ion Vatamanu este *enumerarea*, definit de Sorin Alexandrescu ca unul „prin care se sugerează fie imagini și metafore simbolice, pentru a obține intensificarea lor, fie imagini și metafore nonsimbolice, dar subordonate simbolurilor. În acest al doilea caz, enumerarea are scopul de a degaja simbolurile dintr-un ansamblu coerent de obiecte. Corelate sau nu în realitate, aceste obiecte intră, prin enumerare, într-o serie poetică unică, care degajă simboluri, prin raporturile implicite care se nasc între termeni” [5, p. 351]. Edificatoare în acest sens este poezia *Flăcări de primăvară*: „În foc se topeau rămășiți ale iernii – / *Frunze și crengi, și ierburi uscate*, / *Un abur ceșos*, / Și *fulgi de zăpadă* – / Se topeau rămășiți ale iernii. / Un fum se urca / departe spre nori, / Și-l tot urmăream – / Izvora din aceste rămășiți neînsemnate... / Din cele ce mor e vie o parte, / De flăcări

precum un foc se desparte...”. Obiectele enumerate – „frunze și crengi, și ierburi uscate”, „un abur cețos”, „și fulgi de zăpadă” – sunt fragmente obținute prin subdivizarea termenului general „rămășiți”. Focul simbolizează fenomenul morții care arde tot, lăsând doar o dâră de fum, o urmă vie, neînsemnată a acelor care au fost și s-au întâmplat sau un germene din care vor renaște toate. Și vor renaște neapărat, deoarece moartea și nașterea se produc concomitent: flăcările sunt ale unui foc de primăvară, aceasta din urmă simbolizând, dintotdeauna, regenerarea, eterna înverzire. Fiecare termen din serie, luat separat, nu poate deveni un simbol, întrucât contextul nu-și concentrează sensul asupra lui. Conotația simbolică rezultă tocmai din unitatea lor textuală, astfel că „frunzele, crengile, ierburile uscate, aburul cețos și fulgii de zăpadă” reprezintă acele rămășiți care se sting, mor, dar din care o parte rămâne vie, pentru a se perpetua.

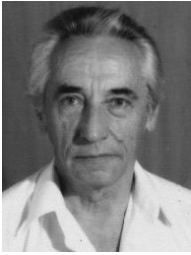
În concluzie, simbolul în lirica lui Ion Vatamanu denotă coerență și transparență semantică, provenite din relația echilibrată dintre termenii-simbol și context. Această relație e determinată de diversele mijloace lingvistice (morfologice, lexicale, sintactice) de simbolizare, pe care poetul le utilizează pentru a facilita decodarea mesajului ideatic-estetic, astfel încât semnificațiile simbolurilor implicite se nuanțează și se îmbogățesc ca urmare a interacționării lor cu contextul. Datorită polivalenței simbolului, sugestivității și a modului de gândire asociativ al poetului, lirica lui Ion Vatamanu se distinge prin originalitate și uimitoarea-i forță de impresionare.

Referințe bibliografice

1. Ion Ciocanu, *Ion Vatamanu* // În: „Literatura română contemporană din Republica Moldova”, Editura Litera, 1998.
2. Mihai Cimpoi, *Ion Vatamanu: Refuzul frontierei*, <http://hasdeu.md/item-resurse-ion-vatamanu-bibliographisinau-cartier-1997-160-p-91/>
3. Tzvetan Todorov, *Teorii ale simbolului*, Editura Univers, București, 1996.
4. Ioan Holban, *Poezia lui Ion Vatamanu*, <http://convorbiri-literare.ro/?p=5687>
5. Sorin Alexandrescu, *Simbol și simbolizare. Observații asupra unor procedee poetice argeziene*. // În: „Studii de poetică și stilistică”, EPL, București, 1966.

Dumitru APETRI

Logodit cu proza vieții prin publicistică și eseu

D. A. – critic și istoric literar. Studii: Universitatea de Stat din Cernăuți (1967), doctor în filologie (1974). Cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie al AȘM.

Volume recente: *Atitudini și opinii* (2010), *Cronici literare și culturale* (2015), *Amiezi răcoroase*, beletristică (2017). Membru al Uniunilor Scriitorilor din Moldova și din România.

Încă în timpul vieții lui Ion Vatamanu (1937-1993), scriitorul Ioan Mânăscurtă i-a dedicat eseuul *Iubirea de tine*, în care nota: „Eu, când îl văd, mă gândesc la Albatrosul lui Charles Baudelaire. Mă mai gândesc și la alte păsări. Dar tot mari” [1, p. 140]. Într-adevăr, atât în domeniul poeziei, cât și în publicistică și eseistică, Ion Vatamanu s-a impus ca o personalitate de primă mărime. În arta poetică se numără printre poeții reformatori ai versificației, iar pe făgașul publicisticii și al eseului – ca explorator de subiecte de o importanță deosebită, autor cu o evidentă viziune poetică.

Scrierile sale publicistice și eseistice sunt concentrate în cărțile *Viața cuvântului* (Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1980, 200 p.) și în *A vedea cu inima* (Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1984, 224 p.). Ambele volume s-au bucurat, la apariție și după, de aprecieri înalte. Unitatea editorială din 1980 conține o prefață intitulată „Ochiul ager al cugetului”, semnată de cunoscutul poet și publicist Pavel Boțu. Prefațatorul menționa că autorul volumului „își pune întrebări grave și caută răspunsuri, abordează probleme diverse cu privire la ocrotirea monumentelor de cultură și la moștenirea culturală în genere, probleme ale creației în consonanță cu realitatea...” (p. 5).

Cel de-al doilea volum dispune de un Cuvânt-înainte al autorului, care informează cititorul des-

pre personajele reale ale scrierilor sale și despre virtuțile omenești dezvăluite (cinstea, onestitatea, sentimentul cetățenesc, cel patriotic), precum și despre unele probleme specifice: suflul pământului, cultura și forța cuvântului, conștiința artei, timpul ca măsură istorică și social-politică a înfăptuirilor umane etc. Într-un cuvânt, e vorba despre preocupările literare și cetățenești ale scriitorului.

Importanța, valoarea și modul de abordare ale problemelor în cărțile nominalizate au atras atenția criticii și științei literare. Spre finele anilor '90, cercetătoarea literară Ana Bantoș, în articolul „Factorul cultură în scrierile lui Ion Vatamanu”, a dezvăluit pasiunea autorului pentru problemele de cultură [2], iar, la un mic interval de timp, criticul și istoricul literar Ion Ciocanu s-a pronunțat asupra specificului eseisticii scriitorului comemorat actualmente [3].

Culegerile nominalizate, fiind tipărite în grafie chirilică, au avut un spațiu de circulație restrâns. De aceea, ne bucură mult faptul că acest dezavantaj a fost depășit în 2008, când la București, în Colecția „Scriitori români contemporani”, în volumul III de opere, i-au apărut eseurile sub titlul *Zidire pe osul ființei* [4]. E o ediție alcătuită după schițele autorului, sub îngrijirea soției regretatului scriitor – Elena Curicheru-Vatamanu – și apărută sub egida Asociației culturale „Pro Basarabia și Bucovina”.

Am pomenit mai sus că o temă predilectă a autorului a fost cultura și forța cuvântului. Reținem din eseul *Sarea pământului – cuvântul* un alineat concludent: „Cuvântul are nevoie de vecini, adică de context. Ca și omul, comunicând cu vecinii săi, cuvântul se cuprinde de lăstarii gândirii, devine un organism viu, care se alarmează sau se potolește, visează în sunete sau devine abrupt, ca un mal priporos, de pe care copiii sar cât mai adânc în valuri” (p. 5).

Explorând cu măiestrie potențele cuvântului, scriitorul s-a expus asupra diverselor aspecte ale vieții noastre culturale și sociale, i-a oferit cititorului portrete și destine ale unor oameni harnici (agricultori, învățători, medici etc.) – trăitori din diferite localități.

În tratatul său *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, academicianul Mihai Cimpoi constata: „Ca orice poet basarabeano-bucovinean, Ion Vatamanu este modelat de matricea stilistică a satului în care s-a născut – blagian – veșnicia. Sentimentul plaiului, care apare ca «o grădină aleasă», generează o sinteză a liricului și epicului, a baladescului și imnicului, a reacției publicistice imediate și a reflecției sentimentalo-existențiale” [5, p. 201].

Cu siguranță, sentimentul plaiului este unul dominant în publicistica și eseistica omagiatului. Poposind în oricare dintre localitățile republicii (Crăsnășeni, Sărata-Galbenă, Corjeuți etc.), scriitorul evoca specificul peisajului, grijele și aspirațiile localnicilor, îndemna lumea, mai ales pe generația tânără, spre acumulare de cunoștințe, ca cea mai prețioasă zestre, făcea constatări dintre cele mai memorabile. Transcriem doar câteva, la întâmplare: „Pământul Moldovei, dăruindu-se pe deplin în rod, ne cere dragostea”; „Să trăiești cu destinul pământului, numele căruia îl porți”; „Țăranul e galben la față, dacă nu e ploaie la timp”; „Mă adresez ție, tineret din Corjeuți, [...] sprijin al inimii tale e pământul de baștină”.

Reținem și câteva constatări din eseurile dedicate problemelor de literatură și artă: „Mihail Eminescu întâiu l avea să întoarcă raza Luceafărului spre mamă, ca să lase în inima poeților dintotdeauna durerea și unitatea scumpului chip”; „Grigore Vieru a adunat din poezia contemporană, ca să ne convingă și pe noi că nu-i ușor să stai alături de folclor, alături de Eminescu”; „Mihai Cimpoi pune în discuție sugestiile-cheie, muncind înlăuntru poeticii lui Eminescu”.

Aristotel, cel mai de seamă filosof al Greciei Antice, susținea că reprezentarea artistică a istoriei este mai științifică și mai serioasă decât istoriografia exactă. Anume de acest adevăr s-a condus scriitorul Ion Vatamanu când și-a scris paginile de publicistică și eseistică. Expresia plastică și suculentă, care-i domină textele, i-a ușurat calea spre cititorul de masă – eternă aspirație a tuturor scriitorilor.

Încă în tinerețea timpurie, Ion Vatamanu s-a logodit cu poezia, dar, cu trecerea anilor, a îmbrățișat cu deosebită pasiune publicistica, mai ales eseistica, obținând și pe acest fâgaș succese remarcabile.

Referințe bibliografice

1. Ioan Mânăscuță, *Iubirea de tine*. În cartea lui *Deslușirea semnelor*, Editura Princeps, Chișinău, 2016, p. 288.
2. Ana Bantoș, *Factorul cultură în scrierile lui Ion Vatamanu*. În: „Limba română”, Chișinău, nr. 1-2, 1998, p. 148-150.
3. Ion Ciocanu, *Specificul eseisticii lui Ion Vatamanu*. În: „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 4-6, 2004, p. 21-27.
4. Ion Vatamanu, *Zidire pe osul ființei. Eseuri*, Editura Biodova, București, 2008, p. 306.
5. Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura ARC, Chișinău, 1997, p. 432.

Ion IONESCU

Despre modernitatea tendențială

I. I. – profesor doctor în Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Al. I. Cuza”, Iași. Președinte suplent în comisii de doctorat (Université de Luxembourg). Prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice și membru al Senatului Universității „Al. I. Cuza”, Iași (2000-2008). Membru fondator al Societății Sociologilor din România.

1. Concomitent cu globalizarea se anunță „sfârșitul statului-națiune”, fluxurile migratorii au devenit tot mai mari, „fragmentele culturale” se interpenetrează odată cu înmulțirea sateliților artificiali ai Pământului, cu înmulțirea posturilor de televiziune și cu invazia internetului, „problema democrației” nu se mai pune în aceiași termeni ca pe timpul „războiului rece”, este alimentat cotidian gustul pentru scandal (dar nu sunt denunțate și pericolele promisiunilor deșarte, ale corupției, ale lipsei de responsabilitate, și nu mulți se arată deranjați de manifestările de parazitism, de prădarea resurselor, de depersonalizare, de involuția culturală...). Părți din mass-media dau lucrurilor lumii față tristă și caută să ne deprindă cu ea...

Sociologul nu este exterior realității sociale pe care o studiază, face parte din această realitate, dar atunci când o descrie, o explică, o face inteligibilă caută să se bazeze pe un control riguros al conceptelor, propozițiilor, teoriilor, precizându-și opțiunile (ontologice, gno-seologice, metodologice, epistemologice), asumându-și responsabilitatea acestor opțiuni. Sociologia nu este o mașinărie de fabricat certitudini. Ea vizează cunoașterea realității socioumane prin cercetare, iar explicațiile ei diferă de cele oferite de bunul simț, de mituri, de imaginarul social, așa cum diferă de ideo-

logia care pune spontan în formă fapte scăldate în imagini înșelătoare. Adevărul cunoașterii pe care o realizează sociologul rămâne de aceea o exigență, un ideal. Teoriile sale nu pot fi niciodată și definitiv confirmate. Cele care nu se supun controlului experimental (dar pretind că au răspuns la toate întrebările) sunt neștiințifice.

2. După mai multe cărți de referință pe tema modernității¹, Constantin Schifirneț vine cu volumul *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția modernă a societății*, la Editura Tritonic, în 2016. O premisă a autorului este aceea că modernitatea a apărut în Occident, pe durata a sute de ani, nu ca proiect impus sau adoptat „de azi pe mâine”. Marx, Durkheim, Weber ș. a. au elaborat modele explicative, comprehensive ale acestei evoluții, din care se poate reține că modernitatea este „un ansamblu de caracteristici² care definesc societățile moderne și le diferențiază de formațiunile vechi” (*Modernitatea...*, p. 21), fiind rezultatul Renașterii, Iluminismului, Reformei, Revoluției industriale. „Clasele de mijloc” au impulsionat în Vest dezvoltarea modernă. Din Europa apuseană, modernitatea (cu cetățenia, societatea civilă, sfera publică, egalitatea în fața legii, drepturile omului, distincția public-privat, cu ideile de democrație, suveranitate populară, justiție socială, subiect, raționalitate științifică etc.) „a iradiat către periferie”, s-a răspândit ca tendențialitate. Evoluția societăților lumii a fost marcată, mai mult sau mai puțin, de influența sa directă și indirectă. Lumea s-a împărțit în țări moderne și țări nemoderne. Nicio societate nu devine modernă doar prin simpla reproducere instituțională și politică a principiilor modernității europene³. Progresul tehnologic, forțele economice și politice moderne pot contribui la expansiunea țărilor cu modernitate structurată, ca și creștinismul⁴. Modernitatea poate produce schimbări și în „societățile în curs de modernizare” prin introducerea unor forme de organizare economică și politică moderne.

3. *Modernitatea tendențială* este predominant politică acolo unde dezvoltarea societății nu cuprinde ansamblul domeniilor ei. *Modernizarea* este o cale către modernitate. *Teoria modernizării*⁵ consideră dezvoltarea economică capabilă să schimbe societatea într-o direcție predictibilă, dar

trebuie avuți în vedere mulți alți factori, precum raționalitatea, responsabilitatea, toleranța, încrederea, participarea locuitorilor. Modernitatea este efect al *aculturației globale*, dar în fapt e schimbare locală adaptativă. Modernitatea nonoccidentală este evaluată prin modernitatea Vestului Europei, spune C. Schifirneț, dar acolo modernizarea a fost proces istoric îndelungat de construcție instituțională și de activitate în spațiul public, proces asumat de principalii actori ai societății. Modernizarea nu se reduce la punerea în practică a unor decizii ale instituțiilor, fără legătură cu resursele și trebuințele reale ale societății și membrilor săi. Modernizarea și modernitatea sunt legate de *industrializare* care a creat decalaje de dezvoltare între țările bogate și puternice din emisfera nordică și țările sărace din emisfera sudică⁶. „Efectul de demonstrație” pe care *țările modernizate timpuriu* l-au avut asupra *țărilor întârziate*, mai întâi a intensificat aspirațiile acestora, pentru ca apoi să le exacerbeze frustrările” (*Modernitatea...*, p. 25). O țară poate avea tot felul de instituții politice moderne, dar poate rămâne înapoiată în privința modernizării economice și sociale. Modernizarea generează modernitate în măsura în care induce transformări profunde în toate componentele societății, în gândirea și comportamentele indivizilor.

4. Dezvoltarea, instituțiile moderne au creat oportunități oamenilor să se bucure de siguranță, să-și satisfacă necesități sociale și individuale, dar modernitatea are și „o parte întunecată”. Dacă în „lumea premodernă” oamenii aveau sentimentul apartenenței la un spațiu concret, în perioada modernă se produce o „distanțare spațio-temporală”, se „globalizează riscurile” datorită înmulțirii mediilor sociale cu risc de excludere sporit etc. „Modernitatea a devenit problematică în chiar spațiul în care a apărut, în Occident”, spune autorul, iar *modernizarea modernității* este procesul normal de punere în discuție a propriilor principii și norme. Constantin Schifirneț susține că „tendința dominantă a modernității occidentale este acum tranziția la *modernitatea reflexivă*” – modernitatea care acționează asupra ei însăși.

5. Zygmunt Bauman vorbește de intensificarea sentimentului incertitudinii în societatea actuală, în care soliditatea lucrurilor și a liantului

sociouman este amenințată. A fost o iluzie că „starea de perfecțiune” ar putea fi atinsă într-o „societate mai bună”. Modernitatea organizată s-a distins printr-un grad important de stabilitate și certitudine fiindcă instituțiile consolidate au dat coerență statului-națiune, accentuând poziția centrală a acestuia ca „recipient al modernității”. Eliberarea inițiativei individuale de constrângerile familiei, ale comunității, de nenumăratele obligații morale au făcut *modernitatea lichidă*.

6. În volumul pe care-l prezentăm, autorul amintește și de *modernități multiple, traiectorii multiple ale modernității, modernități succesive*. „Alături de modernitatea europeană clasică ființează astăzi modernitatea est-europeană, modernitatea latino-americană, modernitatea asiatică, modernitatea islamică, modernitatea africană etc.” (*Modernitatea...*, p. 65). Evoluția istorică și cotidiană a respins omogenizarea, tendința hegemonică a programului occidental și a accentuat „tendința generală” de diferențiere. „Modernitatea nu este exclusiv occidentală, deoarece procesele sale fundamentale pot fi regăsite în toate societățile” (*Modernitatea...*, p. 67). Modernitățile sunt parte dintr-o modernitate inițial europeană, dar „modernitatea mondială” poate prezenta diferențe datorită ritmului particular de modernizare al fiecărei societăți.

De exemplu, evoluția țărilor din Asia a fost și este determinată de particularități istorice, culturale și geopolitice ale unui model propriu de dezvoltare (amestec de elemente tradiționale, moșteniri coloniale și efort intern de adaptare la schimbare). „Asiaticii atribuie dezvoltarea lor economică nu atât importului de cultură occidentală, cât propriei culturi moderne. Nu puține sunt studiile care susțin teza că baza istorică și culturală pentru transformările moderne din Asia de Est este în confucianism”⁷⁷ (*Modernitatea...*, p. 69). Japonia nu a fost colonizată, nu a experimentat trecerea completă de la o societate tradițională la societatea modernă, a evitat construirea precipitată a unui sistem instituțional identic cu cel din Occident, dar elitele japoneze nu s-au opus influenței principiilor occidentale ale modernității. Pentru descrierea evoluției moderne a Coreei de Sud se folosește expresia *modernitate comprimată*⁸. În societatea indiană, dezvoltarea economică nu a fost însoțită de schimbări semnificative de atitudine și comportament în rândul populației⁹. Clasa de mijloc a profitat de progresele economi-

ce, s-a lăsat dominată de consumerism și de stilul de viață occidental, dar cei „vestintoxicați” nu sunt occidentalizați în adevăratul sens al cuvântului. Ei se folosesc de privilegiu, de accesul la bogăție și putere ca să-și marcheze distanța socială față de restul populației”¹⁰ (de aceea, în India modernitatea este un proiect neterminat, chiar o *modernitate greșită* caracterizată de ambiguități, contraste, contradicții, paradoxuri). Nici istoria Chinei nu poate fi înțeleasă prin paradigma modernității europene. În China, „regimul comunist a protejat propriul spațiu de acțiune și a decis când, unde și cum să adopte ideile occidentale” (*Modernitatea...*, p. 81). Statul chinez a admis multe dintre principiile de bază ale capitalismului, dar în timp ce economia națională s-a înscris în competiția internațională, s-a menținut protecția asupra sectoarelor cheie, asupra industriilor incipiente. America Latină este un „mausoleu de modernități”¹¹. Aici dezvoltarea și subdezvoltarea sunt produsele relațiilor centru-periferie în „sistemul capitalismului mondial”. Penetrarea valorilor, a ideilor „de la centru spre periferie” nu a produs dezvoltare, deci „este ipotetică necesitatea parcurgerii acelorași etape prin care au trecut societățile occidentale” (a căror experiență nu poate fi repetată). Spania și Portugalia au pus temelia sistemului modern în America Latină, dar rămân caracteristice aici clientelismul, tradiționalismul, societatea civilă slabă¹², autoritarismul, rasismul mascat, excluderea provocată de economia informală, fragilitatea instituțiilor politice și ordinea instituțională în permanent pericol. America Latină a încercat să copieze modele instituționale nord-americane sau europene, iar modernitatea ei nu este nici pur endogenă, nici impusă în întregime din afară.

7. Multe societăți actuale cunosc modernitatea tendențială ca speranță și țel. Se produc schimbări în anumite straturi ale societății, prin instituții, de către o minoritate educată în spiritul modernității. Multe dintre societățile nonoccidentale sunt în trecere de la modernitatea industrială la cea postindustrială, de la premodern la modern. „Modernizarea produce sau ar trebui să producă dezintegrarea societăților tradiționale – ceea ce s-a întâmplat în spațiul occidental – dar nu cu aceeași radicalitate și profunzime (...). Acțiunile concrete de modernizare s-au realizat în unele, din diferite cauze, prin adoptarea legilor și imitarea

instituțiilor occidentale, în lipsa unui proiect de cunoaștere și evaluare critică a situațiilor specifice” (*Modernitatea...*, p. 94). Caracteristicile modernității tendențiale sunt decalajele de dezvoltare între zone istorice ale unei societăți, dar și în interiorul aceleiași zone, între oraș și sat, între orașele mari și orașele mici. Nu se poate spune că forțe exterioare au constrâns popoare sau grupuri sociale să intre în modernitate, însă aceasta s-a făcut în condiții care au determinat rezistența la modernizare și modernitate. Există o modernitate indigenă, rezistentă la modernitatea globalizată. „Impunerea din exterior sau din interior a unui standard universal de modernitate – cel occidental – va continua să nască rezistență din partea culturilor locale. Singura modalitate de a adera la modernitate este calea proprie, cea care a fost trasată de religia, istoria și civilizația lor”, spune autorul (*Modernitatea...*, p. 108).

8. „Modernitatea tendențială se produce ca schimbare de sus în jos, de la minoritatea educată în spiritul modernității și orientată spre transformări moderne, către o majoritate indiferentă sau ostilă schimbării” (*Modernitatea...*, p. 122). Acum mai bine de o sută de ani, și C. Leonardescu (primul profesor de sociologie la Universitatea din Iași) spunea că politicienii români, „prin mijloace artificiale, servindu-se de niște forme abstracte constituționale, voiau a concentra întreaga conștiință socială în simțirea și gândirea lor individuală”¹³. Or, inteligența și simțirea neamului nostru „are mai multă valoare decât aprecierile lor subiective”¹⁴. În același timp însă, trebuie să admitem că un popor există în mod real doar dacă își dă seama de existența sa, dacă „își dă seama de întinderea teritoriului său, a limbii sale, a religiunii, în fine, a aspirațiilor sale”¹⁵. Din păcate, nu toți oamenii sunt conștienți de „eul lor social”, cei mai mulți au „instincte sociale”. „În spațiul nonoccidental oamenii sunt modelați de propria lor istorie și lume socială care continuă să perpetueze mentalități și conduite ce nu sunt compatibile cu tipul de cultură al modernității occidentale”, spune C. Schifirneț (*Modernitatea...*, p. 131). „Clasele conducătoare” au fost preocupate mai mult de recuperarea unor decalaje față de țări moderne decât de gândirea și aplicarea unor direcții de dezvoltare modernă plecând de la fondul intern. Elitele sunt cosmopolite, cetățenii sunt ai locului. Spațiul puterii și al bogăției se proiectează în lume, dar viața și experiența maselor se înrădăcinează în locuri, într-o

cultură, într-o istorie. „La noi – spune C. Schifirneț – modelul cultural tradițional furnizează actorilor sociali repere axiologice mult mai puternice decât ordinea de drept și ideologia democratică modernă. Deși în discursul lor științific și cultural elitele românești aderă la modernitate, ele reușesc cu greu să dea soluții pentru o dezvoltare modernă a întregii societăți” (...). Modernitatea devine dominantă și este susținută de către toate categoriile sociale numai dacă practicile cotidiene nu le obligă să aleagă între valorile tradiționale și valorile moderne (*Modernitatea...*, p. 124-125). Organizarea societății pe principiile pieței libere și a statului de drept nu a adus de la sine o organizare socială de tip modern, cu o guvernare transparentă și imparțială, cu o administrație publică impersonală și orientată spre binele comun, cu o societate civilă consistentă și un spațiu public dominat de un dialog direct între principalii actori sociali. A rezultat un sistem social care nu este comunism, dar nici capitalism cu economie de piață nu este (*Modernitatea...*, p. 122).

9. Spațiul occidental a fost orientat spre universalitate, spațiul nonoccidental a fost dominat de localismul impus de imperiile care-și disputau dominația asupra lui. Față de modernitatea occidentală orientată spre progres economic și social, emancipare, modernitatea spațiului nonoccidental a fost o cale de a conserva identitatea culturală, națională și religioasă în raport cu presiunile venite din exterior. Spre deosebire de societățile cu modernitate bine structurată datorită fundamentului economic solid, productiv și eficient, „cele cu modernitate tendențială par că nu sunt niciodată așezate, modernizările lor sunt mai totdeauna doar tendențiale”. Modernitatea poate să pornească de la experiența directă a țărilor occidentale, dar calea de modernizare a unei țări depinde de contextul său geopolitic. C. Schifirneț acordă o atenție deosebită modernizării ruralului, relației dintre dezvoltarea modernă și țărănie. „Modernitatea occidentală a avut printre consecințe și distrugerea clasei țărănești” (*Modernitatea...*, p. 135). În Europa de Vest, industrializarea a transformat radical sectorul agricol, iar țăranul a devenit muncitor industrial. Proporția forței de muncă ocupată în agricultură a scăzut constant. Agenți sociali din mediul urban au fost cei care au decis ce aspecte ale culturii țărănești sunt elemente ale culturii naționale... Dezvoltarea modernă a însemnat „deșăranizarea societății”, erodarea practicilor

țăărănești și a modului rural de viață, țărăanii fiind considerați „obstacole în calea modernizării”. Dacă în Occident, statul național (întemeiat în secolele XVI-XVII, ca alternativă la localismul orașelor și al domeniilor feudale) a produs eficientizarea administrației publice, accelerarea dezvoltării economice, în societățile cu modernitate tendențială acesta nu a funcționat pe baza valorilor democrației moderne. Multe țări în curs de modernizare au ca obiectiv strategic „ajungerea din urmă a țăărărilor dezvoltate”. În acest caz, ele trebuie să se raporteze la indicatori socioeconomici, fiindcă „țăărăriile cu modernitate tendențială au cunoscut, timp de sute de ani, subdezvoltarea și acumularea de decalaje” (*Modernitatea...*, p. 149). În spațiul nonoccidental, nu s-a dezvoltat nici „administrația weberienă” supusă statului de drept și controlului democratic, ci una autoritaristă și clientelară, care folosește „pârghiile statului” pentru susținerea intereselor unor grupuri.

10. Constantin Schifirneț încheie cartea cu câteva concluzii demne de reținut. Modernitatea a apărut într-o parte a lumii – Europa Occidentală –, dar a căpătat dimensiune universală, societățile fiind marcate, mai mult sau mai puțin, de influența ei directă și indirectă. Societățile nonoccidentale s-au modernizat datorită presiunii modernității europene, datorită contactului elitelor locale cu instituții și culturi europene. Nu există modernitate fără modernizare. Prezența sau absența tendinței de schimbare modernă țin de tradiții, de cultura și principiile organizaționale, de intensitatea transformărilor din societate. Modernitatea, ca în Europa de Vest, nu este posibilă în alte zone, deoarece formele instituționale adoptate nu au aceleași contexte și condiții economice și nu pot funcționa ca în Europa de Vest. Realitatea arată o creștere a decalajelor între marile economii ale lumii și „țăărăriile cu o economie periferică”. În plus, în acestea din urmă, „prin clientelismul unei bune părți din elitele conducătoare se preiau instituții din societăți dezvoltate la care acestea au renunțat sau le-au transformat pentru că și-au dovedit ineficiența sau disfuncționalitatea...” (*Modernitatea...*, p. 162). În spațiile extraoccidentale modernitatea este o tendință și nu o realitate structurată, dar lumea de astăzi este tendențial modernă.

11. Închid cartea autorului român și încerc să gândesc critic asupra ei... Este adevărat, trebuie să acordăm atenție dimensiunii temporale a acțiunii sociale, dar tendința de a gândi devenirea societăților ca fiind o mișcare cu direcție perceptibilă mi se pare criticabilă¹⁶. Strângerea pe o singură linie a tuturor mișcărilor proprii societăților umane este unul dintre pericolele evoluționismului, spunea A. Giddens (ca și Raymond Boudon preocupat să restituie locul hazardului și dezordinii în social, sau Nietzsche, care a vrut să redea locul discontinuului, eraticului, eterogenului, singularului, accidentalului, dispersiilor și diferențelor¹⁷). Fiecare epocă s-a aflat la „răscrucea istoriei”. „Împrăștierea”, „dezorientarea” din epoca noastră se datorează (și) „trecerii” de la modernitate la postmodernitate. În „epoca Luminilor” s-a postulat „progresul continuu” al cunoașterii, al științelor, „certitudinea emancipării umanității” prin ameliorarea condițiilor materiale, prin transformarea climatului cultural, intelectual, educațional, prin cucerirea libertăților politice. Aceste „postulate” au fost puse ulterior în discuție (datorită războaielor sângeroase, „fenomenului concentraționar”, „lagărelor de exterminare” naziste sau comuniste...). Am rămas însă marcați de această „gândire clasică”, deși ar fi important să învățăm să pricepem lumea pe care am construit-o cu ajutorul conceptelor, teoriilor care ne spun că grupurile, colectivitățile, comunitățile se fac, refac, desfac, prefac continuu și ele pot fi „citite”, „deslușite” prin „paradigme” multiple, prin „scheme polimorfe”. Cunoașterea societății a fost dominată de „sociocentrism ideologic” – prelungire a unei îndelungate tradiții normativiste –, dar ar trebui să învățăm să surprindem complexitatea postmodernă prin complexitate. A ține seama doar de „sisteme”, „structuri”, „condiții”, „factori” fără a lua seama la oamenii-actori, este la fel de reduționist ca luarea în seamă doar a actorilor neglijând contextul, structurile, sistemul.

12. Autorul cărții *Modernitatea tendențială* nu împărtășește același interes pentru actori și situația lor de membri care contează ai comunităților, de cetățeni ai societăților, ca pentru structuri, sisteme și funcții. Nu putem postula că acțiunea individuală este determinată doar de „ordinea universală”. Oamenii concreți pot alege să acționeze după cum s-au socializat, dar și după ce-au făcut și ei din ei înșiși, nu numai familia, școala, spațiul

sociocultural național, internațional etc. Dacă ne luăm după evoluții recente, vedem că un om poate bulversa o societate, impunându-și obiective, interese, că alții pot opune rezistență structurilor, instituțiilor în care este membru. Postulările despre „determinarea absolută”, ca și cele despre „libertatea absolută” sunt sterilizante pentru cunoașterea socialului. „Marile spirite creatoare ale umanității” au crezut mult timp în posibilitatea reunirii într-un „tot unitar” a cunoștințelor fundamentale despre societate¹⁸. Dar așa cum m-am străduit să relev într-un volum recent¹⁹, trăim într-o epocă de schimbări bruște, de incertitudine persistentă, de rupturi, de „bifurcații”, în care faptele și evenimentele se amestecă. Sociologia a urmărit mereu regularitățile, cauzalitățile, structurile, procesele continue, respingând „evenimentele perturbatoare”. Durkheim a promovat evoluționismul teleologic – ideea unui sens determinat al evoluției – din dorința de a construi sociologia ca „fizică socială”. Mulți dintre sociologii de după el s-au centrat pe analiza structurilor și a sistemelor în echilibru, pe schimbările graduale ce iau forma tendințelor, mulți s-au întrebat cum s-au transformat societățile sub efectul capitalismului occidental. Dacă timp îndelungat au fost predominante concepția teleologică și cea experimentală, în anii 1980 au apărut sociologia istorică, economia politică a sistemului-lume etc. ca expresii ale declinului încrederii în „progres”, care s-a soldat cu eclipsarea teleologiei (fără ca aceasta să dispară cu totul). Acum e analizată „eroarea teleologică” „comisă” de Immanuel Wallerstein sau Charles Tilly²⁰. „Originile” totalitarismului nu sunt cauzele ce-l produc, ci elemente ce-l pot cristaliza, spunea H. Arendt. În ele însele, elementele totalitarismului (antisemitism, declinul statului-națiune, expansiunea etc.) nu sunt totalitare. Ele cristalizează – de exemplu, în condițiile Republicii de la Weimar și ale venirii lui Hitler la putere, în 1933 – ceea ce putea deveni un sistem totalitar. Dar atunci nu era previzibil. Iluzia retrospectivă decelează *a posteriori* logici cauzale în care apare ca inevitabil ceea ce s-a produs. Prin simplul fapt că s-a produs, realitatea proiectează umbra sa în trecutul care pare să fi preexistat sub forma posibilului. Oamenii și societățile lor nu sunt ca materia fizică. Contrar galaxiilor, planetelor sau particulelor elementare, oamenii au un cuvânt de spus, pot acționa asupra structurilor în care trăiesc, gândesc, simt, acționează. Ei pot schimba structurile, sistemul. Evenimentele sunt „dependente de cărare” (adică ce s-a produs la un moment dat afectează rezultate posibile ulterioare), dar această dependență nu implică faptul că structurile sociale nu se schimbă. Evenimentele pot

schimba echilibrul forțelor. Aceasta nu implică faptul că societățile umane se schimbă în permanență, peste tot, că schimbările sociale se produc ușor, ori că ele nu prezintă nicio regularitate. În istorie sunt rupturi bruște dar și stabilitate, bifurcațiile se întretes cu continuitățile. Procesele sociale mari pot fi transformate de micile alterări produse de procesele sociale locale. „Societățile”, „formațiunile sociale”, „sistemele sociale” etc. sunt configurate și reconfigurate de acțiunile, creativitatea și opiniile oamenilor. Fiecare om visează la o altă viață... Nu neapărat la „o lume mai bună și mai dreaptă”, ci la una mai puțin nedreaptă²¹. Indivizii au posibilitatea să influențeze structurile prin alegerile lor. Oamenii au fost îndemnați să privească spre trecut pentru a reînvia veleități, dar pot privi spre viitor pentru a construi comunități dezvoltate durabil, spune O. Giardini²². De la o epocă în care am celebrat certitudinile, trăim într-una în care luăm seama și la incertitudini, și la riscuri. Este important ca elitele, liderii, cetățenii să se aplece și asupra evenimentului, incertitudinii și riscurilor. Nu știm dacă incertitudinile vieții de astăzi sunt mai mari decât cele de acum o sută sau o mie de ani, dar incertitudinile actuale sunt legate de colapsul prezumției culturale și filosofice care, de mai bine de două sute de ani, ne spune că sporirea abilităților de „a stăpâni natura” aduce „raiul pe pământ”. Omul nu este atotștiutor, atotputernic, dar poate fi coparticipant la (re)construcția societății. Revin la Hannah Arendt care spune că evenimentul este ruptură în ordinea cauzală, o singularitate nedeductibilă din ceea ce precede, dar e „în ordinea lucrurilor”. Un eveniment poate lumina propriul trecut, dar nu poate fi dedus din acel trecut. Nu cauzele elucidează evenimentul, ci evenimentul, odată produs, face să apară o intelighibilitate a trecutului. „Credința în cauzalitate este un mod de negare a libertății ființei umane”, spune H. Arendt²³. Ne putem proiecta în viitor, privim de acolo prezentul și ni-l evaluăm și construim pornind de la alegerile noastre prezente. Comunismul a fost „fabrică de consens” în numele „interesului general”, al „fericirii tuturor”. În condițiile „pluralității lumilor”, oamenii pot să nu împărtășească toți aceeași idee despre „fericirea tuturor”, să nu fie toți de acord în privința a ceea ce este oficial „interesul general”. Michel Godet²⁴ spune că aceia care pretind că prezic sau prevăd viitorul sunt inevitabil minciunoși, fiindcă viitorul nu e scris, prescris, ci construit. Din fericire pentru noi, spune el, fiindcă fără această incertitudine activitatea umană și-ar pierde partea de libertate și semnificațiile, iar oamenii și-ar pierde speranța unui viitor dorit. Viitorul trebuie construit, nu conceput doar ca o simplă continuare a trecutului.

Note

¹ *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era internetului (2014), Filosofia românească în spațiul public. Modernitate și europenizare (2012), Europenizarea societății românești și mass-media (2011), Formele fără fond, un brand românesc (2007), Educația adulților în schimbare (1997), Civilizație modernă și națiune (1996) etc.*

² Economie capitalistă, organizare politică democratică, structură socială flexibilă întemeiată pe clase (în contrast cu economiile agrare feudale, care au avut forme autocratice de guvernare și o structură socială rigidă), comercializarea și raționalizarea multor sfere ale vieții, fragmentarea experienței, accelerarea vieții de zi cu zi etc.

³ S.P. Huntington făcea o sinteză a caracteristicilor fundamentale ale modernității occidentale: Occidentul a moștenit mult din cultura și civilizația anterioare (filosofia greacă, raționalismul, dreptul roman, limba latină etc.); este asociat cu catolicismul și protestantismul; diferă de alte civilizații prin multitudinea de limbi vorbite, prin separarea bisericii de stat, prin statul de drept, constituționalism, protecția drepturilor omului (inclusiv a dreptului de proprietate și de acțiune contra exercitării arbitrară a puterii), prin pluralismul social și societatea civilă etc.

⁴ În Estul Europei acțiunea bisericii creștine a fost limitată la supraviețuire sau la conservarea poziției în societăți aflate între imperii, spune C. Schifirneț.

⁵ Modernitate, tradiție, difuziune, adaptare, dezvoltare, subdezvoltare, independență, dependență, centru-periferie, schimb inegal, industrializare, occidentalizare, reforme, dezvoltare durabilă, reformă structurală, forme fără fond.

⁶ Ronald Inglehart și Christian Welzel vin și cu alte explicații: creșterea masei resurselor umane, diversificarea ocupațională, diferențierea organizațională, creșterea capacității statului și extinderea activității sale, implicare politică în masă, raționalizare și secularizare (Ronald Inglehart, Christian Welzel „Modernization”, în Ritzer George (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (2007). New York: Blackwell, p. 3073-3074.

⁷ Valori confucianiste (autocultivarea, reglementarea vieții de familie, politețea socială, educația morală, buna guvernare și pacea universală etc.) care au contribuit la ascensiunea industrială a Asiei de Est.

⁸ Între 1960-1990, societatea coreeană a trecut prin aceleași etape de modernizare (pe care societățile occidentale le-au parcurs în mai multe secole) în timpul unor regimuri dictatoriale care au ținut însă la etica responsabilității sociale și înțelegerea sensului umanist al vieții.

⁹ Asocierea modernității cu un stil de viață legat de progresele tehnologice (cum ar fi deținerea de aparate de uz casnic și mașini, gadget-uri, efectuarea de călătorii în străinătate etc.) nu exprimă corect starea reală din India contemporană, văduvită, de fapt, de comportamente sau conduite moderne, spune C. Schifirneț citându-l pe Dipankar Gupta (2002) *Mistaken Modernity: India between Worlds*. New Delhi: Harper Collins.

¹⁰ *Idem*, p.11

¹¹ Laurence Whitehead (2006) *Latin America: A New Interpretation*. New York and London: Palgrave (Chapter I, Latin America as a „Mausoleum of Modernities”).

¹² Recrutarea funcționarilor publici, a profesorilor universitari și a jurnaliștilor etc. se face prin intermediul rețelelor clientelare care arată lipsa unor canale normale de mobilitate socială și competitivitate.

¹³ În „Conștiința socială. Studiu sociologic”, din volumul *Omagiu lui Maiorescu*, SOCEC, București, 1900, p. 66.

¹⁴ *Idem*, p. 67

¹⁵ *Ibidem*, p. 68

¹⁶ Cauzalitatea nu poate fi redusă la o relație logică. O relație discretă între evenimente incită la gândirea relațiilor între A și B ca între cauză și efect. Această relație există dacă A este diferit de B și direcția e dinspre A spre B. În cazul în care se constată o conexiune constantă între A și B, poate fi constituită o relație de cauză-efect, care poate face legătura între două evenimente a căror repetare este mai întâi presupusă, apoi măsurată și întrevăzută ca regularitate. Studiul cantitativ al unui asemenea raport poate duce la explicația A este cauza lui B.

¹⁷ „Nietzche, la généalogie, l'histoire”, în *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, PUF, 1971

¹⁸ În secolul al XIX-lea au dominat teoriile organiciste (A. Comte, A. Spencer, E. Durkheim ș. a.). Ca reacție la „organicism” au apărut teoriile acțiunii sociale (M. Weber, G. A. Mead ș. a.). În secolul nostru, ca reacție la sistemismul structuralist-funcționalist (T. Parsons, R. K. Merton ș. a.) au apărut fenomenologiile (A. Schutz, H. Garfinkel ș. a.).

¹⁹ I. Ionescu, *Sociologii actuale*, Editura Limes, Cluj, 2014.

²⁰ Wallerstein a consacrat mai multe volume „sistemului-lume” modern. El s-a lăsat fascinat de descoperirea unor „legi generale”, cercetând fenomene locale, care ar putea acționa și la nivelul sistemului-lume (deși a admis că și destinul comunităților locale poate fi înscris în cauze și efecte globale). Wallerstein a analizat elemente de istorie politică și economică a Europei (de exemplu, istoria Poloniei,

spunea el, trebuie evaluată prin poziția acestei țări în diviziunea muncii a sistemului-lume, Polonia fiind o societate periferică, dependentă de centru, dar și cum s-a făcut că Portugalia, țară mică și marginală, a fost punctul de plecare al descoperitorilor lumii). El a analizat contingențe, consecințe neașteptate, alegeri decisive etc., pe care le-a ordonat conform ... „necesității istorice” a sistemului-lume. Numai că de-a lungul timpului au existat alte nenumărate posibilități de construcție a sistemului-lume, posibilități care, în momentele respective, erau departe de a conduce spre emergența „economiei capitaliste mondiale” actuale.

²¹ Marc-Henry Soulet, *Changer de vie, devenir autre: essai de formalisation des processus engagés*. În: *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*, La Découverte, Paris, 2010, p. 273-289.

²² O. Giarini, W. Stahel, *Limitele certitudinii*, Edimpres-Camro, București, 1996.

²³ Apud: M. Bessin, C. Bidart, M. Grossetti (coord.), *Bifurcations...*, p. 101.

²⁴ *Idem*, p. 377.

Rezumat

The premises of the author Constantin Schifirneț (which proposes the volume *The Modern Tendency. Reflections on the modern evolution of the society*, Tritonic Publishing House, 2016) are that modernity has appeared in the West for hundreds of years and is the result of Renaissance, Enlightenment, Reformation, Industrial Revolution, The middle classes have propelled the modern development into the West and from there modernity (citizenship, civil society, public sphere, equality before the law, human rights, the public-private distinction, democracy, social justice, man as subject-matter, scientific rationality) „irradiated to the periphery,” spread with tendentiality. No society becomes modern only through the mere institutional and political reproduction of the principles of the European modernity. Modernization generates modernity inasmuch as it induces profound transformations in all the components of society, in the thinking and behaviors of the individuals. The presence or absence of the trend of modern change are related to the traditions, the culture and the organizational principles, the intensity of the transformations in the society. Modernity, as in Western Europe, is not possible in other areas because the adopted institutional forms do not have the same economic contexts and conditions and can not function as there.

Claudia PARTOLE

Teodor BUZU - *mesager al sublimului* sau *Cel care poartă o lume cu sine...*

C.P. – scriitoare, ziaristă.
Semnează volumele: *Păsări suntem când ne naștem, Eu sunt, și la mare vine Dumnezeu, De la facerea lumii citire* (poezie); *O clipă, Salba cu mărgelile care plâng, Copilul din colivie* (proză); *Unde ești, Iren?* (dramaturgie); *Reculegere* (cugetări); *Îmblânzirea câinilor* (jurnalul unei experiențe onirice); *Viața unei nopți sau Totentanz* (roman); *Ultima amantă* (nuvele); *Bună dimineața, Dimineață; Domnișoara Cineluța, Trandafirul pustiului*. Laureată a numeroase premii literare.
Membri al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România.

Un alt Brâncuși plecat de acasă – Teodor Buzu. Un alt copil al unui Neam frumos la suflet, dar îmbolnăvit de paradoxuri a pornit în Lume. Porni, cred, din prea mare curiozitate, dar și dragoste pentru sublim. Dar, poate, din puținul-mult har ce i s-a dat, n-ar fi încăput printre ai săi?! Vorba cântecului: „Mare-i lumea, eu nu-ncap...”

Necunoscut fiind pe atunci aici, acasă, s-a aruncat timid, dar totodată temerar într-un necunoscut străin, devorator. „Mi-am dat seama că trebuie să mă regăsesc într-o lume nouă și nu pur și simplu, dar să și demonstrez că pot mult mai mult”, mi-a mărturisit Teodor Buzu. Asta e! Un artist care n-a prididit să-și facă un nume de rezonanță în spațiul care l-a format, într-altul trebuie să renască, dar nu oricum. „Trebuie să fii foarte bun, mai bun decât ceilalți, ca să ajungi remarcat...”

Dar există o condiție neimpusă de nimeni: atunci când ești departe de ai tăi, începi și mai mult să te gândești la ei, la cei de acasă, și-i vezi ca într-un caleidoscop, le descoperi aura și toate virtuțile cele bune, la un loc cu altele mai puțin bune. Pentru că adevărat e: de aproape se văd ridurile, de departe sufletul!

De câte ori a fost gata să revină? Ar fi devenit un învins! Conștient de acest fapt, îmi imagi-

nez, de fiecare dată a trasat o linie, improvizând o vamă, un hău imaginar peste care se trece doar după ce plătești mită pajurei, pajura fiind spiritul creator.

Astfel a descoperit artistul (Buzu) singurătatea care nu sperie, ci inspire, ademenește în universul cromatic unde, ca și în muzică, graiul ascuns vibrează, făcându-l, pe oricine cutează să pătrundă cu toată ființa, omniprezent.

Știut lucru: oriunde ne-am duce, le purtăm cu noi pe toate. Iar povara devine insuportabilă când celui împovărat nu-i ajunge dragoste pentru a se exprima. Atunci îi e nespuse de greu. Se poate pierde și nu l-ar salva decât revenirea în postură de fiu risipitor acasă. Ferice de artiști! Artiști ai scenei, ai cuvântului, artiștii plastici...

În Cehia, în Tabor, unde s-a stabilit Teodor Buzu, și-a adus tot neamul, cu toate ale lor. Imaginar, firește. Abia când a realizat acest lucru, nu s-a mai simțit străin și, cel mai important, în acel moment a ieșit din anonim. Dar n-a fost nici simplu, nici prea curând. Întâi a trezit curiozitate prin pânzele sale, apoi a fost acceptat ca un aducător de ceva inedit. A fost clipa recunoașterii de sine.

Bănuiesc că până a ajunge la aceasta, până a-și povesti, a reproduce cromatic o stare de acalmie, de liniște (după un îndelungat zbucium), artistul a trecut printr-un travaliu. A dat viață din propria-i viață! Prin el, prin creația lui au renăscut destine (oameni pe care i-a cunoscut, pe care i-a regăsit sau i-a pierdut. În creație nu contează!). Face impresia că a locuit provizoriu în fiecare culoare (aspirându-i aerul dătător de imagine a vieții), pentru a afla un loc și un nume pentru fiecare chip sau fiecare trăire. Astfel, culoarea părintelui, care a fost rupt de lângă ai săi (pentru o vină nemotivată: a luptat în armata română!) și judecat, ca trădător..., apoi dus departe, în adâncul Rusiei, unde... „Într-o zi, când tata însetat bătea pe la uși, dar peste tot i se refuza, a fost primit în casa unui invalid... Stătea în cărucior și, văzându-l pe tata, îi reproșă: «Tu cred că ai tras în mine?! Din cauza ta sunt așa cum mă vezi...». Tata a înțeles că s-ar putea să nu iasă viu, totuși a zis: «S-ar putea să fi tras eu...». Rusul, atunci, tăcu, apoi îi strigă nevastei să pună pe masă ceea ce avea și să-l hrănească pe tata. La plecare îi strecură și trei ruble...”. Trăirile părinților sunt transmise copiilor, posibil, prin emoții, marcându-i mai adânc de-

cât simplele cuvinte. Cu atât mai mult în cazul firilor artistice, care au o sensibilitate și receptivitate incredibilă. Ceva mă face să cred că Teodor Buzu mai e marcat profund de soarta părintelui său. Neliniștea cromatică din multe lucrări pare a fi o expresie a frământărilor ancestrale, pe care le poate reda doar un mare artist. Memoria e o avalanșă de culori – un spectru care penetrează imaginația...

Culoarea Mamei e atât de caldă, deși străbate parcă din departele Drăslicenilor, din adâncul cerului de vară, dar și din sufletul casei părintești... Teodor Buzu a improvizat printr-un joc frumos o lume, un univers care rezistă timpului și nu mai aparține neapărat unui spațiu concret. S-ar numi acest miracol stare de eternizare a tot ce-a afectat în trecerea fulminantă a timpului spiritul creator.

Regăsirea propriei identități în arta picturii a însemnat pentru Teodor Buzu revenirea la o lume abandonată cândva; redescoperirea ei, scoaterea din necunoaștere. De parcă ar fi găsit accidental o oglindă în care a fotografiat cu o perfecțiune iluzorie Casa cu tot Neamul ei. Dar a făcut-o nu doar pentru sine! Și-a împlinit dorința tănuită, dar poate intuită doar, de a-i face și pe alții să se vadă precum sunt, să se descopere și să se recunoască în marele univers al lumii. Contopindu-se cu acesta (așa cum se amestecă culorile), totodată păstrându-și identitatea – propria culoare, aură. Căci toate, până și lucrurile (nemaivorbind de natură), își au o aură a lor.

Teodor Buzu a transmis pânzelor sale graiul străbun, de-acasă, deși se pare că vorbesc și într-o cehă fluidă, dar și alte multe limbi. Nu întâmplător, fiindu-i înalt apreciată o lucrare la un concurs care avusese loc în Dubai, a fost recunoscut ca un mare cunoscător al Coranului. Și mare a fost mirarea și surprinderea celor care au spus-o, când pictorul a mărturisit că, de fapt, n-a citit Coranul... Mi-a povestit acest moment ca fiind unul banal, eu însă îl consider un argument forte, poate cel mai subtil și mai relevant în favoarea ideii că un artist adevărat primește înaintea altora informațiile despre lumea văzută și nevăzută. El este un emițător, dar și un catalizator, și o călăuză, iar graiul lui, indiferent în care limbaj al artei este exprimat, transmite vibrațiile adevărului sublim.

Am stat o jumătate de zi în Sala de Expoziții „Brâncuși”. Prin geam se strecura curioasă privirea verii gata de ducă, dar și a toamnei, care so-

DIALOGUL ARTELOR | I

Teodor BUZU

**Un romantic
în căutarea eternității**

Sărutul pământului, 59 x 42 cm,
dedicație lui L. Rebreanu

Testament, hârtie, acuarelă, 59 x 42 cm, 2016,
dedicație lui Tudor Arghezi

Angajare de clovn, 59 x 42 cm, dedicație lui Matei Vișniec

Alexandru Lăpușeanu, hârtie, acuarelă, 59 x 42 cm, 2016,
dedicație lui Constantin Negruzzi

Cântare scrisului nostru, hârtie, acuarelă, 59 x 42 cm, 2016,
dedicație lui Grigore Vieru

Propriul rug, 59 x 42 cm, dedicație lui Mihai Eminescu

Vis, 59 x 42 cm, dedicație lui Mircea Cărtărescu

Ștefan cel Mare, 59 x 42 cm, dedicație lui B. Șt. Delavrancea

sea în gară. N-au mai văzut nici ele atâta lumină curcubeică urzită de mână omenească! Doar că nu puteau discerne poveștile lumii de cele ale imaginației. Dar oare contează, când se revarsă trecutul în prezent, iar acesta evadează pe o scară cromatică transparentă într-un viitor pe care îl poți doar intui...

Aș fi rămas mult printre pânzele lui Teodor Buzu, care au dăruit în câteva zile un univers cu totul aparte Sălii de Expoziții „Brâncuși”. Repet: nu cred că au mai fost în această sală atâtea spuse și povestite în graiul colorilor...

Acum Teodor Buzu e atât de al nostru și atât de nu doar al nostru. E al lumii însetate și flămânde, și dornice de Sublim...

Teodor Buzu – născut: 03.05.1960, Drăslăceni, jud. Chișinău, Republica Moldova.

Domiciliu: Tăbor, Cehia.

e-mail: teobuzu@centrum.cz, www.teodorbuzu.com

Studii:

1970–1977 Liceul de arte plastice „Igor Vieru”, Republica Moldova.

1980–1985 Academia de Arte și Design, Harkov, Ucraina, prof. Oleg Veklenko.

Asociat:

Uniunea Internațională a Artiștilor Plastici Profesioniști (IAA, AIAP, UNESCO).

Asociația Artiștilor Plastici din Bohemia de Sud (Cehia)

Grupul „Die Neuen Milben“, Austria.

Uniunea Artiștilor Plastici din Praga/ Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova
Activează în domeniile: pictură de șevalet, artă monumentală, design grafic, grafică, ilustrație.

Cadru didactic în domeniul învățământului artistic preuniversitar.

Premii:

Cavaler al Ordinului Național al României „Pentru Merit” în grad de „Comandor”, 2003.

Premiul la concursul internațional de arte plastice, Passau, Germania, 2004.

Premiul orașului Tăbor, Cehia, 2004.

Premiul „Intersalon AJV”, České Budějovice, Cehia, 2004.

Premiul „Exceleța artistică”, Dubai, 2005.

Premiul săptămânalului „Literatura și Artă”, Chișinău, Moldova, 2006.

Premiul Salonului Internațional de Carte Chișinău, Moldova, 2010.

Premiul săptămânalului „Literatura și Artă”, Chișinău, Moldova, 2010.

Premiul Muzeului de Arte Plastice al Republicii Moldova la Bienala Internațională de Pictură, Chișinău, 2013.

Premiul „Basarabeni în Lume”, Chișinău, 2015.

Participant la 109 expoziții colective și 87 personale.

Teodor BUZU

Poți smulge pe om din țara lui, dar nu poți smulge țara din om

M-am născut marți și bine am făcut. Copil fiind, am păscut găștele, apoi vacile, ceea ce m-a învățat că viața e frumoasă. La zece ani m-au primit la școala de arte. Acolo am înțeles că tabloul are două părți: una pe care o vezi cu ochiul liber și alta care e ascunsă în pictură. Absolvind școala, după a șaptea încercare, am intrat la Academia de Arte.

În trenul Odesa – Harkov am întâlnit-o pe soția mea, cu care am doi feciori. Timp de un an și jumătate am slujit în armata sovietică. Cine a făcut armată sovietică, acela nu râde la circ.

Aici, în Cehia, am înțeles că viața nu le aparține celor care pot, dar celor care vor. Sunt realist – cred în miracole.

Pentru lucru fizic am nevoie de brațe și mâini puternice, pentru creație am nevoie de aripi. Pentru a-mi vedea fața – folosesc oglinda, pentru a-mi vedea sufletul, pictez un tablou. Arta este oglinda unde se reflectă visurile noastre.

Artiștii sunt niște oameni privilegiați: sunt puținii care-și realizează visurile. Tablourile pe care le vedeți sunt visurile mele împlinite. Un vis împlinit este și expoziția de azi. Este rezultatul unui drum lung de 50 de ani.

Un artist este asemănător unui copac. Dacă nu-i dai la timp soare și apă, nu crește. Soarele răsare în fiecare zi, a răsărit în ziua mea de naștere, la fel a răsărit nou și în ziua de naștere la fiecare dintre noi. Așa că fiecare putem spune că soarele și eu suntem frați gemeni.

Când am plecat în Cehia, am luat cu mine acest soare, apă suficientă mi-a dat statul ceh. Când nu era apă, era bere. Mămăliga în combinație cu berea face minuni. Cehia a devenit a doua patrie a mea, m-a învățat să ascund acest soare din Moldova în atelierul meu de creație și să iau câte o rază în fiecare zi, după necesitate.

Poți smulge pe om din țara lui, dar nu poți smulge țara din om. Căci ca să mergi departe, înseamnă să te întorci. Cehia m-a învățat că viața nu stă în putință, dar în dorință. Timp de 23 de ani am cutreierat Europa și alte continente cu expozițiile mele și am participat la simpozioane artistice, am prezentat atât Cehia, cât și Moldova.

Majoritatea lucrărilor sunt inspirate din viața de toate zilele și din natură, sunt o simbioză și o moștenire de două culturi. Atelierul meu e oriunde. Unde se află șevaletul și masa de lucru, acolo se află centrul lumii. Pictura e căutarea răspunsului la întrebări de genul: unde s-au ascuns cuvintele frumoase, zâmbetele fericite ale oamenilor, care nu mai sunt între noi, ce culoare are dorul...

Și oricât de înalt ar fi copacul, frunzele cad tot pe pământ, la rădăcini. De aceea această expoziție este dedicată părinților mei, care mi-au dat cei șapte ani de acasă, suficienți pentru a face față în toată lumea, primilor mei profesori de artă plastică, Vasile Cojocaru, Alexei Colăbneac, Ion Tabârță, care mi-au dat un simț sănătos în calea grea a artei, surorilor și fraților mei, tuturor prietenilor care au crezut în mine. Și cel mai plăcut, la sfârșit, toate tablourile mele au dreptul la un coautor, aceasta este soția mea, care de la bun început mi-a fost o călăuză și mi-a pregătit condițiile atât de necesare pentru creație.

*Discurs de la expoziția personală,
Chișinău, 2010*

Mircea COLOȘENCO

Diplomatul maramureșean Gheorghe Tite *versus* revoluționar național

M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucafăru”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș. a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș. a.

Apărea, la Sighișoara, în anul 1935, în Tipografia Miron Neagu, lucrarea titrată ambițios *Manifestul revoluției naționale*, semnată de șase autori: Sorin Pavel, Petre Țuțea, Ioan Crăciunel, Gheorghe Tite, Nicolae Tatu, Petre Ercuță, text care poate fi consultat după exemplarul aflat la Biblioteca Academiei Române (cota II.139459), dar și în edițiile datorate lui Marin Diaconu (Crater, 2001) și Mircea Coloșenco (Elion, 2001), cu comentariile implicite.

Editarea *Manifestului* la mijlocul deceniului al treilea al sec. al XX-lea se petrece într-o perioadă în care în România continuă fărâmițarea politică a Partidului Național-Țărănesc, dezmembrat într-unul de stânga și altul de dreapta, iar Garda-de-Fier se reînființează sub numele de Totul-pentru-Țară. Tot în acest deceniu interbelic, se înființează câte două partide evreiești (1931 și 1936), germane (1931 și 1935), maghiare (1933 și 1934) și ucrainene, reprezentând fiecare în parte interese ale grupărilor financiar-industriale. Unicul partid aflat în ilegalitate era cel Comunist, dar cu acțiuni subterane prezente. Ființa însă, de dinainte de Primul Război Mondial (1916-1918), Partidul Național Liberal, căruia i se datorește în bună parte realizarea proiectului de țară România Mare (1 Decembrie 1918).

De subliniat faptul că niciunul dintre cei șase autori ai *Manifestului* (lucrare cu caracter descriptiv/analitic complex al sistemului economic-social românesc – preocupare de vârf a unei întregi generații de intelectuali dotați) nu erau membri ai vreunei formațiuni politice.

Manifestul este structurat pe trei mari componente: politica istorică, contemporană și națională, iar schimbarea la față a României este văzută numai printr-o anume Revoluție Națională, respectiv, naționalismul de stat:

„Nu e vorba de naționalismul iredentă de dinainte de (*primul*) război, ci de naționalismul pozitiv al vremii noastre. Unul era o mișcare împotriva unei stăpâniri nelegitime – străine – asupra unui popor, celălalt e *rezultatul unui drum interior parcurs de individ de la sine la națiune*”.

Către finalul *Manifestului*, precizarea este tranșantă: națiunea „cere să vină la cârma acestei țări oameni în care vibrează de nerăbdare vigoarea națională, oamenii care să spartanizeze națiunea.”

Autorii de facto ai *Manifestului* sunt primii trei de pe copertă:

- Sorin Pavel (1903-1957), licențiat / doctorat în drept, asistent la Catedra de sociologie a lui Petre Andrei de la Universitatea Iași, Consilier de presă la Ambasada Română din Berlin (1940-1944);
- Petre Țuțea (1902-1991), licențiat / doctorat în drept, militant național, supranumit „Socratele românilor”;
- Ioan Crăciunel (1903-1961), licențiat în teologie, preot greco-ortodox în București.

Ceilalți trei co-autori trecuți pe copertă sunt *aderenți*:

- Petre Ercuță (1908-1996), licențiat / doctorat în economie (1940), cadru didactic la ASE București;
- Nicolae Tatu (1910-1997), licențiat în filosofie și litere (1931) și matematică (1955), publicist de dreapta și prof. de liceu;
- Gheorghe Tite (1903-1969), originar din Săpânța, cu studii liceale la „Dragoș-Vodă” din Sighet, licențiat / doctorat la Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj (fost coleg cu Petre Țuțea), avocat la Sighet, în 1936, când, împreună cu alți localnici, este membru al Comitetului de zidire / construcție a unei biserici de cult greco-catolic (1936).

A intrat în Diplomatie, făcând parte din Consulatul Regatului Român de la Oradea condus de Mihai Marina (iunie 1941). Împreună cu acesta și cu Mihai Bologa sesizau Crucea Roșie Internațională, prin Ambasada Română, la trecerea trenurilor încărcate cu evrei spre Auschwitz.

A fost arestat de autoritățile maghiare (1944), deținut la închisoarea din Sighet, dar și de conaționali (1945), pentru vini induse.

Totuși, este reabilitat. Mai mult, la propunerea Ministerului de Externe, este decorat de Regele Mihai I cu Ordinul „Steaua României” în grad de Ofițer (9 mai 1947).

Ulterior, i s-au pierdut urmele activității sale socio-profesionale.

Pe crucea de pe mormântul „Cimitirului Vesel” stă scris: „Aici mă odihnesc / Doc Gh. Tite mă numesc / Pe lume cât am trăit / Multe service am făcut / Acum știu de a me veste / Minister în Buda Peste / Bine ne-a fost de-am dus / Dar și de răle m-a ajuns / Săraca măicuța me / C-a rămas străină ie / Eu viața o lăsa / la 66 de ai / (M.R. 1969)”.

Ca o chintesență a principiilor național-patriotice la care aderaseră autorii / aderenții *Manifestului* – unic în anele politicii românești de-a lungul tuturor timpurilor, reproducem integral capitolul inițial / preambulul titrat *Rostul nostru*.

Ultimul paragraf este definitiv ca premoniție: „Știm că ne așteaptă o existență precară și, poate, pe mulți dintre noi o moarte violentă”.

Premoniția s-a adeverit. N-a fost vorba de moarte, ci de detenție, Sorin Pavel, Petre Țuțea, Gheorghe Tite; probabil au văzut și moartea, dar n-a fost să fie!

Rostul nostru

Istoria statului român modern este istoria vrăjbei dintre ursitoarele lui: banul occidental și naționalismul român.

Banul occidental și-a descoperit aici, la gurile Dunării, interese mari și precise:

- interese politice: să împiedice înaintarea Rusiei către Constantinopole;

- interese comerciale: să cumpere produse agrare ieftine și să vândă produse industriale scumpe, câștigând de la particulari numai diferența de preț, iar de la stat (furnituri) ceva în plus;
- interese economice: să exploateze direct – prin personal superior străin și slugi indigene – imensele bogății ale solului și subsolului acestei țări;
- interese financiare: să încaseze dobânzile piperate convenite împrumuturilor făcute atât statului român, cât și economiei românești private, care aveau nevoie de un prim ajutor ca să o ia din loc (instalări, inventar, aparat) – o dată pentru România Mică, altă dată pentru România Mare –, cât și de o serie de ajutoare impuse de evenimente grave pentru destinul țării, războiul din 1877 (Independența), campania din 1913 (o demonstrație necesară de forță), războiul din 1916 (Întregirea).

Naționaliștii români din secolul al XIX-lea nu sunt altceva decât prima încercare a poporului român maturizat de a ieși în lumina istoriei. În ei, vorbeau și lucrau energia și tenacitatea unui neam al cărui act de naștere e Columna lui Traian, despre a cărui copilărie prodigioasă – o mie de ani – nu știm nimic și a cărui vajnică adolescență ne-o povestesc cronicarii.

Utilizând cu măiestrie interesele banului occidental în părțile noastre, dar, mai cu seamă, asigurându-i câștiguri coloniale și satisfăcându-i dorințe privind forma de stat, regimul politic și acordarea calității de român – lucruri inacceptabile pentru un stat cu adevărat suveran – și chemând în fruntea țării o dinastie în stare să ne reprezinte, prin strălucitele ei legături, în diplomația europeană (noi fiind la vremea aceea prea „neam prost” ca să ne prezentăm singuri) și să ne organizeze, în interior, datorită incomparabilei pregătiri dobândite în sânul unei familii regale specializate în construcții și diriguiri statale, naționaliștii români din secolul al XIX-lea au întemeiat și au pus pe drum statul român actual, care e în zilele noastre obiectul de aprigă dispută al ursitoarelor lui: al cui e?

Un tânăr inginer român șomează în cafeneaua târgului natal cu diploma de la Charlottenburg în buzunar. Întâlnește un evreu, fost coleg de liceu, tot inginer, dar nu șomer, căruia îi povestește din vorbă în vorbă durerea lui, ca să audă imediat exclamațiile evreului, scandalizat de atâ-

ta lipsă de informație asupra bursei internaționale a muncii: „De ce nu te duci, dragă, în Palestina? Acolo e de lucru acum!”

Un căpitan de artilerie cumpără niște nutreț pentru cai și îl încarcă pe furgoane. Rămânându-i un rest – cam o căruță țărănească –, vrea să angajeze un sătean să i-l ducă: „Nu merg, domnule căpitan, zău, nu merg, că... mi-am făcut spuma!”

Într-un sat care politicește e vasal și-și varsă sângele la comanda altora, care etnic e o cloacă internațională și economicește o colonie, care își trimite – prin decalaj, concesiile, dobânzi – peste granițe prinosul brazdei și prisosul muncii, ar fi o nebunie să muncești mai mult decât strictul necesar. Statul român actual nu apără bogățiile țării și nu garantează munca națiunii. Nu, pentru că nu e statul național al românilor, ci statul sucursală la gurile Dunării al burgheziei apusene. Creat cu ajutorul ei, pentru interesul ei, sub sugestiile ei imperative și după modelul furnizat de ea – statul acesta nu ne apără pe noi de străini, ci pe străini de noi: siguranța transporturilor, creditelor, plasamentelor, funcționarilor lor. Ca în colonii... De aceea nu e tragere de inimă în țara românească. De ce să ari, să gândești, să alegi – în plus? Pentru cine? Pentru ce? Lumina va fi tot opa-îț, drumul – tot cărare, casa – tot bordei. Pentru că, cu banii câștigați la noi, finanța internațională clădește vile la Amsterdam sau Stockholm, iar noi rămânem tot cum am fost, săraci și ursuzi, narcotizându-ne amarul unei vieți naționale intrate în fundac cu doine melancolice și chiolhanuri abrutizante. Aici e sursa adevărată a indolenței românești: în exploatare. Să nu ne înșele palatele bucureștene: sunt contoarele¹ străinilor. Să nu ne înșele vilele din noile cartiere ale capitalei: sunt ale vechililor. Să nu ne înșele o rețea telefonică, o linie ferată, o șosea nouă: nu le fac pentru noi și unde ne trebuie nouă, ci pentru ei și unde le trebuie lor. Să nu ne înșele forfota comercială, economică, financiară, politică: nu noi ne zbatem, ci ei – ca să ne sugă mai bine.

Națiunea română stă deoparte: deoparte de viața economică, în care nu poate să fie decât spoliată; deoparte de statul liberalo-democrat, care înlesnește spolierea. Națiunea este în rezistență pasivă. De aceea se vorbește în România numai cu jumătate de gură și nicio treabă nu e întregă. De aceea țara asta mare și bogată face impresia unei case de vădană: nici pustie, nici vie. De aceea suntem țara lui „da, da”, „bine, bine”, „lasă, lasă”.

Una dintre ursitoare, naționalismul român, a fost înșelată: în loc de stat propriu, s-a trezit cu teigheea străină. Acest contoar al burgheziei apusene și al vechililor ei trebuie dărâmat fără zăbavă și, în locul pe care l-a uzurpat cu silnicie și minciună, trebuie să se înalțe adevăratul stat al românilor, un stat național, în care să se poată munci cu dragoste și elan, un stat al românilor în România Mare. Știm că munca aceasta nu va fi ușoară și nici lipsită de primejdii. Pentru că unii dintre români au intrat slugi la teigheaua străinilor. Acești nemernici paznici politici ai contoarului trebuie demascați, și națiunea dezlănțuită.

Aceasta e dubla datorie a acestui *manifest al revoluției naționale*.

Știm că ne așteaptă o existență precară și, poate, pe mulți dintre noi, o moarte violentă. Știm că intrăm în toiul unei lupte care va scutura țara ca o vijelie, dar, pentru cei care au un crez, nu există nici târguială, nici rezervă. Vom îndura toate mizeriile și ne vom bate în toate luptele, dar nu vom ceda.

(*Manifestul Revoluției Naționale*, Sighișoara, 1935)

Note ■ ¹ *Contoar* – (*sens ieșit din uz*) birou de comerț (în special al unui bancher); locul unde se făceau plățile în marile case de comerț sau bănci.

Pamfil BILȚIU

Elemente cosmogonice de mare vechime în cultura populară maramureșeană

P. B. – folclorist. Semnează volumele: *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului* (în *Folclor din Transilvania*, 1990), *Făt-frumos cel înțelept* (1994), *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din Maramureș* (1996), *Izvorul fermecat* (1999), *Basme... și poezii populare din zona Codrului* (2002), *Folclor din Țara Maramureșului* (2005) etc.

În contextul culturii populare cosmogonia rămâne un compartiment deosebit de interesant și incitant pentru cercetător, datorită universului ei bogat și elementelor de mare vechime pe care le cuprinde, unele cu valoare de unicat.

În calitatea lui de simbol cosmic, soarele deține o poziție de adevărată religie astrală. Așa ne putem explica numeroasele forme de cult solar, unele de-a dreptul șocante. În această categorie un loc aparte îl ocupă botezul noul-născutului la soare. Această formă de botez precreștin, de o vechime impresionantă, am descoperit-o în Țara Lăpușului.

La Ungureni, localitate care se individualizează prin caracterul arhaic al multor aspecte ale culturii populare, această formă de botez precreștin era oficiată de către moașele empirice. Ritualul consta în închinarea copilului la soare, însoțită de formule orale:

„Te botez la tine, Sfinte Soare,
Tu să-l încălzăști, să-l crești
Și de răle să-l ferești.”

Rezultă din aceste formule de incantație că soarele este un simbol al vieții, o divinitate ocrotitoare a ei, un astru dătător de viață,

purificator și nemuritor (Evseev, 1998: 428-429). Mai trebuie să adăugăm că soarele este și un simbol al tatălui care semnifică și țâșnirea bucuroasă a vieții. Este privit ca fiu al Creatorului și ca o figură divină favorabilă omului (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 236-237).

Soarele, fiind astrul care furnizează lumina și căldura, a fost adorat de toate popoarele și cântat de poeți. Așa ne putem explica numeroasele forme de cult, pe care le întâlnim în cultura populară maramureșeană și românească. Cercetările noastre, pe Valea Vișeuului, ne-au prilejuit surpriza descoperirii unei rugăciuni către astrul zilei, care, sub aspectul vechimii, aparține primelor straturi. Pe parcursul timpului ea a suferit un proces de încreștinare, dar care nu a atenuat elementele arhaice și substratul mitico-magic al textului, pe care performerul nostru Mihai Șimon, de 57 de ani, din Rona de Jos, în anul 2005, ni l-a redat în formă integrală:

„O, sfânt Soare, când răsai,
 În brațele Maicii Sfinte răsai,
 Cu nouăzeci și nouă de raze pe pământ,
 Cu nouăzeci și nouă de raze sub pământ,
 Cu lumina luminezi și încâlzești lumea și pământu’
 Și sui, până la prânz, și stai și te odihnești
 Și iară te orânduiești, până la amiază
 Și stai și te odihnești
 Și iară te orânduiești, până la asfințat.
 Dacă ai răsărit, te-ai roșit, te-ai ponosit,
 Maica Sfântă te-a așteptat,
 Cu lapte dulce te-a spălat,
 În fașă de aur te-a înfășat,
 Pe pernă de aur te-a culcat.
 Sfânt Soare a adormit.
 Maica Sfântă l-a trezit și l-a întrebat:
 O, Sfânt Soare luminat,
 Cine, ție, mi s-o aflat de s-o rugat?
 Spune-i, Sfânt Soare, că și noi ne-am aflat și ne-am rugat.
 Să-i dea, Dumnezeu, noroc și sănătate
 Și iertare de păcate, în veci, amin”.

Poezia este ilustrativă pentru modul în care soarele deține o poziție de veritabilă religie astrală. Prin rugăciuni de acest gen omul din popor

intră în relație cu această divinitate astrală, solicitând eternizarea binefacerilor sale pentru om. Poezia este sugestivă pentru modul în care soarele este personalizat, umanizat și considerat, ca urmare a procesului de încreștinare, ca o ființă păcătoasă. Vechile credințe din țesătura textului se referă și la modul în care astrul propagă lumina pe pământ și sub pământ, sub formă de raze, al căror număr urmează încărcătura mistică a cifrei trei, respectiv al unui multiplu al acesteia, – nouăzeci și nouă, cifră sacră generalizată în folclorul nostru și al altor popoare.

Personajul religios este un mijloc de potențare a adorării soarelui. Maica Sfântă este protectoarea astrului zilei, pe care îl ocrotește și îl tratează. Felul în care soarele este ocrotit de Maica Sfântă ne este redat de creatorul anonim într-un limbaj metaforizat: „Maica Sfântă te-a așteptat, / Cu lapte dulce te-a spălat, / În fașă de aur te-a înfășat, / Pe pernă de aur te-a culcat. / Sfânt Soare a adormit”.

Sub aspectul simbolisticii, este prezent, în rugăciune, laptele, aliment primordial și arhetip alimentar. Laptele este băutura imortalității și a regenerării. Ca simbol al fecundității și al regenerării, laptele apare și în basmele românești (Evseev, 1998: 218). În mito-simbolistica rugăciunii intervine aurul, simbol al luminii, definit ca produs al focului solar. În tradiția greacă aurul evocă soarele și întreaga lui simbolistică: fecunditate, bogăție, dominație, căldură, dragoste, dăruire, lăcaș al luminii, cunoaștere, strălucire (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 154-156).

Credințele despre soare, ca astru protector sacralizat și umanizat, căruia i se adresează rugăciuni, sunt răspândite în folclorul nostru. „Ziua de Sânziene era considerată o zi în care se odihnește soarele.” (Moldova); „Soarele era considerat sfânt. De sfânt ce este, nu te poți uita în fața lui.” (Hunedoara); „Mulți oameni i se închină, când răsare și apune, zicând: Sfinte Soare, ajută-ne, iar seara, se opresc din lucru, zicând: Un sfert de ceas să ne odihnim nițel, până o cina sfântu soare, că toată ziua umbra pe cer de ne luminează și ne încălzește.” (Tecuci și Ialomița). Soarele era invocat pentru ajutor în caz de boală. „Am văzut trei copii ingenunchind cu fața către soare zicând: Sfinte Soare, ajută-i mamei mele să se scoale și să fie sănătoasă.” (Caraș-Severin) (Toșa, Munteanu, 2003: 237-238).

Așa cum arată Gh. F. Ciaușanu, pentru poporul nostru soarele este o ființă vie și sfântă – „Sfântul Soare”, ochiul lui Dumnezeu și fața lui Hristos (Ciaușanu, 2001: 75).

Așa cum arată cercetările, la toate popoarele, soarele nu numai că a fost zeificat, ci și pus căpetenie peste cohorta celorlalți zei. În timpul când s-a răspândit creștinismul în Imperiul Roman, soarele era considerat ca Dumnezeu universal. Imnuri și culturi diferite i-au consacrat o sumedenie de popoare, din cele mai vechi timpuri. Le întâlnim la egipteni, la greci, la evrei, la romani, la nemți, la chinezi, polinezieni, la bulgari (Ciauşanu, 2001: 73-74).

Din familia aștrilor fundamentali ai cosmogoniei populare, luna deține și ea un loc primordial în privința formelor de cult brodate în jurul ei. Din categoria acestora nu lipsește botezul nou-născutului la lună, foarte asemănător cu cel oficiat la soare. Copilul este închinat la astrul nopții, de regulă, la lună plină, însoțit de formule orale, de genul:

„Lună plină, lună plină,
Cal ai, frâu ai,
Prunc la tine am botezat,
Tu de rele l-ai lepădat
Și în bine l-ai băgat.”

Prin această formă de botez precreeștin nou-născutul este asociat astrului nopții, care leagă ca un tot unitar nașterea, devenirea, moartea, femeia, fecunditatea, viața prenatală și cea de dincolo. Luna este simbol al bogăției și protectoarea sănătății. Simbol al ritmurilor biologice, ea exprimă și puterea roditoare a vieții, abundența (Evseev, 1998: 234-235).

Alături de soare, așa cum am amintit, luna deține și ea o pondere în ceea ce privește formele de cult. Cultura populară a Țării Lăpușului, cu arhaicitatea ei caracteristică, a conservat până în zilele noastre un ritual cosmogonic deosebit și cu valoare de unicat: Jurământul fărtașilor la lună, care reprezintă miezul substratului mitico-magic al obiceiului înfrățirii bogat în practici ritualico-magice.

La Cupșeni, după ce fărtașii se cuprind printr-un ceremonial îndătinat, care se oficiază fie în cadrul nunții, fie în cadrul unui ospăț rezervat în exclusivitate cuprinderii de fărtași, după o vreme cei doi își aleg o zi cu lună nouă, apoi se întâlnesc într-un loc tainic, unde are loc oficierea jurământului fărtașilor la lună. Cei doi se întorc cu fața către lună, își dau mâna, după care rostesc formule orale de genul: „Atâta rău să ne vrem unu la altu cât ne vre luna”. Un performer de-al nostru, Nicolae Pițiș, din Lăpușul Românesc, se lăuda că are o sută de fărtași, toți jurați la lună.

Trebuie să subliniem că dacă jurământul făcea parte dintr-un sistem de credințe religioase, cel oficiat la lună este o formă a magiei verbale, care constă dintr-o formulă orală pronunțată solemn, pentru a convinge o angajare fermă și care este legământul pe viață al celor doi fărtați, angajare care se face în fața astrului care tutelează destinul.

Steaua făcând și ea parte din categoria astrilor importanți, prin funcțiile cu care a fost investită, a asociat, de-a lungul timpului, nu numai un repertoriu impresionant de credințe, ci s-a brodat o adevărată mitologie, din repertoriul ei nelipsind străvechi forme de cult. Din categoria acestora suscită un interes aparte botezul nou-născutului la stele, descoperit de noi tot în Țara Lăpușului. Ritualul nu diferă de celelalte două forme străvechi de botez precreștin. Copilul este închinat stelelor, seara sau noaptea la ora zero, deci în acord cu timpul magic, act însoțit de formule orale pe care performerii nu și le mai amintesc.

Forma de botez la stele are la bază conotații mitico-magice aparte. Stelele sunt călăuze ale oamenilor și simboluri ale destinului individual. Steaua tutelează destinul. Se crede că fiecare om are steaua lui, simbol al destinului uman. De soarta omului steaua nu se desparte niciodată până la moarte. Când omul trece în lumea umbrelor, se crede că steaua lui cade de pe cer (Evseev, 1998: 438).

Așa cum arată cercetările, la poporul nostru, credința aceasta este foarte puternică. Adesea rolul stelei este înlocuit cu cel al sorții sau al „scrisei”. În Vâlcea, se aude în popor zicându-se „Vai de steaua lui!”. Oamenii norocoși, se zice, s-au născut sub o stea bună, cei lipsiți de noroc s-au născut sub o stea potrivnică. Se mai crede că, de îndată ce s-a născut un om, răsare și o stea care este favorabilă sau nefavorabilă întregii lui vieți. Când moare, steaua cade. Elocvente sunt versurile din Miorița:
„Că la nunta mea,
A căzut o stea.”

Credința că la moartea cuiva apune, alunecă de pe cer steaua lui, este generalizată la români.

Această credință o întâlnim și în folclorul altor popoare. Macedonenii cred și ei că o stea ce cade vestește moartea unui om. Credința o găsim și la nemți, și la romani, și la greci, și la francezi. Napoleon credea în steaua lui (Ciașanu, 2001: 94-95).

Cu siguranță steaua, ca astru tutelator al destinului, a generat și descântecul la stele, având ca finalitate stimularea măritişului și a dragostei. Sunt descântecul pe bază de poruncă directă, unele având la bază numărătoarea magică:

„Una stè, odostè,
 Două stele, odostele,
 Tri stele, odostele,
 Patru stele, odostele,
 Cinci stele, odostele,
 Șasă stele, odostele,
 Șapte stele, odostele,
 Opt stele, odostele,
 Nouă stele, odostele,
 Voi sânteți surorile mele.

-Unde meret’?

-La gruietă, să le secerăm.

-Acolo să nu meret’,

Meret’ în lume, peste lume,

La orânda mè, anume,

De-i în temniță,

Să zie pă meliță,

De-i la oi,

Să zie pă furcoi,

De-i în cătane,

Să zie pă sane. Apoi să zâce că fata ori l-a visa, ori i-a zini on sămn di la drăguț. De a zini el, poate s-a mărita în anu’ acela. La descântecu’ aiesta i să zâce de măritiş. În sara de Bobotează, pi la mnezu’ nopti, fetele ies afară dezbrăcate și despletite, să întorc cu fața câtă răsărit și descântă de tri ori.” (Berci Ileană, 80, Călinești, 1978).

Acest descântec, care prin practica sa asociază cultul soarelui, magia părului capului, precum și timpul magic prielnic, ne trimite la cultul stelelor-logostele, care deține o importanță mitico-magică mărturisită de credințe și tradiții. Există animale cu stele-logostele în frunte, purtătoare de noroc pentru oameni. Se credea despre ele că păzesc destinul stabilit de către ursitoare fiecărui om. Ca acoliți ai ursitoarelor pot ajuta, interveni în norocul și modifica destinul solicitantului. În interpretarea mitico-magică a stelelor-logostele se întrevede dorința omului de a interveni în cursul destinului său (Vulcănescu, 1985: 401).

Referințe bibliografice

1. Gh. F. Ciușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum I.O., București, 2001.
2. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, București, 1993.
3. Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
4. Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Calendarul țaranului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Editura Mediamira, Cluj-Napoca, 2003.
5. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura R. S. R., București, 1985

Rezuma

This study based on field research we analyzed some unexplored elements of folk cosmogony which, by their age are of particular interest to researchers. Such elements were preserved until late in the 1970s, especially in Lapus Land, an archaic space, they were preserved also in the historical Maramures, an area also archaic and conservative on popular culture. In our research we have given due space for children pre-Christian forms of baptism, officiated by the old empirical midwives, consisting of baptism in the sun, the moon and the stars. I have not omitted from these forms of pre-Christian baptism christening at the tree. These forms of baptism were celebrated, once in villages of Ungureni and Cuseni, Lapush villages which are conservative people living here by their archaism. In the category of old issues of folk cosmogony we analyzed popular cosmogony „Oath of „fărtașilor” to the moon”, which were once celebrated in villages of Romanian Lapush and Cuseni in the within the field of habits concerning the „fărtași”. Out of category solar cult elements, highly developed in Romanian folklore and other nations, we analyzed a „Prayer to the sun” discovered by me on the Vișeu Valley, which send the first layers of old, such variants beeing very rare. In our research we decoded mito-symbolic elements in order to find the message that the ancestors sent us by these elements of popular culture.

Andreea PĂSTÎRNAC

Centenarul „Marii Uniri”
este un bun prilej
să ne amintim de eforturile și dorința
de unitate a românilor
care împreună și-au propus
să conlucreze pentru un deziderat comun,
indiferent de locul în care trăiau.
În mod asemănător avem acum șansa
de a continua frumoasa idee a Unirii de la 1918
și de a o actualiza
la contextul contemporan
al unei Europe fără frontiere
și cu valori comune.

*Din dialogul „Comunitățile românești,
vectori importanți în promovarea imaginii României”,
publicat în acest număr de revistă.*

ISSN 0235-9111 17002

9 770235 911105